

TIEDOSTA TERVEYS

Vuoropuhelua kulttuurisesta hyvinvoinnista

Toimittanut Liisa Reunanen

Turun yliopisto
University of Turku

Tieteen ja kulttuurin Turku,
hyvinvoiva kaupunki

TIEDOSTA TERVEYS
Vuoropuhelua kulttuurisesta hyvinvoinnista

Toimittanut Liisa Reunanen

Tieteen ja kulttuurin Turku, hyvinvoiva kaupunki
Turku 2012

TIEDOSTA TERVEYS
Vuoropuhelua kulttuurisesta hyvinvoinnista

Toimittanut Liisa Reunanen

Etukannen kuva: Turun kaupungin kuvapankki

Takakannen kuva: Hanna Oksanen

Toimitus: Liisa Reunanen

Työryhmä: Leena Koivusilta, Pekka Kääpä, Päivi Lappalainen, Veikko Launis, Hannu Salmi, Annakaisa Suominen, Sakari Suominen

Ulkoasu ja taitto: Aki Luotonen

Painopaikka: Uniprint Oy, Turku

© Kirjoittajat

ISBN 978-951-29-4893-2 painettu

ISBN 978-951-29-4894-9 verkko

Tieteen ja kulttuurin Turku, hyvinvoiva kaupunki -hanke/Turun yliopisto

Turku 2012

SISÄLLYS

Mikä TIUKU?	7
OSA I: TIUKU KULTTUURIPÄÄKAUPUNKIVUODESSA	9
Hyvinvointia kulttuurista ja taiteesta	11
Hyvinvointitutkimusta turuille ja toreille	18
OSA II: KULTTUURISTA HYVINVOINTITUTKIMUSTA EDISTÄMÄSSÄ	27
Taiteen harrastaminen ja sen yhteydet terveyteen	30
Culture, Health and Well-being 21. – 24.9.2011	33
Tarina, menneisyys, identiteetti	40
Terveyttä vuorovaikutuksesta?	48
Tekeehän taide hyvää?	53
Hyvinvointia yhteisöteatterista?	62
HAIR – Keski-ikäisten hiukset ja hyvinvoinnin kertomukset	62
Taviksesta tähdeksi – Hyvinvointia ja elämänhallintaa Hair-musikaalista	68
OSA III: KULTTUURISEN HYVINVOINNIN TUTKIMUSTAPOJA OPISKELEMASSA	73
Lukupiirit menetelmäopintojen tutkimuskohteena	76
Lukupiirit ja lukeminen	76
Lukupiirikurssin kvantitatiivisen menetelmäopettajan kertomus	80
Opettajana lukupiirikurssilla	82
Sielunravintoa ja elämänvoimaa – lukupiirit hyvinvointia lisäämässä	84
Gradupajasta virikkeitä opinnäytetyöhön	90
Kulttuuria lääkärin määräyksestä	91

OSA IV: LOPUKSI	97
Alkuja tutkimuksen ja opetuksen uusiin mahdollisuuksiin – kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin professuuri	99
Mitä kulttuurivuosi meille opetti?	105
Kirjoittajat	110
TIUKU-hankkeen asiantuntijaryhmä	112
Ohjelmaliitteet	115

MIKÄ TIUKU?

Veikko Launis

Käsillä oleva teos on päätösluku Turun yliopiston Turun kulttuuripääkaupunkivuoden 2011 aikana toteuttamaan Tieteen ja kulttuurin Turku, hyvinvoiva kaupunki (TIUKU) -hankkeeseen, jonka rahoituksesta Turku 2011 -säätiö on suurelta osin vastannut. Heti on kuitenkin lisättävä, että ”päättösluvulla” tarkoitetaan ensisijaisesti vuoden 2011 kuluessa toteutettujen osahankkeiden kuvausta ja yhteen liittämistä, TIUKU-hankkeen tulosten ja sisältöjen raportointia. Muilta osin kirja toimii paremminkin *alkulukuna*, virikkeellisenä johdatuksena monenkirjaviin tutkimuksellisiin ja toiminnallisiin mahdollisuuksiin, jotka koskettavat kulttuuriseksi terveydeksi ja hyvinvoinniksi kutsuttua ilmiökokonaisuutta.

Turun yliopiston toteuttama TIUKU-hanke on monitieteinen kokonaisuus, jonka pääasiallisena tarkoituksena on luoda uusia tieteen ja kulttuurin vuoropuhelun muotoja vuosina 2009–2015. Hanke siis käynnistyi jo ennen kulttuuripääkaupunkivuotta ja jatkuu vielä pitkälle sen jälkeen. Osa hankkeen toiminnoista ja yhteistyöverkostoista on tarkoitettu pysyviksi.

Hanke kattaa useimmat Turun yliopiston tiedekunnat sekä lukuisia taiteen ja kulttuurin osa-alueita. Tämä on ainutlaatuista niin suomalaisessa kuin kansainvälisessäkin mittakaavassa. Hankkeen tieteellisenä lähtökohtana on ollut havainto, että mikään tutkimusala ei yksin selitä kokonaisvaltaisesti terveyden, kulttuurin ja hyvinvoinnin suhdetta, ja siksi terveyden ja hyvinvoinnin tarkastelussa on tärkeää ymmärtää lähestymistapojen eroja ja pyrkiä liittämään niitä toisiinsa. Tuloksena syntyy tutkimusala nimeltä *kulttuurinen terveyden ja hyvinvoinnin tutkimus*. Kirja valaisee tätä tutkimusalaa yhden yksittäisen, eri alojen tutkijoiden muodostaman, hankkeen kokemusten kautta.

Toiminnallisesti TIUKU-hanke rakentui neljän, vuoden 2011 aikana toteutetun, osa-alueen varaan:

- (1) monitieteisen kulttuurin ja terveyden tutkimuksen asiantuntijaryhmän muodostaminen Turun yliopistoon (ks. kirjan lopussa TIUKU-hankkeen asiantuntijaryhmä);
- (2) hyvinvointitiedon välittäminen kaupunkilaisille osallistavien toimintatapojen avulla;

- (3) kulttuurisen terveystutkimuksen tutkimus- ja koulutuskokonaisuuden toteuttaminen;
- 4) kansainvälisen kongressin järjestäminen.

Näiden osa-alueiden oli tarkoitus kehittää merkittävällä tavalla Turun yliopistossa tehtävää hyvinvointitutkimusta, lähentää yliopiston, kulttuurin, median, yritysmailman ja kaupunkilaisten suhteita sekä tuoda tutkimuksen hyödyt yhteisön ulottuville. Tarkoituksen toteutuminen vuoden 2011 aikana käy ilmi tästä raportista.

Kirja pyrkii ensiksikin kuvaamaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja lukijaystävällisesti TIUKU-hankkeen toimintaa kulttuuripääkaupunkivuoden aikana toteutettujen aktiviteettien ja niistä kertyneiden kokemusten valossa. Toiseksi se pyrkii, osaltaan, paikantamaan kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin tutkimuksen osaksi suomalaista ja erityisesti Turussa tehtävää terveys-, yhteiskunta- ja kulttuurintutkimusta sekä käytännön elämässä toteutuvaa terveyden ja hyvinvoinnin edistämisyhteyttä. Toiminnan kuvauksen ohella kirja sisältää monia asiantuntijapuheenvuoroja ja käytännön ehdotuksia uudenlaisten kulttuurin välityksellä tapahtuvien interventioiden toteuttamiseksi ja tutkimiseksi. Lukijakunnan toivotaan koostuvan paitsi alan tutkijoista ja opettajista myös poliittisista päätöksentekijöistä sekä terveyden ja hyvinvoinnin ammattilaisista tavallista, asiasta kiinnostunutta lukijaa unohtamatta. Runsaan kuvamateriaalin avulla kirja pyrkii konkretisoimaan tapahtumia ja antamaan kasvot niissä mukana olleille toimijoille – alueen asukkaille, järjestäjöille ja tutkijoille.

Kirjan rakenne jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa kuvataan lyhyesti TIUKU-hankkeen keskeisin toiminta ja näkyvimmit tapahtumat kulttuuripääkaupunkivuodessa. Toisessa osassa suhteutetaan TIUKU-hanke laajempaan kokonaisuuteen, jossa mukana on muita toimijoita ja organisaatioita. Tämän osan sisältö koostuu raporteista ja katsauksista, joissa kuvataan muiden kulttuuritoimijoiden kanssa toteutettua yhteistyötä. Kirjan kolmas osa keskittyy opetuksellisiin näkökohtiin: kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin tutkimuksen juurruttaminen ja elävöittäminen edellyttää reproduktiota, pysyviä ja uusintavia rakenteita ja järjestelyjä uusien tutkijoiden ja asiantuntijoiden kouluttamiseksi. Myös oppimateriaalin tuottaminen on keskeisessä asemassa. Edistämällä kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin opetusta perus- ja jatkokoulutustasoilla varmistetaan terveyttä ja hyvinvointia edistävien menetelmien ja toimintatapojen ajanmukaisuus ja innovatiivisuus myös vastaisuudessa.

Varsinaisten kirjoittajien lisäksi kirjan tekemiseen ovat osallistuneet monet eri tahot ja henkilöt. TIUKU-hankkeen oman asiantuntijaryhmän lisäksi haluan lausua erityisen kiitoksen Turku 2011 -säätöön tutkimus- ja kehityspäällikkö Jukka Saukkolinille, joka on kulkenut kanssamme koko pitkän matkan. Toivottavasti matka on ollut mieluista! Kirjan toimitustyöstä on vastannut VTM Liisa Reunanen, jonka käden jälki jää, ansaitusti, näkyviin päällimmäisenä.

OSA I

TIUKU KULTTUURIPÄÄKAUPUNKIVUODESSA

Kuvaaja Hanna Oksanen

HYVINVOINTIA KULTTUURISTA JA TAITEESTA

Liisa Reunanen ja Annakaisa Suominen

Turku 2011 -kulttuuripääkaupunkivuoden tunnuslauseena oli ”Kulttuuri tekee hyvää!”. Kansainvälisyyden sekä kulttuuriviennin tavoitteiden ohella kulttuurivuoden keskeisimpiä osa-alueita ovatkin olleet hyvinvointia edistävä ja tutkiva toiminta. Teema ei noussut Turku 2011 -vuoden päätavoitteeksi tyhjästä, vaan kulttuurisen hyvinvoinnin edistämiseksi on tehty pitkäjänteistä työtä kansainvälisesti sekä alueellisesti. Turku 2011 -säätiön hyvinvointiohjelmassa todetaan, että hyvinvoinnin teemaksi valikoitumiseen vaikuttivat esimerkiksi Turun ja muun Varsinais-Suomen alueen aktiivisuus Euroopan ja Itämeren alueen Terveet Kaupungit -verkostossa sekä Turun koulutuksellinen ja tutkimuksellinen osaaminen. Hyvinvointiteeman muita lähtökohtia ovat olleet kansallisen Terveyttä kulttuurista -verkoston toiminta, hallituksen Terveiden edistämisen politiikkaohjelma sekä tähän liittyvä ministeriöiden välinen *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* -toimintaohjelma. Lisäksi Euroopan unionin kulttuuripääkaupunkiohjelma ja unionin teemavuosien 2009–2011 muodostama kokonaisuus ovat vaikuttaneet hyvinvointiteeman valintaan. (Turku 2011 -säätiö 2010, 4–5.)

Kulttuuripääkaupunkivuoden myötä kulttuurisen hyvinvoinnin teema on noussut näkyvästi valokeilaan, mutta mikään uusi kulttuurin tarkastelutapa ei ole kysymyksessä, vaan kulttuurin merkitys ihmisten hyvinvoinnille on ymmärretty tavalla tai toisella kautta historian. Esimerkiksi terveystutkijat Markku T. Hyyppä ja Hanna-Liisa Liikanen korostavat, että terveys on nähty kulttuurin keskeisenä osana jo muinaisista maailmankäsityksistä lähtien ja että myös nykyaikaisten lääke-, hoito- ja yhteiskuntatieteiden juuret perustuvat syvästi inhimillisiin arvoihin ja humanistisen kulttuurin perintöön. Länsimaisen lääketieteen 1800-luvun lopulla omaksuma luonnontieteellinen terveyden malli oli vallalla valtaosan 1900-lukua, mutta vuosituhannen lopulla luonnontieteellistä terveyskäsitystä holistisempi yhteiskunnallis-kulttuurinen käsitys alkoi taas nostaa päätään, mitä on pidetty eräänlaisena paluuna perinteisen kulttuurisen terveyskäsityksen juurille. (Hyyppä & Liikanen 2005; ks. myös esim. Mikkeli 1998, 9–11.)

Kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin käsitteet voidaankin ymmärtää monin tavoin. Kapeassa mielessä niillä voidaan viitata erilaisten taidemuotojen ja kulttuuripalveluiden kuluttamisen tuottamiin terveys- ja hyvinvointivaikutuksiin, mutta laavammas- merkityksessä hyvinvointia edistävä kulttuuri voidaan ymmärtää kokonaisvaltaisena yhteisöllisenä ja osallistavana toimintana. Toisaalta kulttuurisella hyvinvoinnilla voidaan

viitata myös siihen, miten käsitykset sairaudesta, terveydestä ja hyvinvoinnista määrittävät ja muokkautuvat eri aikoina ja eri kulttuureissa, toisin sanoen terveys ja sairaus ovat osin kulttuurisesti määriteltyjä. Esimerkiksi 1800-luvun lopulla terveyden ja kulttuurin suhdetta pohdittiin kahdesta näkökulmasta; yhtäältä kulttuuri tuotti edistystä ja kehitti modernia terveydenhoitoa, mutta toisaalta se altisti ihmiset epäterveisiin elämäntapoihin vierottaen ruumiillisesta työstä ja hokuttaen ihmisarvoa alentaviin nautintoihin kuten siveettömiin varieteenäytäntöihin. (Lehtonen 1998, 241–243.)

Kulttuurinen näkökulma on siis liittynyt hyvinvointi- ja terveysaiheisiin tavalla tai toisella aina, mutta kulttuurisen hyvinvoinnin teema on viime vuosikymmeninä selvästi noussut useiden eri tieteenalojen ja myös hyvinvointi- ja sosiaalipolitiikan kiinnostuksen kohteeksi. Kulttuurin yhteyksiä hyvinvointiin, terveyteen, elämänlaatuun ja elinajan odotteeseen on tutkittu ainakin lääketieteessä, hoitotieteessä, yhteiskuntatieteissä ja kasvatustieteissä. Paljon tutkimusta on tehty myös kulttuurintutkimuksen aloilla. Kulttuurin ja hyvinvoinnin käsitteet ovat monin tavoin määrittäviä ja eri aloilla tehtyjen tutkimusten vertailu voikin olla ongelmallista käsitteiden vaihtelevien määrittelytapojen vuoksi. Yksimielisyyttä ei ole myöskään siitä, onko eri kulttuuri- tai taidemuotojen terveysvaikutusten luotettava mittaaminen ylipäättään mahdollista. Kulttuurin hyvinvointivaikutuksia tarkastelevasta monialaisesta tutkimusperinteestä löytyy kuitenkin monia osoituksia siitä, että kulttuuritoiminnalla ja taiteella voidaan nähdä yhteyksiä ihmisten hyvinvointiin ja terveyteen. Erityisesti kulttuuritoimintaan liittyvillä yhteisöllisyydellä ja sosiaalisuudella on nähty hyvinvointia edistäviä vaikutuksia. (Liikanen 2010, 58–66; Nummelin 2011, 4.) Seurantatutkimuksella on esimerkiksi osoitettu, että kulttuuriharrastuksiin osallistuneet henkilöt säilyivät hengissä pidempään kuin vähän harrastavat. Tunnetut terveyden uhkatekijäkään, kuten esimerkiksi sosiaalinen asema, koulutus tai muu terveyskäyttäytyminen, eivät selittäneet näitä havaintoja (Hyyppä ym. 2006).

Eri maissa taiteen ja kulttuurin hyvinvointia edistävä merkitys onkin jo pitkään tunnustettu myös poliittisella tasolla. Esimerkiksi Ruotsissa kulttuuri- ja taidetoiminta on omaksuttu aktiiviseksi osaksi hyvinvointipolitiikkaa, erityisesti sairaala- ja hoitotyössä, jo 1970-luvulta alkaen ja järjestelmällisesti kulttuuritoimintaa on integroitu hoitotyöhön 1980-luvun alusta. Pohjoismaiden yhteistyö kulttuurisen terveyden kysymysten äärellä on ollut tiivistä ja Ruotsin kulttuurineuvosto on koordinoitunut pohjoismaista verkostoa 1990-luvun puolivälistä alkaen. (Liikanen 2010, 55.) Suomea pohjoismaisessa yhteistyössä on aktiivisesti edustanut Terveyttä kulttuurista -verkosto, jonka joukko terveys- ja kulttuurialan asiantuntijoita perusti vuonna 1992. Terveyttä kulttuurista -verkoston tehtävänä on ollut kerätä ja jakaa tietoa kulttuurin ja taiteen mahdollisuuksista terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2011.) Kulttuuri- ja taide-toiminnan mahdollisuudet kiinteänä osana sosiaali- ja hyvinvointipolitiikkaa ovat enenevästi alkaneet kiinnostaa päättäjiä ja poliitikoita Suomessakin. Tästä näkyvä osoitus on hallituksen vuonna 2007 hyväksymä uusi Terveiden edistämisen politiikkaohjelma, jonka osana käynnistettiin opetusministeriössä poikkihallinnollinen *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* -toimintaohjelma (Liikanen 2010).

Opetusministeriössä valmisteltu taiteen ja kulttuurin toimintaohjelma esittää tavoitteita, joiden avulla terveyttä ja hyvinvointia voitaisiin edistää kulttuurisin keinoin, sekä lisätä osallisuutta yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla. Toimintaohjelman tavoitteina on entistä vahvemmin juurruttaa kulttuuri osaksi kansallista ja kunnallista hyvinvointipolitiikkaa, taata riittävät resurssit hyvinvoinnin edistämiseen kulttuurin keinoin, edistää alan aktiivista tutkimustoimintaa, lisätä kulttuuriin liittyvää opetusta kaikilla koulutusasteilla sekä edistää monialaista yhteistyötä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välillä. (Liikanen 2010.) Toimintaohjelman tavoitteisiin on herätty vastaamaan kunnissa ja kulttuuritoimijoiden kentällä. Kulttuuri- ja liikuntapalveluiden merkitys elinvoimaisuuden lähteenä ja hyvinvoinnin edistäjänä on kirjattu esimerkiksi Kuntaliiton *Elinvoimainen kunta* -raporttiin (Sallinen 2011), ja kuntatasolla kulttuurista ulottuvuutta on pohdittu myös yhdyskuntasuunnittelun yhteydessä (Kuntaliiton seminaari 15.9.2011). Myös Turku 2011 -kulttuuripääkaupunkivuoden hyvinvointiohjelma kulttuuri- ja tutkimushankkeineen on pyrkinyt monialaisesti ja näkyvästi edistämään juuri näitä toimintaohjelman mukaisia tavoitteita.

Kulttuurivuoden avainsanoina yhteisöllisyyden ja osallisuuden edistäminen

Turku 2011 -kulttuuripääkaupunkivuoden tunnuslauseen mukaisia tavoitteita on pyritty toteuttamaan *Kulttuuri tekee hyvää* -hyvinvointiohjelmassa. Hyvinvointiohjelman toiminta-ajatukseen on kuulunut uudenlaisen yhteisöllisyyden ja osallisuuden edistäminen ja kaupungista on haluttu tehdä elinvoimainen, houkutteleva ja viihtyisä ympäristö. Ohjelman avulla on pyritty kohentamaan kaupungin asukkaiden koettua hyvinvointia ja elämänlaatua tarjoamalla kaupunkilaisille laaja-alaisia osallistumisen ja kokemisen mahdollisuuksia. Hyvinvointiohjelman teemat ovat toteutuneet kulttuuriohjelman hankkeissa, erilaisissa taideinterventioissa sekä kulttuuripääkaupunkivuoteen liittyvässä tutkimuksessa. (Turku 2011 -säätö 2010.)

Vuoden 2011 kulttuuriohjelmassa nähtiin esimerkiksi Turun sosiaali- ja terveystoimen johtama Hair-musikaali. Sen esiintyjät olivat tavallisia, keski-ikäisiä Turun seudun asukkaita, joista suurimmalla osalla ei ollut minkäänlaista teatteritaustaa. Tuotantoon kytkeytyi myös tutkimuksellinen osa, jossa on pyritty selvittämään hankkeen vaikutuksia osallistujien kokemaan hyvinvointiin. Tutkimusten alustavia tuloksia esitellään tämän raportin *Hyvinvointia yhteisöteatterista?* -luvussa.

Kulttuuripääkaupunkivuotena on pyritty luomaan myös terveyden, kulttuurin ja taiteen perinteisiä rajoja ylittävää yhteistyötä esimerkiksi vanhainkodeissa ja kouluissa. Kulttuuria vanhusten arkeen -hankkeessa (KUVA) kulttuurisuunnitelmat on otettu osaksi vanhustenhoidon kokonaisuutta. Kulttuuria on toteutettu vanhusten yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukaan mahdollisimman monipuolisesti, sisällyttäen vanhus työn arkeen esimerkiksi kuvataidetta, musiikkia, tanssia, muotoilua, teatteria, valoku-

vataidetta, runoutta, kirjallisuutta ja liikuntaa. Hankkeesta on jäänyt Turun sosiaali- ja terveystoimen vanhustyöhön pysyvä toimintatapa, ja sitä pyritään levittämään myös muualle Suomeen ja Eurooppaan. Samppalinnan koulussa on toteutettu kolmivuotinen taidepedagoginen projekti Sam Body Plays, jossa taiteilijat ja tutkijat astuvat mukaan koulumaailmaan ja luovat yhdessä oppilaiden ja opetushenkilökunnan kanssa erilaisia taide-esityksiä. Toimintamalli on hyödynnettävissä laajemminkin, ja Suomessa mukaan on lähtenyt jo toistakymmentä koulua. (Turku 2011 -säätio 2010.) Vanhus- ja koulutyön kanssa yhteistyötä tehtiin myös TIUKU-hankkeessa. Näitä interventioita esitellään tarkemmin seuraavissa luvuissa (ks. kappaleet *Hyvinvointitutkimusta turuille ja toreille*, sekä *Tarina, menneisyys, identiteetti*).

Turku 2011 -hyvinvointiohjelmaan sisältyi myös yhteisöllisiä ja osallisuutta edistäviä monitaiteellisia yhteisöprojekteja, kuten Taiteilija naapurina -hanke sekä Kaupungin-osaviikot, jotka rohkaisevat tarkastelemaan eri kaupunginosia elämyksellisinä ja yhteisöllisinä asuinalueina ja pyrkivät myös sosiaalisen sekä fyysisen ympäristön elävöittämiseen ja yhteisöllisyyden lisäämiseen. Samoin Turku365 -hankkeen myötä pieniin kaupunkitaidelämyksiin oli mahdollista törmätä arjen keskellä, eri puolilla Turkua ympäri vuoden. (Turku 2011 -säätio 2010.)

Samalla, kun nostetaan esiin kulttuurin ja taiteen hyvää tekeviä vaikutuksia, on muistettava, ettei kaikki taide tai kaikki kulttuuri aina tee välttämättä hyvää, eikä taiteen ja kulttuurin arvoa tulisi mitata yksin niiden hyvinvointivaikutuksiin perustuen. Kulttuurin tai taiteen merkitys ja tehtävät eivät rajoitu pelkkään hyvinvoinnin tuottamiseen, ja usein korostetaan niiden itseisarvon ensisijaisuutta. Vaikka Turku 2011 -kulttuuripääkaupunkivuoden teemana oli ”kulttuuri tekee hyvää”, ei kulttuuria ole ymmärretty pääkaupunkivuodenkaan toiminnassa ensisijaisesti välineellisten vaikutustensa kautta, vaan kulttuuri ja taide on nähty ensisijaisesti arvokkaina itsessään. Lisäksi kulttuurin merkityksen ja kulttuurin hyvää tekevän vaikutuksen korostetaan olevan aina subjektiivista. Kaiken kulttuurin katsotaan kuuluvan kaikille, samalla kun kulttuuri itsessään ymmärretään perinteisten taidemuotojen ja kulttuurin kuluttamisen ohella liittyvän laajemmin monenlaiseen vuorovaikutukseen ja yhteisölliseen osallistumiseen. (Turku 2011 -säätio 2010, 4–5.) Kulttuuripääkaupunkivuoden aikana on siis haluttu tehdä näkyväksi kulttuurin ja siihen liittyvän hyvinvoinnin kokonaisvaltaista merkitystä, ja juuri tähän osallisuus ja yhteisöllisyys ovat tarjonneet keskeisen näkökulman.

Toimintaohjelmissa mainitut keinot perustuvat omaehtoisuuteen, ja ne painottavat terveyden edistämisessä ennakkoivaa toimintaa. Tällöin tulisi ottaa huomioon paitsi yksilöiden voimavarat myös se, mistä kulttuuritoiminnassa ylipäätään puhutaan. Kulttuuritoiminnan terveysvaikutuksista keskusteltaessa tulisi tietää, minkälainen kulttuuritoiminta lisää yksilön hyvinvointia. Onko kaikkein terveysvaikutteisinta kulttuuritoimintaa tai osallisuutta vaikkapa luova taidetyöpaja, vai voiko voimaantuminen tapahtua myös muunlaisessa toiminnassa? Vaikka toimintaohjelmissa käsitteet taide ja kulttuuri kulkevatkin usein rinnakkain ja jopa synonyymeinä, parempaan terveyteen kytkeytyvät me-henki, osallisuus ja yhdessä tekeminen voidaan saada aikaan hyvin monenlaisten

aktiviteettien yhteydessä. Omaehtoisuuteen perustuva arjen hyvinvoinnin edistäminen voisi parhaimmillaan olla kulttuuria laajasti tutkailevaa toimintaa; yhdessä tekeminen voi löytyä taidetyöpajan sijaan vaikkapa jääkiekkoseuran kannatustoiminnasta. Hyvinvointia lisäävä osallisuus ja yhteisöllisyys voivat siten olla luonteeltaan hyvinkin monenlaisia.

TIUKU – Kulttuurista hyvinvointitutkimusta edistämässä ja välittämässä

Kulttuuripääkaupunkivuoden hyvinvointiohjelmaan sisältyi kulttuurihankkeiden ohella laaja ja monitieteinen tutkimushankkeiden kokonaisuus, johon myös Tieteen ja kulttuurin Turku, hyvinvoiva kaupunki -hanke kuului. TIUKU-hankkeen tavoitteisiin on lukeutunut esimerkiksi monitieteisen kulttuurisen hyvinvoinnin tutkimuksen ja opetuksen edistäminen, sekä aihepiiriin liittyvän tutkimustiedon välittäminen kaupunkilaisille. Lisäksi keskeinen tavoite on ollut edistää monialaista yhteistyötä ja vuoropuhelua varsinaissuomalaisen kulttuuritoimijoiden ja tieteentekijöiden välillä. Tätä on toteutettu useissa yhteistyöhankkeissa paikallisten toimijoiden, kuten Turun kaupunginkirjaston, Tanssiteatteri ERI:n tai Keskiaikaisten markkinoiden kanssa. Myös lähikunnissa toteutettiin useita yhteistyötapahtumia TIUKU:n vieraillessa Liedon vanhainkodissa ja keskuskoulussa sekä Kustavin Volter Kilpi -kirjallisuusviikoilla. Lisäksi tieteen ja taiteen välisiä raja-aitoja murrettiin sekä uudenlaisia keskustelusiltoja luotiin syksyllä järjestetyssä kansainvälisessä CultWell-kongressissa.

Opetusministeriön *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* -toimintaohjelmassa korostetaan, että kulttuuritoiminnan soveltaminen hyvinvointia edistäväksi toiminnaksi vaatii toimialojen rajojen rikkomista sekä monialaisen yhteistyön tiivistymistä. Toimintaohjelman mukaan tärkeää on laaja-alainen kulttuurista hyvinvointitutkimusta koskevan tiedon välittäminen sekä kulttuuritoiminnan tiivis integroiminen kuntien strategioihin ja päätöksentekoon. (Liikanen 2010.) Toiminnallaan ja tapahtumillaan TIUKU-hanke on omalta osaltaan vastannut toimintaohjelman tavoitteisiin esimerkiksi tiedon välittämisestä ja yhteistyön kehittämisestä.

Olennaista eri toimijoiden välisessä vuoropuhelussa on erilaisten intressien ja motiivien tunnistaminen ja kohtaaminen. Usein taidetta ja tiedettä tarkastellaan toisilleen kaukaisina toiminta-alueina, joskus jopa toisilleen vastakkaisina. Toisinaan ylettömän tutkimisen ja loputtoman tieteellistämisen on voitu ajatella sammuttavan luovuuden ja latistavan taiteelle merkityksellisen elämyksellisyyden tai kokemuksellisuuden. Tieteellä ja taiteella on toki omat erityistehtävänsä ja ominaispiirteensä, mutta niillä on myös yhtymäkohtansa, eikä niiden välille olekaan mielekasta vetää liian jäykkiä rajoja. Taiteen tavoin tiede on osa kulttuuria. Toimintamuodot ja menetelmät ovat tieteessä ja taiteessa erilaiset, mutta molemmissa on pyrkimys kyseenalaistaa ilmiöitä sekä ymmärtää ja jäsentää ympäröivää todellisuutta. Tiedettä ei suinkaan tulisi nähdä luovuuden vasta-

kohtana, päinvastoin, onhan luova ajattelu uuden tiedon tuottamisen edellytys. Omissa karsinnoissaan pitäytymisen sijaan hedelmällistä olisikin lisätä toimialarajoja ylittävää vuoropuhelua.

TIUKU-hanke on omalta osaltaan halunnut vahvistaa olemassa olevia sekä avata uusia keskusteluyhteyksiä tieteen ja taiteen kentällä. Kuten kulttuuripääkaupunkivuoden toimintakokonaisuudessa laajemminkin, myös TIUKU:ssa luoduista yhteistyöverkostoista ja hankkeesta opituista toimintamalleista toivotaan kulttuuripääkaupunkivuoden päätyttyä jäävän pysyviä käytäntöjä ja uusia ajattelutapoja Varsinais-Suomen alueelle ja muualle Suomeen. Toimintakulttuurien erilaisuus on hetkittäin voinut tuottaa yhteistyölle haasteita, mutta saadut kokemukset ovat olleet pääpiirteittäin positiivisia ja kannustavat jatkamaan rajoja ylittävää yhteistoimintaa.

Kirjallisuus

Hyyppä, Markku T. & Liikanen, Hanna-Liisa (2005). *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita.

Hyyppä, Markku T., Mäki Juhani, Impivaara Olli & Aromaa Arpo (2006). Leisure participation predicts survival: A population-based study in Finland. *Health Promotion International* 21: 5–12.

Kuntaliiton seminaari 15.9.2011. Kulttuuri alueen elinvoimaisuuden lähde. Päiväys 20.9.2011. <<http://www.kunta.tv/web/guest;jsessionid=CD885927F5CC5AEF179A2CA453225F15>> Katsottu 10.1.2012.

Lehtonen, Turo-Kimmo (1998). Bakteerit ja henkisten ruttotautien siemenet. Puhdas elämä suomalaisessa terveysvalistuksessa 1890-luvulla. Teoksessa Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli (toim.): *Terveiden lähteillä. Länsimaisten terveyskäsitysten kulttuurihistoriaa*. Historiallinen arkisto 106. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 205–255.

Liikanen, Hanna-Liisa (2010). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014*. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1. Helsinki: Opetusministeriö. <<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2010/liitteet/OPM1.pdf?lang=fi>> Katsottu 2.11.2011.

Mikkeli, Heikki (1998). Terveys ihanteena – terveys elämäntapana. Teoksessa Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli (toim.): *Terveiden lähteillä Länsimaisten terveyskäsitysten kulttuurihistoriaa*. Historiallinen arkisto 106. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 9–27.

Nummelin, Sanna (2011). *Kulttuurin hyvinvointivaikutukset: onnellisuutta, elämyksiä, terveyttä*. Tutkimuskatsauksia 1/2011. Turun kaupunki, kaupunkitutkimus- ja tietoyksikkö.

Sallinen, Sini (toim.)(2011). *Elinvoimainen kunta. Uusi kunta 2017*. Helsinki: Kuntaliitto. <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/aek/elinkeinopolitiikka/Documents/Elinvoimainen_kunta.pdf> Katsottu 30.11.2011.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2011). Terveyttä kulttuurista -verkosto. <http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/taiku/toimintaohjelma/toimijat/tk-verkosto> Katsottu 30.11.2011.

Turku 2011 -säätö (2010). *Kulttuuri tekee hyvää. Turku 2011 -hyvinvointiohjelma 2008–2012*.

HYVINVOINTITUTKIMUSTA TURUILLE JA TOREILLE

Liisa Reunanen

TIUKU-hankkeen keskeinen tavoite on ollut kulttuurisen hyvinvointitutkimuksen tunnetuksi tekeminen sekä monipuolisen hyvinvointia ja terveyttä koskevan tiedon tuominen kaupunkilaisten ulottuville. Samalla on haluttu löytää uudenlaisia toimintatapoja ja luoda yhteistyöverkostoja tieteen ja kulttuurin aloilla.

Kulttuuripääkaupunkivuoden aikana tiedettä ja tutkimusta jalkautettiin kaupunkiin ja sen lähikuntiin Tiedebussi- ja Hyvinvointitutkimuksen tori -kokonaisuuksilla, jotka koostuivat monenlaisista kertaluontoisista yhteistyöhankkeista ja tapahtumista. Tiedebussi-tapahtuman nimissä TIUKU kiersi Turussa ja lähikunnissa toteuttaen erilaisia osallistavia kulttuuri- ja tiedetapahtumia sekä kehittämällä uudenlaisia yhteistoiminnan tapoja. Hyvinvointitutkimuksen torin seminaareissa hankkeen asiantuntijat tekivät hyvinvointitutkimusta tutuksi, mursivat terveyttä ja hyvinvointia koskevia myyttejä ja kävivät yleisön kanssa aktiivista vuoropuhelua terveyttä ja hyvinvointia käsittelevistä aiheista. Vuoden tapahtumia toteutettiin tiiviissä yhteistyössä paikallisten kulttuuritoimijoiden sekä kuntien sosiaali- ja terveystoimien kanssa.

Oma ääni kuuluviin!

TIUKU-hankkeen kulttuuripääkaupunkivuotta rytmittivät monenlaiset tapahtumat ja vierailut, joissa astuttiin akateemisen maailman ja sille tavanomaisten toimintamuotojen ulkopuolelle. Uudenlaisia toimintatapoja ja yhteistyötä hankkeessa kehitettiin viemällä esimerkiksi vanhainkotiin ja koulumaailmaan tapahtumia, joissa nuorten ja vanhusten oma ääni nostettiin kuuluville.

TIUKU-hankkeen professorit vierailivat huhtikuussa 2011 Liedon vanhainkodissa, jossa vanhainkodin asukkaiden, omaisten sekä hoitohenkilökunnan kesken järjestettiin yhteinen muistelutapahtuma Kerro tarinaa sanoin, kuvin. Tapahtumassa valokuva toimi porttina yksilöllisiin muistoihin ja identiteettiin. Vanhainkodissa vierailulla olleet professorit innostivat vanhainkodin asukkaita esittelemään valokuviaan ja kertomaan niiden innoittamana elämäntarinoitaan. Valokuvalla ja muilla taidemuodoilla tiedetään olevan terapeutisia vaikutuksia, ja taideterapiaa voidaan hyödyntää monenlaisessa hoitotyössä, esimerkiksi muistisairaiden vanhusten hoidossa. Myös aktiivisen osallistumisen ja yhteisöllisyyden kokemuksen ajatellaan kohentavan koettua hyvinvointia.

Liedon vanhainkoti/ Kuvaaja Laura Myllymäki. Professori Hannu Salmi kuunteli Tarina, menneisyys, identiteetti -tapahtumassa Allin elämäntarinaa. Valokuvat virittivät muistoja vuosien varrelta.

Kuuntelemalla ja antamalla tilaa yksilöllisille tarinoille virikkeellistettiin sekä vanhainkodin asukkaiden että sen työntekijöiden arkea ja vahvistettiin yhteenkuuluvuuden kokemusta. Kokemuksia muistelutapahtumasta kuvataan tarkemmin seuraavan osion luvussa *Tarina, menneisyys, identiteetti*.

Kulttuuripääkaupunkivuoden kuluessa keskustelua kulttuurisen hyvinvoinnin aiheista viritettiin myös peruskoululaisten kanssa. Liedon Keskuskoulussa järjestettiin koulun äidinkielenopettajien kanssa kulttuuri- ja terveysaiheinen väittelykilpailu, jossa kahdeksaluokkalaisten muodostamat joukkueet pääsivät ruotimaan päivänpolttavia koulumaailman aiheita. Väittely on kuulunut koulussa äidinkielen opetussuunnitelmaan jo monta vuotta, mutta yhtä näyttäviä väittelykisailuja ei aikaisemmin ole koulussa toteutettu.

Kilpailuun valmistauduttiin koulussa huolellisesti. Filosofi Juho Ritola Turun yliopistosta perehtyi äidinkielenopettajien kanssa väittelyn taitoihin varhain alkukeväällä, minkä jälkeen väittelyä harjoiteltiin oppilaiden kanssa äidinkielen tunneilla pitkin kevättä. Kisailun aluksi kahdeksaluokkalaiset pääsivät koettelemaan oppejaan luokkien välisissä alkukarsinnoissa. Koko koulun voittajajoukkue ratkesi toukokuussa kisailun huipentuessa täyden yleisön edessä järjestettyyn väittelyfinaaliin.

Finaaliin selviytyneet joukkueet ottivat toisistaan mittaa kulttuurista terveyttä ja hyvinvointia koskettaneista aiheista. Innokasta keskustelua puolesta ja vastaan käytiin esimerkiksi välipala-automaateista, mopoautoilusta, internetin käytöstä ja tupakoinnista. Tuomariston puheenjohtaja professori Veikko Launis piti kahdeksaluokkalaisia väittelijöitä fiksuina ja johdonmukaisesti aiheessa pysyvinä, eikä voittajajoukkueen valinta ollut tuomaristolle helppo tehtävä. Täpärän voiton vei lopulta 8D-luokan joukkue.

Liedon Keskuskoulu / kuvaaja Liisa Reunanen. Väittelyssä täpärään voittoon selviytyivät 8D-luokan Aaro Keskinen, Samuli Raikunen ja Laura Kuukasjärvi.

Väittelykilpailu osoitti oppilaiden olevan innokkaita ja taidokkaita keskustelijoita, mutta tapahtuman toteuttaminen edellytti hetkittäin kompromisseja koulu- ja yliopistolaitosten toimintakulttuurien yhteensovittamisessa. Väittelykilpailua Liedon koulussa luotsanneet äidinkielenopettajat korostavat, että koulutyötä säätelevät opintosuunnitelmat ja aikataulut. Tämän vuoksi näin mittavan tapahtuman toteuttaminen lyhyellä varoitusaajalla ei sujunut täysin vailla alkukankeuksia. Alkuperäisen suunnitelman mukainen väittelykilpailu yhdeksäsluokkalaisten kesken ei ollut tiukan opintosuunnitelman vuoksi mahdollinen, ja kahdeksäsluokkalaisillekin näin mittavan väittelykisan ujutaminen opintosuunnitelmaan oli hankalaa. Opettajat kertovat oppilaiden kuitenkin ottaneen kilpailun tosissaan. Valmistautuminen teettikin oppilailla ja opettajilla paljon työtä, sekä oppitunneilla että vapaa-ajalla. Opettajien mukaan kilpailun yhdessä ideoituja aiheita

pidettiin kiinnostavina ja haastavina, ja itse kisat karsintoihin sekä loppukilpailuihin menivät lopulta hyvin. Yliopistoyhteistyökin koettiin alkukankeuksien jälkeen innostavana ja lopputulokseen oltiin tyytyväisiä. ”Vastaisuudessa tällaisia tapahtumia suunniteltaessa tulisi kuitenkin varata enemmän aikaa valmistautumiseen ja käytännön toteuttamiseen”, koulusta toivotaan.

Kulttuuri madaltaa kynnystä osallistua keskusteluun

Turkulaisten ja lähikuntien kulttuuritoimijoiden kanssa toteutetuissa yleisöseminaareissa TIUKU välitti ajankohtaista hyvinvointitietoa alueen asukkaille ja vahvisti samalla yliopiston ja kulttuurialan toimijoiden välistä yhteistyön perinnettä.

Vuoden näkyvin Hyvinvointitutkimuksen torin tapahtumakokonaisuus toteutettiin syys-lokakuussa kaikelle yleisölle avoimena studia generalia -sarjana Turun kaupunginkirjastossa. Hyvinvointi kulttuurin kantimissa -luentosarjassa tarkasteltiin monitieteisesti terveyden, sairauden ja hyvinvoinnin suhdetta kulttuuriin. Eri tieteenaloilla on omat tapansa lähestyä ja ymmärtää terveyteen ja sairauteen liittyviä ilmiöitä, ja monitieteinen lähestymistapa tuottaa laaja-alaista ymmärrystä kulttuurin ja hyvinvoinnin suhteista. Luentosarjan tavoitteena olikin samalla edistää monialaista vuoropuhelua kulttuurisen hyvinvoinnin ja terveyden teemoista. Luennoilla kuultiin esimerkiksi lääketieteilijöiden, filosofien, kulttuurin-, kirjallisuuden ja historian tutkijoiden, sekä taideterapiaan erikoistuneiden asiantuntijoiden pohdintoja siitä, mitkä ovat ajallemme ja kulttuurillemme tyypillisiä terveyteen ja sairauteen liittyviä ilmiöitä tai miten kulttuuri ja taide voivat edistää hyvinvointia ja terveyttä.

Lääketieteellisen etiikan professori filosofi Veikko Launis avasi luentosarjan pohdimalla terveyden ja sairauden käsitteiden kulttuurisidonnaisuutta, ja kulttuurisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen professori Marja-Liisa Honkasalo tarkasteli avajaisluennon toisessa osassa kulttuurisidonnaisia sairauden kokemuksia ja sairastamisen tapoja. Psykkisen terveyden yhteyttä kulttuuriin käsiteltiin useilla luennoilla niin taideterapian, kulttuurihistorian kuin psykiatrian näkökulmasta. Myös ruuan, kulttuurin ja hyvinvoinnin suhde oli luentosarjassa näkyvästi esillä. Ihminen tarvitsee ruokaa elääkseen ja voidakseen hyvin, mutta ruokaan ja syömiseen liittyy myös loputon määrä kulttuurisia merkityksiä ja mielikuvia. Ruokaan voi liittyä nautintoa, kapinaa, hillintää tai hallintaa. Mitä vaikkapa ruuan ja syömisestä yltyköllisyys tai niukkuus voivat symboloida kirjallisuudessa ja elokuvissa? Mitä tarkoitetaan, kun puhutaan luonnollisesta ruuasta ja onko luonnollinen ruoka aina terveellistä? Kotimaisen kirjallisuuden professori Päivi Lappalainen tarkasteli syömishäiriökuvausta nuortenromaaneissa, ja filosofisen etiikan dosentti Helena Siipi pohti ruokaan liitetyn luonnollisuuden käsitteen ulottuvuuksia. Flavorikemian ja aistimisen dosentti Mari Sandell puolestaan tarkasteli yksilöllisten makumaailmojen merkitystä ihmisten ruokailutottumuksille. Luentosarjan koko ohjelmaa voi tarkastella kirjan lopussa (ks. ohjelmaliite 1. Hyvinvointi kulttuurin kantimissa).

Turun kaupunginkirjaston informaatikon Pauliina Sandbergin mukaan terveysaiheiset luennot ovat olleet kirjaston kävijöiden keskuudessa suosittuja. Tämä näkyi myös TIUKU:n yleisöluentosarjassa, jolla riitti uskollisia kuulijoita ja aktiivisia keskustelijointa läpi syksyn. Yliopistojen ja kirjaston yhteisillä luentosarjoilla on tärkeä merkitys kirjastolle ja sen kävijöille, sillä kirjaston toiminnassa tiedonvälitystehtävä on oleellinen. Sandbergin mukaan kirjaston roolia onkin haluttu vahvistaa kansalaisten ja esimerkiksi tieteentekijöiden yhteisenä foorumina ja kohtaauspaikkana, joten yliopistoyhteistyölle pyritään kehittämään myös perinteisiä luentosarjoja ja tutkijatapaamisia monipuolisempia muotoja.

Heinäkuussa TIUKU toteutti Muuttuva arki, muuttuva terveys -seminaarin Kustavissa osana kesäistä Volter Kilpi -kirjallisuusviikkoa. Seminaarin tavoitteena oli purkaa nykyaikaisiin terveyskäsitteisiin liittyviä myyttejä. Kulttuurihistorian professori Hannu Salmi luennoi seminaarissa suudelman ja siihen liitettyjen terveyskäsitteiden kulttuurihistoriasta. Dosentti Sakari Suominen tarkasteli suomen- ja ruotsinkielisen väestön välillä havaittuja terveyseroja ja niiden mahdollisia syitä, ja taidekasvatuksen professori Kimmo Lehtonen puhui seminaarissa musiikin terveyttä edistävästä vaikutuksesta. (Ks. ohjelmaliite 2. Muuttuva arki, muuttuva terveys)

Kaupunginkirjaston tavoin tieteellinen ohjelmaisuus on alusta alkaen kuulunut Kustavin kirjallisuusviikkojen tapahtumaan. Toiminnanjohtaja Salla Laiho pitää tieteellistä ohjelmaa kulttuuritapahtuman tärkeänä osa-alueena ja kertoo, että osa kävijöistä osallistuu usein pelkästään vieraileville tiedeluennoille. Tavallisesti Volter Kilpi -tapahtuman seminaarit ovat selvästi kirjallisuusaiheisia, joten kulttuuripääkaupunkivuoden tapahtumassa TIUKU toi ohjelmaan hieman totutusta poikkeavan ja uudenlaisen aihepiirin. Laihon mukaan taiteen, tieteen ja terveyden välinen kommunikaatio istui kuitenkin aiheena tapahtuman teemaan hyvin, ja luennoitsijat saivatkin puhua ja keskustella innokkaan yleisön kanssa äänilaitojaan myöten täydessä salissa.

Yhdessä Liedon Vanhalinnan ja Liedon kunnan kanssa TIUKU järjesti syksyllä myös kolmiosaisen Liedon yliopisto -studia generalian, jonka tavoite oli tehdä paikallisille tutuksi lietolaisia tutkijoita ja Liedossa toteutettuja yliopistohankkeita. Sarjan avausluennolla professorit Veikko Launis ja Hannu Salmi jakoivat kokemuksia kevään vanhainkotivierailusta. Studia generaliaa jatketaan vuonna 2012. Luentosarjan koko ohjelma löytyy kirjan lopusta (ks. ohjelmaliite 3. Liedon yliopisto).

Vuoden aikana saadut kokemukset yliopistomaailman ulkopuolelle viedyistä luentosarjoista ja seminaareista osoittivat kulttuuritapahtumien olevan oivallisia matalan osallistumiskynnyksen foorumeita tieteentekijöiden ja kaupunkilaisten kohtaamiselle ja vuoropuhelulle. Samalla seminaarit toimivat osoituksena myös monitieteisen yhteistyön hedelmällisyydestä. Tieteenalojen välisiä teoreettisia ja metodologisia eroja korostetaan usein ehkä turhaankin. Vaikka eroja toki on, eivät ne suinkaan estä yhteisen kielen löytymistä ja ajatuksia avaavan keskustelun syntymistä tieteenalojen välillä. TIUKU:n seminaarien kokemuksen perusteella kysyntää voisikin olla entistä monipuolisemmalle yhteistyölle eri alojen tutkijoiden ja kulttuuritoimijoiden välillä.

Kevyitä tiedeannoksia arjen ja kulttuurin keskellä

Kulttuuripääkaupunkivuoden aikana TIUKU-hanke kantoi kortensa kekoon yliopiston aktiivisessa yhteistyössä paikallisten kulttuuritoimijoiden kanssa. Edellä kuvattujen seminaarien lisäksi hanke jalkautti tutkimustietoa kaupunkiin myös pienempinä annoksina tarjoillen mehukkaita makupaloja kulttuurisesta terveys- ja hyvinvointitutkimuksesta muun muassa tanssiteatteri ERI:n klubi-illoissa, Keskiaikaisilla markkinoilla, talvisessa Liikunnan ja kulttuurin ihmemaa -tapahtumassa, sekä Turun päivän keskustelutilaisuudessa.

Kuvaaja Tanssiteatteri ERI. Tanssitaidetta Naurua ja neurologiaa -illassa. Kuvassa Lassi Sairela ja Eeva Soini.

Kulttuuripääkaupunkivuosi toi Tanssiteatteri ERI:n ohjelmaan ensimmäistä kertaa järjestetyt ERI-klubit, joissa taiteen ja tieteen kohtaaminen loi uudenlaisia oivaltavia elämyksiä. Vierailevien tutkijoiden alustusten ohella ERI-klubeilla saatiin seurata eri taiteenalojen ja taiteilijoiden kommentoivia teoksia. Helmikuun Naurua ja neurologiaa -illassa TIUKU-asiantuntemusta edusti integratiivisen neurotieteen ja psykosomaatiikan

professori Hasse Karlsson, ja syyskuisessa Nautintojen illassa keskustelua olivat avaamassa kulttuurihistorian professori Hannu Salmi sekä hammaslääketieteen dosentti Heli Vinkka-Puhakka. Esitelmien ohella nautintojen illan ohjelmassa oli ruokailua, hierontaa, runonlausuntaa ja tanssiesityksiä. Hus Lindmanissa järjestetty Nautintojen ilta oli loppuunmyyty.

ERI-klubeilla haluttiin vahvistaa avointa, taiteen ja tieteen kenttien rajoja ylittävää keskustelukulttuuria. Klubi-illoissa sana oli kaikille osallistujille vapaa, ja klubeilla saatiinkin aikaan uudenmuotoisia kohtaamisia. ERI-teatterin Eeva Soinin mukaan erilaisten toimintakulttuurien välisen yhteistyön haasteita ovat olleet tapahtumien järjestämisen nopea tempo ja eri järjestäjätahoja yhdistävä yleinen kiire, mutta Soini kokee yliopisto- ja TIUKU-yhteistyön olleen pääsääntöisesti antoisaa. Tilaisuudet ovat Soinin mukaan olleen yleisömenestyksiä, ja niistä on saatu kävijöiltä erittäin innostunutta palautetta. ”Nyt kun uusi ja toimiva konsepti on luotu, tullaan yhteistyötä tieteen ja taiteentekijöiden välillä ehdottomasti jatkamaan ja kehittämään. ERI-klubeja aiotaan järjestää vastaisuudessa muuallakin Suomessa”, Soini lupaa.

Turun Keskiaikaisilla markkinoilla yliopistoyhteistyön perinne on vahva ja tapahtumassa on vuosi vuodelta pyritty lisäämään tieteellistä ohjelmistoa, kuten luentoja, seminaareja ja opastettuja kierroksia. Tuottaja Sami Skantsin mukaan Keskiaikaisista markkinoista on haluttu muodostaa tapahtuma, jossa tie- ja kulttuuri yhdistyisivät helposti lähestyttävällä tavalla. TIUKU-hanke teki tämän tavoitteen saavuttamiseksi osansa toteuttamalla markkinoilla eri aikakausien terveyskäsitteistä dramatisoidun väittelytilaisuuden Disputatio profes-

soriensis. Väittelyssä nykyajan lääketiedettä edustanut bakteriopin professori Pentti Huovinen matkusti ajassa taaksepäin vuoteen 1385 ja kohtasi Vanhalla suurtorin raatihuoneella keskiaikaisen kollegansa dominikaaniveli Olaus Sastmolensuksen, jota esitti HuK Rei-

Kuvaaja Liisa Reunanen. Dominikaaniveli Olaus opetti professori Huoviselle ruttoepäilyn tutkimista keskiajalla. ”Jos tällä kolme päivää kuumetta poteneella miehellä olisi rutto, olisi hän jo vainaja”, vapautti Olaus luulotautisen potilaan pelostaan.

ma Välimäki Turun yliopistosta. Keskustelijat mittailivat käsityksiään esimerkiksi ruton aiheuttajista ja parannuskeinoista, yrttien käytöstä lääkinnässä sekä käsihygienian tärkeydestä, josta suositus löytyy jo 1100-luvulla laaditusta Salernon koulun terveysohjeesta. Vaikka lääketieteen hoitomuodot ovat monilta osin huimasti kehittyneet sitten keskiajan, saatiin väittelytapauksessa havaita, etteivät suinkaan kaikki keskiajan tai antiikin terveyskäsitteet ole vuosisatojenkaan saatossa vanhentuneet.

Skantsin mukaan Keskiaikaisilla markkinoilla halutaan painottaa historiallista keskiaikaa ja luoda viihteellisen ohjelman vastapainoksi myös sivistävä ohjelmakokonaisuus, mikä tekee yliopistoyhteistyöstä tärkeää. Tieteellisen ohjelmaosion haasteena on Skantsin mukaan rakentaa ohjelmanumeroista sellaisia, että ne ovat helposti kävijöiden hahmotettavissa ja ettei niihin ole korkea kynnyks osallistua. TIUKU:n järjestämän väittelyn tavoin tieteellistkin ohjelmaa voi elävöittää ja osallistujia houkutella näyttelijöitä ja rekvisiittaa käytämällä. ”Kaiken kaikkiaan markkinoiden tieteellinen ohjelma keräsi todella hyvin kävijöitä, mikä luonnollisesti kannustaa jatkamaan tällaisia hankkeita!”, Skantsi toteaa.

Liikunnan ja kulttuurin ihmemaassa helmikuussa 2011 TIUKU-hanke ja Paavo Nurmi -keskus järjestivät toiminnallisia ja informatiivisia toimintapisteitä. Tietoiskut tarjosivat koko perheelle hyödyllistä tietoa terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtimisesta. Kulttuurikuntoilun keskuspuisto -hankkeen avajais tapahtumassa kannustettiin kaupunkilaisia liikkeelle ja osallistumaan kulttuuriharrastuksiin. Kulttuurin

Kuvaaja Laura Myllymäki. Professori Harri Helajärvi ja tarkkaavaiset kuuntelijat TIUKU-hankkeen ja Paavo Nurmi -keskuksen tietopisteellä Kulttuurikuntoilun keskuspuistossa.

hyvinvointivaikutuksista keskusteltiin myös Turun päivänä kaupungintalon avoimien ovien tapahtumassa. Paneelikeskustelussa kuultiin TIUKU:n asiantuntija Sakari Suomiselta kulttuuri- ja hyvinvointiaiheinen asiantuntijapuheenvuoro.

Omien tapahtumien toteuttamisen ohella TIUKU-hankkeen tienviitoitus on saanut muitakin yliopiston toimijoita tarttumaan kulttuurisen hyvinvoinnin teemaan. TIUKU:n toiminnasta innostuneena järjestettiin Turun Lääketiedepäiville sekä syksyllä 2010 että 2011 kokopäiväiset seminaarit kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin tutkimuksista ja tuloksista. Kummassakin tilaisuudessa oli mukana myös lääkärikunnan vanhin arkkiatri Risto Pelkonen. Lääketiedepäivien kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin -ohjelmaosion tarkempia sisältöjä voi tarkastella kirjan lopussa (ks. ohjelmaliite 4).

TIUKU-hanke teki Turun kulttuuripääkaupunkivuoden aikana monenlaista yhteistyötä ja vieraili ahkerasti paikallisissa kulttuuri- ja taidetapahtumissa. Tutkimustietoa tuotiin kaupunkilaisten ulottuville monitieteellisissä seminaareissa, sekä kevyempinä annoksina osana kulttuuritapahtumia. Useilla kulttuurialan toimijoilla on jo olemassa vahvat perinteet yliopistojen kanssa tehtävästä yhteistyöstä, ja monialaista yhteistyötä on tehty jatkuvasti enemmän. Tavanomaisten toimintatapojen haastamisessa ja erilaisten toimintakulttuurien yhteensovittamisessa voi tulla vastaan omia ongelmiaan, mutta ainakin TIUKU:n lukuisat kokemukset toimivat osoituksena siitä, miten yliopistojen voisi olla mahdollista tuoda tiedettä laajempien yleisöjen ulottuville sekä toteuttaa yhteiskunnallisen vaikuttamisen tehtäväänsä totuttua monipuolisemmin. Kun tiedettä tuodaan kulttuurin keskelle, voi tuloksena olla hedelmällinen ja innostava keskusteluilmapiiri. Kulttuuritapahtumissa madaltuu yleisön kynnys osallistua tieteellisiin tilaisuuksiin ja ottaa aktiivisesti osaa ajankohtaiseen keskusteluun.

OSA II

**KULTTUURISTA HYVINVOINTITUTKIMUSTA
EDISTÄMÄSSÄ**

OSA II: KULTTUURISTA HYVINVOINTITUTKIMUSTA EDISTÄMÄSSÄ

Tutkimustyö on luonteeltaan pitkäjänteistä, ja kulunut kulttuuripääkaupunkivuosi onkin ollut yliopistohankkeelle lyhyt aika tehdä syväluotaavaa tutkimustyötä. Konkreettisten tutkimustulosten raportointi ei siten ole pääpyrkimys TIUKU-hankkeessa tai tässä raportissa. Sen sijaan TIUKU on aktiivisesti avannut tietä monialaiselle kulttuurisen hyvinvoinnin tutkimukselle ja tehnyt kattavaa tutkimusalan alkukartoitusta. Monialaisella yhteistyöllä on synnitetty uusia verkostoja ja erilaisilla interventioilla on pystytty demonstroimaan kiinnostavia yhteyksiä kulttuurin ja hyvinvoinnin välillä.

Tässä luvussa luodaan aluksi katsausta kulttuurisen hyvinvointitutkimuksen perinteeseen. Luvun artikkelit luovat kuvaa siitä, miten monialaisesta tutkimus- ja toimijakentästä onkaan kysymys. Artikkeleissa tarkastellaan kulttuurin ja hyvinvoinnin yhteyksiä TIUKU:n omien kokemusten, TIUKU:ssa tehtävän tutkimuksen ja lopuksi kulttuuripääkaupunkivuoteen liittyvien tutkimusprojektien kautta.

TAITEEN HARRASTAMINEN JA SEN YHTEYDET TERVEYTEEN

Sakari Suominen

Kulttuuri käsittää koko ihmisen luoman elinympäristön sekä ihmisen käyttäytymisen kokonaisuuden ja tätä säätelevät tekijät. Taide muodostaa kaikesta tästä luonnollisesti vain pienen osan. On kuitenkin ilmeistä, että käyminen erilaisissa taidetapahtumissa voi heijastua terveyteen. Tässä yhteydessä taidetapahtumilla tarkoitetaan muun muassa elokuvia, teatteria, konsertteja ja taidenäyttelyitä. Myös muunlainen taiteen kuluttaminen, esimerkiksi kirjojen lukeminen tai erilaiset taidesuuntautuneet harrastukset, kuten maalaus, valokuvaaminen, soittaminen tai laulaminen, saattavat edistää terveyttä.

Hyviä tutkimuksia aiheesta ei kuitenkaan ole julkaistu kovin paljon. Tarkoituksellisesti tarkastelun ulkopuolelle on jätetty taidetta ammatikseen tuottavien eli taiteilijoiden terveys, jota toistaiseksi ei ole tutkittu melkein lainkaan. Pohjoismaisittain tunnetumpia ovat kaksi tutkimusta, joista toisessa (Konlaan ym. 2000a) havaittiin aktiivisesti erilaisia taidetapahtumia hyödyntävien tai taidetta itse harrastavien kuolleisuus pienemmäksi muihin verrattuna Ruotsin 25–74-vuotiaita edustavan noin 10 000 henkilön otoksen 14 vuoden seurannassa. Nämä tulokset saatiin vaikka tilastollisessa analyysissä otettiin huomioon lähtötilanteen terveys sekä monta muuta tätä havaittua yhteyttä mahdollisesti sekoittavaa tekijää. Toisessa tutkimuksessa (Konlaan ym. 2000b) edistettiin satunnaisesti koe-verrokkiasetelmassa yhdeksän henkilön osallistumista taidetapahtumiin ja kevyeen liikuntaan. Heidän verenpainearvonsa sekä tietyt muut laboratoriomittauksiin perustuvat tuloksensa olivat terveyden kannalta edullisemmat verrattaessa heitä kymmenen henkilön verrokkiryhmän vastaaviin arvoihin. Kolmas ruotsalainen tutkimus (Johansson ym. 2001), joka hyödynsi 4 000 hengen osuutta edellä mainitun kuolleisuustutkimuksen hyödyntämästä väestöaineistosta, osoitti taidetapahtumia aktiivisemmin hyödyntäneiden henkilöiden arvioivan terveydentilansa tilastollisesti merkitsevästi paremmaksi verrattuna henkilöihin, jotka olivat passiivisempia tai joiden aktiivisuus kahdeksan vuoden seurannassa vähentyi. Tilastollisessa analyysissä otettiin huomioon lähtötilanteen koettu terveydentila.

Voiko siten näiden havaintojen perusteella terveyden edistämisen nimissä suosittelaa taideharrastuksen aloittamista tai jatkamista? Tilanne ei varmasti ole aivan näin yksioikoinen ja enemmänkin verrattavissa koulutustason ja terveyden välisestä yhteydestä saatujen tulosten tulkintaan. Lukuisten aikaisempien väestötutkimusten perusteella koulutustaso on nimittäin parhaimpia yksilön sosiaalisen aseman ja terveyden välistä kyt-

kentää osoittavia muuttujia (esim. Singh-Manoux ym. 2002). Syinä koulutusmuuttujan osuvuuteen on esitetty muun muassa sen kykyä ennustaa hyvää tai ainakin stabiilia työuraa sekä sen vahvaa korrelaatiota tulotasoon samoin kuin työmarkkina-asemaan ja myös yleiseen ongelmanratkaisuvalmiuteen. Siten koulutus ilmentää muita yksilön sosiaalista sijoittumista kuvaavia muuttujia kuten sosioekonomista asemaa tai tulotasoa paremmin ominaisuuden yleisen voimavaran kaltaista luonnetta, joka siten heijastuu myös parempana terveysennusteena. Näistä tutkimuksista voisi päätellä, että väestön koulutustason nostaminen muodostaisi keskeisen terveystalouden menetelmän kohentaa kansanterveyttä ja vähentää sosiaaliseen asemaan kytkeytyviä terveyseroja. Tämä onkin varmasti yksi käyttökelpoinen keino, mutta todennäköisesti koulutustasoa tärkeämpi terveyteen vaikuttava tekijä on kuitenkin motivaatio hankkia koulutusta, ja tätä säätelevät rakenteelliset ja yksilölliset tekijät. Tämä motivaatio on yhteinen sekä korkean koulutustason että hyvän terveyden takaa löytyvä taustamuuttuja, ja motivaation ollessa alhainen eivät kovatkaan ponnistelut välttämättä tuo tulosta. Ainakin on selvää, ettei koulutustaso sellaisenaan välttämättä tuo mukanaan terveyttä.

Suhde eri muodoissa harrastettavan taiteen ja terveyden välillä on samantyyppinen kuin edellä kuvattu koulutuksen ja terveyden välinen yhteys. Suositus lisätä taiteen harrastamista voi, jos siihen vastataan, itsessään olla terveyttä edistävää, mutta todennäköisesti tätä parempi vaikuttavuus saavutettaisiin, jos jollakin tavalla onnistuttaisiin nostamaan taideharrastuksen nauttimaa yleistä kiinnostavuutta ja arvostusta. Erityisesti henkilön, joka aluksi ei kokisi taidetta mielenkiintoisena, mutta muutoksen jälkeen heräisi huomaamaan ympärillään olevan taidetarjonnan, terveysennuste voisi selvästi parantua. Siten taiteen harrastaminen ei voi edustaa pelkkää välineellistä arvoa terveyden edistämiseksi, vaan siihen kytkeytyy myös ihmisen kulttuurinen kehittyminen. Henkilö, joka arvostaa ja harrastaa taidetta, on erilainen kuin yksilö, joka ei koe taidetta kohtaan mitään erityistä. Hänen ihmiskuvansa on toisenlainen, hän on todennäköisesti muita kiinnostuneempi itsensä kehittämisestä ja panostamisesta hyvinvointiinsa ja hän todennäköisesti tietää muita enemmän siitä, mitä hän voi tehdä terveytensä eteen.

Nykyään taidetta jo hyödynnetään monin tavoin terveydenhuollon käytännön toiminnassa. Esimerkkinä erikoissairaanhoidon tasolta voisi mainita Turun yliopistollisen keskussairaalaan rakenteilla olevaan T-sairaalan laajennusosaan hankittavan nykytaiteen kokoelman, joka on jatkoa sairaalan tiloihin vuonna 2004 hankitulle 80 teoksen taidekokoelmalle (TYKS 2010). Myös yhä useammassa perusterveydenhuollon toimintapisteessä, kuten terveyskeskuksessa, terveyskeskuksen vuodeosastolla tai yksityisen lääkäriaseman tiloissa, alkaa olla erilaisia taideteoksia esillä.

Taidetta hyödynnetään myös sairauksien hoidossa ja erityisesti niistä kuntoututtaessa. Esimerkiksi kuvataideterapiaa on jo kauan hyödynnetty yhtenä psykoterapian välikäteenä menetelmänä. Valokuvaterapian avulla on voitu käynnistää vuorovaikutus muuten vaikeasti lähestyttävissä oleviin nuoriin (Photo Therapy Techniques in Counseling and Therapy). Uutena havaintona on voitu todeta musiikin kuuntelun edistävän aivohalvauksesta toipumista (Särkämö ym. 2010). Myös potilaan itsensä pianon avul-

la toteuttaman harjoittelun on voitu todeta edistävän aivohalvauksesta toipumisesta (Schneider ym. 2007).

Kirjallisuus

Konlaan B. B., Bygren L. O. & Johansson S. E. (2000a). Visiting the cinema, concerts, museums or art exhibitions as determinant of survival: a Swedish fourteen-year cohort follow-up. *Scandinavian Journal of Public Health* 28(3), 174–178.

Konlaan B. B., Björby N., Bygren L. O., Weissglas G., Karlsson L. G. & Widmark M. (2000b). Attendance at cultural events and physical exercise and health: a randomized controlled study. *Public Health* 114(5), 316–319.

Johansson S. E., Konlaan, B. B. & Bygren L. O. (2001). Sustaining habits of attending cultural events and maintenance of health: a longitudinal study. *Health Promotion International* 16(3), 229–234.

Photo Therapy Techniques in Counseling and Therapy -internetsivusto. <<http://www.phothotherapy-centre.com>> Katsottu 28.1.2012

Schneider S., Schönle P. W., Altenmüller E. & Munte T. F. (2007). Using musical instruments to improve motor skill recovery following a stroke. *Journal of Neurology* 254, 1339–1346.

Singh-Manoux A., Clarke P. & Marmot M. (2002). Multiple measures of socio-economic position and psychosocial health: proximal and distal measures. *International Journal of Epidemiology* 31(6), 1192–1199.

Särkämö T., Pihko E., Laitinen S., Forsblom A., Soinila S., Mikkonen M., Autti T. H., Silvennoinen M., Erkkilä J., Laine M., Peretz I., Hietanen M. & Tervaniemi M. (2010). Music and Speech Listening Enhance the Recovery of Early Sensory Processing after Stroke. *Journal of Cognitive Neuroscience* 22(12), 2716–2727.

TYKS (2010). Taide sairaalassa. Verkkouutinen 12.08.2010. <<http://www.tyks.fi/fi/taide-sairaalassa>> Katsottu 28.1.2012

CULTURE, HEALTH AND WELL-BEING 21. – 24.9.2011

Pekka Kääpä, Annakaisa Suominen & Liisa Reunanen

Kuvaaja Sanni Jalonen

TIUKU-hankkeen vuosi huipentui Turun yliopistossa syyskuussa 2011 järjestettyyn kansainväliseen *Culture, Health and Well-Being*-kongressiin (CultWell), joka kokosi Turkuun asiantuntijoita ja kulttuurivaikuttajia eri puolilta maailmaa. Monitieteisessä kongressissa tarkasteltiin paitsi kulttuurin vaikutusta elämänlaatuun, terveyteen ja hyvinvointiin myös terveyden ja hyvinvoinnin kulttuurisia ymmärrystapoja.

Kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin suhteita on mahdollista lähestyä lukemattomista näkökulmista. Näiden käsitteiden sekä niiden suhteiden kattava ymmärtäminen edellyttää monialaista, eri näkökulmia yhdistävää keskustelua. CultWell-kongressin kes-

keisin tavoite olikin koota yhteen eri tieteenalojen asiantuntijoita sekä kulttuuri- ja terveysalan toimijoita, ja edistää siten vuoropuhelua kulttuurisen hyvinvoinnin ajankohtaisista aiheista. Kongressin ohjelma ja työryhmät löytyvät kirjan lopusta (ks. ohjelmaliite 5).

Kansainvälinen CultWell kokosi Turkuun laajan asiantuntijajoukon:

- Kongressiin hyväksyttiin 81 abstraktia, ja kaikkiaan osallistujia oli 200
- CultWelliin saapui osallistujia 16 eri maasta. Osanottajat tulivat pääasiassa Pohjoismaista ja muualta Euroopasta, mutta myös Yhdysvalloista, Kiinasta ja Turkista.
- Kongressissa kuultiin 7 yleisesitelmää eri alojen asiantuntijoilta
- Työryhmäesitykset jakautuivat nelipäiväisen tapahtuman aikana yhteensä 23 rinnakkaiseen työryhmään
- Kongressi järjestettiin TIUKU-hankkeen, Työterveyslaitoksen, Suomen musiikkilääketieteen yhdistyksen sekä Itämeren alueen Terveet Kaupungit -yhdistyksen yhteistyönä.

Inspiroivaa keskustelua ja uusia verkostoja

Eri puolilta maailmaa Turkuun saapuneet kongressikävijät kertoivat pitäneensä CultWell-kongressia onnistuneena ja katsoivat sen koonneen yhteen vaikuttavan joukon eri tieteen ja taiteen alojen toimijoita. Yleisluennot pitäneille professori Michael Murraylle (Keelen yliopisto, Iso-Britannia) ja professori Eckart Altenmüllerille (Hannover, Saksa) CultWellin tärkein anti oli kongressin tarjoama laaja-alainen ja monitieteinen keskustelualusta sekä mahdollisuudet verkostoitua eri alojen asiantuntijoiden kanssa. Heidän mukaansa tieteenalarajoja ylittävä keskustelu toteutui kongressissa toivotusti.

Hedelmällisenä vuoropuhelun edistäjänä kongressin koki myös Hong Kongin Lingnanin yliopiston professori Mette Hjort, joka piti monitieteisen keskustelun onnistumista aluksi haasteellisena. ”Ei ole helppo tehtävä toteuttaa ytimekästä monitieteistä kongressia, mutta laajasta näkökulmien ja tieteenalojen kirjosta huolimatta ristiin puhumiselta vältyttiin. Ehdin vuosittain osallistua vain yhteen kansainväliseen kongressiin, enkä joutunut pettymään valittuani tänä syksynä CultWellin”, Hong Kongista Turkuun saapunut Hjort kertoo. ”CultWell synnytti paljon uusia kysymyksiä ja pidin sitä erittäin inspiroivana tapahtumana. Odotan kovasti muiden osallistujien kanssa aloittamani yhteistyön ja vuorovaikutuksen jatkumista.”

Kuvaaja Liisa Reunanen. Monitieteistä vuoropuhelua kongressissa. Kuvassa Työterveyslaitoksen Turun aluejohtaja Jyrki Liesivuori, lääketieteellisen etiikan professori Veikko Launis Turun yliopistosta, sekä elokuvatutkimuksen professori Mette Hjort Lingnanin yliopistosta Hong Kongista.

CultWell-kongressissa erityisenä pidettiin sen yhteen tuomaa uudenlaista ja kirjavaa toimijajoukkoa. ”CultWelliin osallistuminen mahdollisti kontaktien luomisen ihmisiin, joita tuskin olisi tavannut ilman kongressin monialaista kysymyksenasettelua”, toteaa Turun yliopiston kulttuurihistorian jatko-opiskelija Annikka Konola. Kongressin parhaina puolina pidettiin myös ”intiimiä ilmapiiriä ja innostavaa tunnelmaa”. Turun ammattikorkeakoulun yliopettaja Pirkko Routasalo kertoo monialaisen kongressin luonneen kattavan kuvan siitä, miten paljon työtä Suomessa ja ulkomailla tehdään kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Poikipa CultWell myös kokonaan uuden moniammatillisen ja kansainvälisen projektin suunnittelun, mitä Routasalo ei etukäteen osannut kongressilta edes odottaa.

Kulttuuri hyvinvointia edistämässä ja määrittämässä

Hyvinvoinnin ja kulttuurin suhteiden monimuotoisuus kävi ilmeiseksi CultWellin yleisesitelmissä. Keynote-luennoilla tarkastelutapoja kulttuurisen hyvinvoinnin teemoihin avattiin niin taitelijan, sosiaalipsykologin, lääketieteilijöiden kuin kaupunki- ja kulttuurintutkijoidenkin näkökulmista.

Kulttuurin ajatellaan edistävän hyvinvointia ja terveyttä, mutta voivatko taideammateissa työskentelevät muita paremmin? Kongressin avajaisissa tanssiteatteri ERI:n tanssija-koreografi Tiina Lindfors puhui tanssitaiteilijoiden ja kulttuurin ammattilaisten hyvinvoinnista. Lindfors otti tarkastelun kohteeksi oman toimintansa tanssijana ja herätteli fyysisiä elementtejä sisältävällä esityksellään yleisöä pohtimaan sitä, miten vaativaa kulttuuriesityksen tekeminen on. Infektiotautien professori Heikki Peltola Helsingin

yliopistosta luennoi musiikin siivittämänä aiheella *Human conflicts, infections and music*. Peltolan avajaisluento sisälsi historiallisen näkökulman nivomalla yhteen sodat, infektiotaudit ja musiikin. Luento oli hyvä esimerkki siitä, miten lääketieteellinen tieto kietoutuu ihmisyyteen ja sen ymmärtämiseen.

Taiteilijoiden työterveydestä luennoi puolestaan Hannoverin musiikki- ja teatteri korkeakoulun musiikkilääketieteen professori Eckart Altenmüller, joka eritteli musiikin Januskasvoisia terveysvaikutuksia ammattimuusikoiden kohdalla. Viitatessaan roomalaisen mytologian Janus-

Kuvaaja Sanni Jalonen. ERI-teatterin Tina Lindfors puhumassa kulttuurin ammattilaisten hyvinvoinnista Akatemiatalon avajaisissa.

jumalaan Altenmüller puhui musiikin terveysvaikutuksien kahtalaisesta roolista; vaikka musiikilla voidaan todeta olevan runsaasti myönteisiä terveysvaikutuksia, aiheuttavat ammatin motoriset vaatimukset myös kovia haasteita muusikon hermostolle.

Urbaanien elinympäristöjemme hyvinvointivaikutuksista puhuivat esitelmissään professori Mette Hjort Lingnanin yliopistosta sekä professori Hugh Barton Länsi-Englannin yliopistosta. Elokuvatutkimuksen professori Hjort korosti esitelmässään luontokokemusten merkitystä kaupunkiasukkaiden hyvinvoinnille. Ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutusta pidetään yhtenä hyvinvoinnin kulmakivistä, mutta urbanisoituvat ja teknologistuvat elinympäristömme rajoittavat yhä enemmän ihmisten suhdetta luontoon. Tässä kontekstissa kulttuurintuotteiden, kuten elokuvien tai kuvataiteen, välittämät luontokokemukset nousevat yhä merkityksellisemmiksi kaupunkiasukkaiden hyvinvoinnille.

Professori Hugh Barton Länsi-Englannin yliopistosta Bristolista korosti esitelmässään *Cultural Landscapes and Well-being* sitä, miten elinympäristömme historiallisesti ja kulttuurisesti muuttuvat maisemat vaikuttavat hyvinvointiimme. Maisemien muokkaamista koskevan päätöksenteon tulisi keskittyä terveellisten ja laadukkaiden elinympäristöjen luomiseen, mutta todellisuus on usein toinen. Kaupunkiympäristömme eivät Bartonin mukaan juuri kannusta aktiiviseen liikkumiseen tai sosiaaliseen kanssakäymiseen, vaan kaupunkia on pitkään kehitetty palvelemaan ensisijaisesti yksityisautoilun ja kulutusmarkkinoiden tarpeita. Barton huomauttikin, että elinympäristöjemme vehreydellä, saavutettavuudella ja yhteisöllisyydellä on selvästi terveydellistä merkitystä. Yksityisautoille vallattujen kaupunkiympäristöjen meluisuus ja saasteisuus heikentää asuin ympäristön viihtyisyyttä ja sen tuomaa mielihyvää, samalla

Kuvaaja Liisa Reunanen. Kuvassa professori Hugh Barton.

Kuvaaja Liisa Reunanen. Kuvassa professori Michael Murray.

kun arkiliikunnan väheneminen on merkittävä terveysriski. Barton kuitenkin tähdensi, ettei kaupungin tarvitse olla valmiiksi hyvinvoiva voidakseen tulla sellaiseksi. Sen sijaan huolellinen ja hyvä suunnittelu on avain kaikkien elinympäristöjen viihtyisyyden parantamiseen.

Eri taidemuotojen merkitystä yhteisöjen hyvinvoinnin näkökulmasta pohti sosi-aali- ja terveystieteiden professori Michael Murray Keelen yliopistosta. Luennollaan Murray esitteli esimerkkejä taideprojekteista havainnollistaakseen taidemuotojen voimaa haastaa vakiintuneita ajattelumalleja, edistää sosiaalista muutosta, sitoa yhteisöjä sekä auttaa yhteisöjä käsittelemään vaikeitakin sosiaalisia kysymyksiä. Murrayn mukaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi kollektiivisella tasolla pitäisikin taiteet ja kulttuuritoiminta nähdä keskeisenä osana sosiaalista toimintaa ja sosiaalista liikkuvuutta.

Yleisesitelmässä kuultiin kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutuksista monia kannanottoja, mutta tärkeää on ottaa huomioon myös se, mitä terveyden, sairauden tai hyvinvoinnin käsitteillä kulloinkin tarkoitetaan. Käsitteiden kulttuurista määrittymistä ja kulttuurisia esittämistapoja luennollaan eritteli Turun yliopiston kulttuurisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen professori Marja-Liisa Honkasalo. Honkasalo tähdensi sairau-den ja terveyden olevan historiallisesti muuttuvia ja kulttuurisesti määrittäviä, ja nämä

kulttuuriset määritykset myös muokkaavat yksilöiden subjektiivisia sairauskokemuksia ja sairastamisen tapoja.

Tieteen ja taide-elämysten kohtaaminen synnytti uudenlaista keskustelua työryhmissä

Monipuolisten yleisesitelmien lisäksi myös työryhmäesitelmien kirjo oli runsas, ja osallistujille oli tarjolla paljon tuoretta tutkimustietoa kulttuurin ja hyvinvoinnin moninaisista suhteista. Työryhmäesitelmissä pohdittiin sairauden, terveyden ja hyvinvoinnin käsitteitä ja kulttuurisia ymmärrystapoja, sekä tarkasteltiin konkreettisemmin kulttuurin ja taiteen vaikutusta terveyteen tai hyvinvointiin. Esimerkiksi Tutkija Tellervo Nenonen esitteli Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella toteutettua tutkimusta *Social inclusion and health* -työryhmässä. ”Kulttuuripalvelujen käytön runsauden voidaan todeta olevan yhteydessä hyvään koettuun terveyteen ja elämänlaatuun, silloinkin, kun otetaan huomioon tulotaso sekä koulutus. Kuntien kannattaakin tarjota asukkaalleen kulttuuripalveluja, joskin lisää kohdennettua tutkimusta kaivataan siitä, ovatko jotkin palvelut enemmän terveyttä edistäviä kuin toiset”, Nenonen tiivistää tutkimuksen keskeisimmät havainnot. Kongressin työryhmissä kuultiin esitelmiä paitsi viimeisimmästä tieteellisestä tutkimuksesta, myös kuvauksia erilaisten taideinterventioiden toteuttamisesta. Sophia Suk-mun Law (Lingnanin yliopisto, Hong Kong) esitteli taidetyöpajoja, jotka syntyivät Sichuanin maanjäristyksen (2008) kokeneiden lasten auttamiseksi. Taideprojekti tuki lapsia traumaattisten kokemusten ja muistojen keskellä auttaen palauttamaan lasten luottamuksen ympäristöön ja muihin ihmisiin.

Tiedonvälitysfunktion lisäksi kongressilla oli myös elämyksellisempi funktio, joka koettiin merkityksellisenä. Vaikka tieteellisen tutkimuksen ja kulttuurihankkeiden välinen vuoropuhelu koettiin innostavana, oli se myös kongressin haaste. Moniammatillisen joukon toimijoiden intressit eivät aina välttämättä kohdanneet esitysten sisällöissä. Joidenkin osallistujien mielestä esimerkiksi kongressin keskeinen teema, ajatus kulttuurin hyvää tekevästä vaikutuksesta, olisi kaivannut kriittisempää tarkastelua.

Kongressi sai kuitenkin erityistä kiitosta osallistujiltaan monitieteisyydestään ja laaja-alaisuudestaan. Käytännön työn ja teoreettisen ajattelun yhdistäminen koettiin monellakin tapaa hyödylliseksi. ”Työryhmien esitykset muodostivat monipuolisia kokonaisuuksia. Eri aiheet keskustelivat hyvin keskenään ja siten nostivat yhdessä keskusteltavaksi jotain, mitä yksikään esitys ei yksin olisi voinut tehdä”, pohtii ikääntymisen kokemusta ja kulttuuria käsittelevää väitöstutkimusta tekevä Annikka Konola Turun yliopistosta. ”Esimerkiksi taiteilijoiden työkuvausten ja sairaiden ihmisten parissa työskentelevien kokemusten kuuleminen avasi itselleni uusia näkökulmia ikäihmisten arkeen ja heidän tulevaisuuteensa.”

TARINA, MENNEISYYS, IDENTITEETTI

Valokuvatyöpaja Liedon vanhainkodissa keväällä 2011

Hannu Salmi & Veikko Launis

TIUKU-hankkeen tavoitteena oli etsiä toimintatapoja myös vanhusten hyvinvoinnin parantamiseen ja rakentaa siltaa yliopiston ja vanhainkodin välille. Usein on todettu, että nimenomaan kulttuuristen keinojen, esimerkiksi musiikin ja valokuvan, hyödyntäminen on hedelmällistä vanhustyössä, varsinkin silloin kun pyritään edistämään virikkeellistä vuorovaikutusta vakavasti muistisairaiden kanssa. TIUKU-hankkeessa valitsimme lähtökohdaksi valokuvan, mutta tavoitteet eivät olleet välineellisiä siinä mielessä, että olimme olleet tutkimassa valokuvan käyttöä muistisairauden hoidossa vaan pikemminkin siten, että valokuvan kautta on mahdollisuus luoda keskusteluyhteys ja kirvoittaa keskustelua tunteista, kokemuksista ja merkityksistä. Siten projektin tavoitteena oli pieneltä osin lisätä vanhusten hyvinvointia. Lähtökohtana oli, että osallistuminen muisteluun on vapaaehtoista. Kysymys henkilökohtaisista muistoista voi olla myös ahdistava ja vaikea aihe, joten oli tärkeää, että mukaan tulevat muistelijat olivat oma-aloitteisia ja saivat tuoda itse valitsemiaan kuvia.

Valokuvalla on ollut keskeinen rooli muistamisessa 1800-luvulta lähtien. Kun valokuvaus yleistyi vuosisadan puolenvälin jälkeen, kuvien ottaminen, antaminen ja kokoaminen tulivat tärkeäksi osaksi arkipäivää. Valokuva-albumiin oli mahdollista koota oman elämän muistojen galleria, kuvin kerrottu biografia, joka ei kerro ainoastaan omasta elämästä vaan liittyy yksityisen ihmisen sukuyhteyteensä ja laajemmin menneisyyden arkipäivään. Valokuvien avulla voi muistella paitsi tapahtumia ja henkilöitä myös paikkoja, oman elämän ympäristöä. Yksityiskohdat voivat olla johtolankoja, jotka paljastavat kuvan ulkopuolelle jäänyttä elämää, kuvanrajauksen tuolle puolen jäävää ”näkymätöntä”. Valokuva on aina pysäytyskuva, jonka sisällä ja ulkopuolella arkipäivän kertomukset elävät monisäikeisenä, haarautuvana vyyhtinä. Sama kuva voi olla monen kertomuksen osa: itse kuvan ottaminen on tietyllä menneisyyden hetkellä tehty rituaali, joko ohikiitävä hetki tai huolellisesti valmisteltu tilaisuus. Kuvalla on elämänhistoriallinen merkitys sen kannalta, mihin kuvan haltija sen sijoittaa, mutta samalla jokainen kuvassa esiintyvä henkilö voi kantaa mukanaan tarinaa. Kuvassa voi olla myös sellaisia yksityiskohtia, jotka

viittaavat menneisyyden arkipäivään tai kertovat siitä, miten yksilöllinen elämäntarina liittyy laajempaan kokonaisuuteen. Tämä kävi Liedon vanhainkodissa hyvin ilmi esimerkiksi muistoina, jotka kytkeytyivät vuoden 1918 tapahtumiin.

Tarina, menneisyys, identiteetti -hanke toteutui kolmessa vaiheessa keväällä 2011. Valmisteluvaiheen jälkeen seurasi Liedon vanhainkodissa toteutettu muistelutilaisuus, jonka pohjalta toteutettiin posterinäyttely äitienpäiväksi 2011.

Valmisteluvaihe

Hanke käynnistyi palaverilla Liedon vanhustyön kanssa 18. maaliskuuta 2011. Lähtökohdiana oli, että jotta muistelutilaisuus vanhainkodissa onnistuisi, tarvittaisiin ensin tiedotustilaisuus, jossa voitaisiin kertoa hankkeen taustoista ja siihen osallistumisesta. Samalla osallistuville vanhuksille jäisi aikaa harkita osallistumista, etsiä vanhoja valokuvia ja kutsua myös lapsiaan ja sukulaisiaan mukaan.

Infotilaisuus vanhuksille ja omaisille järjestettiin Liedon vanhainkodissa 22. maaliskuuta. Turun yliopistosta olivat mukana Veikko Launis, Anna-Liisa Koivisto, Laura Myllymäki ja Hannu Salmi. Ajatuksena oli, että jokainen osallistuja, myös vanhainkodin henkilökunta, ottaisi mukaan jonkin itselleen merkityksellisen valokuvan. Infotilaisuudessa kuvat heijastettiin valkokankaalle, ja jokainen kommentoi omaa valintaansa. Näin myös järjestäjät toivat henkilökohtaisen kokemuksensa mukaan. Tämän lisäksi tilaisuudessa oli Hannu Salmen pitämä lyhyt alustus otsikolla *Valokuva, muisti ja kulttuurihistoria*. Kahvitarjoilun äärellä kerrottiin huhtikuussa järjestettävästä muistelutilaisuudesta, johon vanhainkodin asukkaat ja intervallihoidossa olevat voisivat tuoda omia kuviaan. He voisivat myös kutsua mukaan läheisiään niistä keskustelemaan. Samalla kerrottiin, että tarkoitus on nauhoittaa keskustelut, jotta niiden perusteella voidaan tehdä näyttely vanhainkotiin äitienpäiväksi. Ajatuksena oli, että näyttelyn kautta henkilökohtainen muistin käsittely voisi laajentua vanhainkotiin yhteisönä, kun asukkaat voivat tutustua toistensa kuviin ja muistoihin.

Muistelutilaisuus ja dokumentointi

Muistelutilaisuus järjestettiin Liedon vanhainkodissa 6. huhtikuuta 2011 aamupäivällä. Yliopiston ryhmä vahvistui Marja-Liisa Honkasalolla, jolla on vankkaa kokemusta haastattelumenetelmän käytöstä ja etnografisesta tutkimuksesta. Kun tilaisuus alkoi, paikalla olivat lietolaisista vanhuksista – tässä yhteydessä käytämme vain etunimiä – Aune, Alli, Onerva ja Siiri. Valokuvia olivat ottaneet mukaan kaikki muut paitsi Siiri, joka oli mukana keskustelijana.

Muistelutilaisuus toteutettiin siten, että yhtäkaaisesti oli käynnissä kolme keskustelua, jotka nauhoitettiin tulevaa käyttöä varten. Samaan aikaan kun muistelutyöryhmät olivat menossa, TIUKU-hankkeen koordinaattori Laura Myllymäki dokumentoi työkentelyä ottamalla valokuvia muistelutilanteesta. Samalla hän otti digitaaliset kopiot niis-

tä valokuvista, jotka olivat muistelemisen kohteena, jotta niitä voitaisiin katsoa yhdessä heti työryhmien jälkeen. Työryhmien lopuksi sovittiin myös valokuvien lainasta, jotta ne voitaisiin skannata mahdollisimman hyvälaatuisina näyttelyä varten.

Haastatteluissa korostuivat muistelijoiden tärkeät elämänhistorialliset paikat, perhe ja sukulaiset, lapsuus ja koulu-aika ja oman perheen perustaminen. Myös kipeitä kysymyksiä nousi esiin varsinkin Allin muistikuvissa, jotka ulottuivat vuoden 1918 jälkeiseen, poliittisesti jakaantuneeseen Suomeen. Muisteluksissa tuli esille myös arkipäivän ilmiöitä, kuten kesänvieron käytännöt, autoilun yleistymisen ja television läpimurto.

Muistelutyöryhmät kestivät runsaan tunnin, minkä jälkeen ryhmät kokoontuivat kahvipöydän äärelle. Tällä välin kaikki käsitellyt valokuvat ja muistelutilanteiden kuvat oli siirretty tietokoneelle, jolloin niitä voitiin katsoa ja niistä yhdessä keskustella. Tämä antoi mahdollisuuden välittömään palautteeseen ja kokemusten jakamiseen. Samalla muistot irtautuivat työryhmistä yhteisemmäksi, sosiaalseksi kokemukseksi.

Näyttely

Projektin viimeisenä vaiheena oli näyttelyn tuottaminen. Hankkeen koordinaattori purki aluksi muistelutyöryhmien keskustelut kirjalliseen muotoon. Tässä työssä pidettiin arvokkaana sitä, että muistelijoiden persoonalliset puhettavat, murteet ja äänenpainot säilyvät. Tämän jälkeen aineisto jaettiin muistelijoiden vastuuhaastatteliijoille, jotka lähtivät työstämään postereita. Ajatuksena oli, että näyttelyssä olisi aloitusposterit, joka kertoisi TIUKU-hankkeesta. Tämän jälkeen olisi yksi posterit jokaisesta muistelijasta. Yliopiston ryhmä kokoontui 21. huhtikuuta rakentamaan postereita ja suunnittelemaan niiden ulkoasua. Lopullinen taitto teetettiin Turun yliopiston kuvapalvelussa isokokoisiksi julisteiksi, jotka toimitettiin edelleen Liedon vanhainkotiin äitienpäiväksi 8. toukokuuta 2011. Näyttelyyn kutsuttiin kaikki mukana olleet, mutta samalla posterit – ja niiden sisältämät tarinat – tulivat tutuiksi koko vanhainkotiyhteisölle sekä vanhainkodissa vierailleville omaisille ja muille kiinnostuneille.

Lopuksi TIUKU-hankkeen työryhmä kokoontui vielä Liedon vanhustyön kanssa lounaan merkeissä yhteiseen palautepalaveriin 29. huhtikuuta.

Hankkeen kokemukset

Tarina, menneisyys, identiteetti -hanke toteutui suunnitellussa aikataulussa, ja se sai välittömästi positiivista palautetta niin Liedon vanhainkodin henkilökunnalta kuin mukana olleilta vanhuksilta ja heidän perheenjäseniltään. Haastattelutilanteissa ilmeni se, että vaikeastikin muistisairas henkilö pystyi uudenaikaisessa tilanteessa uuttamaan muististaan monenlaisia kiehtovia tarinoita, joita välttämättä edes lähiomaiset eivät olleet kuulleet. Toisaalta haastattelutilanteessa sukulaisten apu oli myös tärkeää. Kuvien katsomisen lisäksi oli olennaista niiden ”lukeminen” yhdessä kysymällä, missä tilanteessa kuva on otettu, kuka sen on ottanut, keitä nähdään kuvassa, millaisia tunteita kuvan tilanteeseen

liittyy ja mitä kuvan eri yksityiskohdat merkitsevät. Muistelutilaisuuden jälkeen tuntui, että valokuvien katsominen ensin erikseen pienryhmissä ja sen jälkeen laajemmalla ryhmällä oli konseptina toimiva.

Tarina, menneisyys, identiteetti -hankkeessa luovan menetelmän käyttö ei välttämättä ollut välineellisessä suhteessa hyvinvointiin eikä edistänyt sitä automaattisesti – vaikka niinkin toki voi tapahtua – vaan olennaisempaa oli se, että prosessi tiensä samanlaisesti menneisyyden ja nykyisyyden välistä vuoropuhelua ja vanhainkodissa asuvien ja työskentelevien ihmisten vuorovaikutusta ja yhteisöllisyyttä. TIUKU-hankkeessa mukana olleiden tutkijoiden näkökulmasta tilanne oli yhtä antoisa. Se antoi mahdollisuuden tavata ja keskustella oman lähipiirin ulkopuolella elävien vanhusten kanssa ja kurkistaa heidän elämäkokemuksiinsa. Tässä mielessä se edisti myös tutkijoiden hyvinvointia osoittamalla, että vanhustyön arki ja tutkimustoiminta eivät välttämättä ole kaukana toisistaan ja että tällaisten kohtaamisten kautta myös tutkija voi saada omalle toiminnalleen virikkeitä.

Tulosten ja toimintatapojen hyödyntäminen

Terveyttä ja hyvinvointia kulttuurista -työn kirjo on laaja. Tarina, menneisyys, identiteetti -hanke liittyy sisältönsä puolesta laajempaan kokonaisuuteen, jonka tavoitteena on edistää taiteen ja kulttuuritoiminnan soveltavan käytön mahdollisuuksia sosiaali- ja terveydenhuollon avohoidon kentällä sekä hoito- ja hoivatyön osana. Esteettisen taide-toiminnan muodot ovat kehityksen tilassa, ja taiteen positiivista yhteyttä terveyteen ja hyvinvointiin selvittää monissa tieteellisissä interventiotutkimuksissa. Taideteosten (kuvien, teatterin, musiikin) tuomisesta sairaaloihin ja vanhainkoteihin on edetty erilaisten virkistys- ja taiteilijavierailujen kautta omakohtaiseen taiteen tekemiseen ja esittämiseen.

Tarina, menneisyys, identiteetti -hankkeen kaltaisella kulttuuritoiminnan soveltavalla käytöllä on edellä kuvattu terveydellinen ja hyvinvoinnillinen tavoite, mutta esteettisestä taidetoiminnasta poikkeava muoto ja sisältö. Kulttuuritoimintaan osallistuvia pyritään aktivoimaan liittämällä heidät, heidän itsensä valitsemalla tavalla, omaan sosiaaliseen, kulttuuriseen ja historialliseen ympäristöönsä niin, että se vahvistaa heidän identiteettiään ja omanarvontuntoaan. Sisältöjä ei tuoteta ”ulkopuolella”, jolloin interventio ei ruoki ”vierautta” ja ”toiseutta” vaan jotain osallistujien itsensä synnyttämää ja heihin jo kerrostunutta. Valokuvatyöpajan kaltaisten interventioden positiiviset vaikutukset voivat siten olla pitkäkestoisia tai mahdollisesti jopa pysyviä.

Valokuvatyöpajan kaltaisten kulttuurihankkeiden toteuttaminen Varsinais-Suomen alueen vanhainkodeissa ja palvelutaloissa on omien kokemustemme perusteella kannatettavaa. Hankkeet voi liittää osaksi muuta virkistystoimintaa, tilaongelmaa ei helposti esiinny, eivätkä aineelliset kustannuksetkaan muodostu kovin suuriksi. Intervention vaikuttavuutta on usein mahdollista tutkia tieteellisesti, kunhan tutkimukselliset tarpeet otetaan huomioon jo etukäteen suunnitteluvaiheessa.

"Koulumatka oli parisen kilometriä. Ku mul ois ollu lyhyt matka mennä Pahkamäen kouluun, mut mä joutusin sit menemään Kaurinkosken kouluun ku siel oli vähän oppilait. Ja sit siit tuli semmonen mettäpolku meilt sinne Kaurinkoskel. Ei tarvinnu kiertää mutkan kautta. Enimmäkseen kävellen ja talvisin suksil ja kelkal. Mul oli ainakin yhdet semmoset jalkineet ku mä hiihdin paljon ni oli vanhoist saappaanvarsist tehty semmoset kippurakärkiset ja sit oli virkattu, virkkasin nauhat siihen. Et semmoset oli mun jalkineet talvisin. Koulujen hiihtokilpailuissa voitin, ensimmäiseksi tulin."

"Täsä on Eelis. Tein aina Eeliksi kiusaa et kui sää tommosen röttelön pääl olet menny? Eelis kävi meil kävi aina. Elis tuli Maariasta. Tuli junalla. Ei sillon mittää autoja kulkenu. Ku mä olen sillon asunu siel Mäkiläs, syntymäkodissani. Toiko tuliaisia? Toi se, ni sunnuntainaki täytys nousta aikasin jos vaiks Eelis olis tullu."

"Esiliina oli aika pitkään. Et sit ku tuli paljon isommaks ni tuli ostettuu vaatteita mut paljon mul on tehty isoäidin vaatteista. Esiliinaa aina käytettiin. Napit oli selässä. Kyl siel joku takarusetti täytyi olla."

Siit mä olen tyytyväinen et mul oli aina hyvät ja lämpimät vaatteet. Et senkin mä muistan hyvin ku ruvettiin niit tamaskei pitämään. Ja koulun isos vessas ku oli ni toiset ihmetteli et kui sul on housut ja sukat yhdessä. Et sen asun mä muistan, mul oli aina kunnan vaatteet. Aina on ollu kunnan vaatteita jatkuvasti. Naapurin tyttö oli ompelija ja ompeli aina mulle vaatteita. Ihan päällitakist saakka."

Eila Elisa Tuominen (kuvassa vasemmalla) on sisarussarjan vanhin. Hänellä on kolme sisarta, joista mukana haastattelutilanteessa oli Anneli, toiseksi nuorin. Eila muistelee:

"Neljä meitä on kaikkiaan. Juu Eila on vanhin, sitten Ritva, sitten Anneli, sitten Seija nuorin."

"Mä olen Nummel syntynyt -32. Mä olen ollut 9 kuukauden vanha kun mut on tuotu kääronä Liettoon."

"Toi on Sammatista. Mä olen itse ottanut sen kuvan. Tää on se heidän saunamökki sieltä Sammatista. Nämä on kaikki. Tosa on äiti ja Sammatin pojat ja meidän pojat. Tässä on nyt Sammatin talon tyttäret. Ne oli äidille tärkeitä ihmisiä ja oli ne meillekin. Me aina kesät vietettiin täällä. Me heidän kanssukuttiinkin samoisissa huoneissa. Oltiin siellä. Mul on kaksi poikaa. He halusivat aina sinne mennä. Ja siellä oli iso navetta ja he kävivät siellä hevosia kattomassa."

Eilan äiti oli syntynyt vuonna 1902 Somerolla. Hän meni niin sanotusti pikku-piiaksi Sammatin taloon Kirmusjärven rantaan. Valokuva on otettu noin vuonna 1965.

"Se oli sitten semmoinen haluttu reissu, että kuka Sammattiin pääsi. Meillä oli Moskovitsi semmoinen ensimmäinen auto. Se oli se, siinä oli kahtalaisväriä. Siihen mahtui hyvin meidän viiden henken porukka."

"Täs mää olen ainakin sitten. Se on siellä Sammatin pihalla. Kato mul on huivikin päällä. Me oltiin heinillä kokoomassa. Tosi on heidän koiraa. Heillä oli semmoinen jumalattoman lihava koiraa. Tämä paksu koiraki sitten tuli meidän perään sinne rantaan asti ja se sitten tykkäsi olla niin paljon ihmisten joukossa. Se äänkesi aina sinne heinäpellolle, siellä oli isot rantaniityt."

"Tässä on nuori kihlapari vuonna 1950 tai 1951. Siinä keskellä on lietolainen vanhatäti, mun äitini serkku. Mä olin vissiin semmonen viiden-kuuden vanha ja meidän täti kysy mikä sust tulee isona. Mä sanoin et must tulee talousopettaja ja jos ei tuu ni mä meen kukkakauppiaan kans naimisiin. Aviopuoliso Eino oli todella floristi."

Onervan kotitalo Helsingin Vallilassa 1930-luvulla. Talossa toimi pieni "siirtomaatavarakauppa". Äiti oli ahkera käsityöihminen. Nuket oli valmistettu itse.

"Mun isä oli hirveen musikaalinen ja isä oli laulanut siel, sitä sanottiin pyssyks sitä kuoronjohtajaa ja heit on ollu seittemän vai kaheksan lasta ja mummu, Tampereen mummu on ollu hyvin musikaalinen ja näil kaikil sisaruksil oli upeat äänet. Et ku meil oli jotain sukujuhlia ni ne varmasti laulo kaikkee äänissä. Mun tyttären on tuo isän kitara."

Terveyskeskuksia ei vielä tunnettu. Äitiysneuvolaa kutsuttiin "Maitopisaraksi" (lastenhoidon neuvonnasta huolehtineen Maitopisarayhdistyksen mukaan). Vallilan kaupunginosassa aluelääkäri hoiti asukkaita ja diakonissa (sattumoisin Onervan isän serkku) kulki lääkärin matkassa.

"Laiturin pääs oli postilaatikko. Ja sinne tuotiin posti. Mä olin kerran isän kanssa hirveen aikasin onkimassa. Me saatiin kaloja. Isä sano pistetään tonne lootaan. Sitte tuli laiva ja postipoika toi postia ja sit se otti sen kannen auki. Posti meni sinne kalojen päälle."

"Tässä on semmonen mun lapsuuteni Onnela. Siinä on merenlahti. Semmonen paikka kuin Marjaniemi Helsingissä. Siel on ihanat näkymät. Siellä oltiin kaikki kesäpäivät uimassa. Välillä piti kitkeä porkkanapenkkiä."

Alli ja Aili

Alli Raitanen (o.s. Valtonen) on syntynyt 16. kesäkuuta 1924. Loimaalaisperheessä lapsia oli kymmenen. Kaksossisko Aili kuoli varhain, ja Alli muistaa vieläkin hautajaiset: *"Se oli kaunis valkoinen arkku."* Myöhemmin Ailista tuli Allin kutsumanimi.

Markkinoilla

"Tämä on Oripäässä otettu valokuva, siellä oli markkinat. Tässä on mun isäni ja tässä veljeni, joka kaatui sodassa. Unto haavoittui vaikeasti, päähän tuli kananmunan kokoinen kuoppa ja koko oikea puoli halvaantui. Oripään markkinoilla oli kuvaaja, meidän sukulainen, Raunio Loimaan kauppalasta." Alli seisoo kuvan keskellä, 11-vuotiaana.

Luokkakuvaa

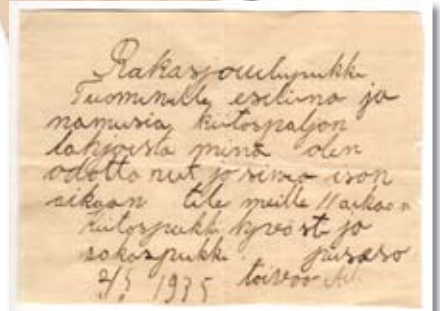
Alli kävi Torkkalan koulua Vilvaisissa. Luokkakuvaa on 1930-luvun alusta. *"Se oli kauhea, kauhea opettaja, Aino Kairinen. Sen veljenpoika oli suuri sotaherra, Kairisen Paavo. Köyhiä lapsia se oikein vihasi. Sille oli kapina jäänyt päälle, ja se oli itsekin joutunut lähtemään pakoon. Sen tähden se niin häijy oli. Harmoonin remmillä se hakkasi lapsia. No, ei meille paljoa opetettu. Aika meni aina Kairisen haukkumiseen, uskontotuntikin meni aina siihen. Ja me ei päästy välitunnillekaan kuin kerran päivässä. Kun Kairinen kuoli, kaikki oli mielissään. Taputettiin käsiä."*

Opettajan veljenpoika Paavo Kairinen (1912–2000) oli suomalainen upseeri ja asekatkijä, joka toisen maailmansodan jälkeen pakeni Ruotsin kautta Yhdysvaltoihin ja eteni uudessa kotimaassaan everstiksi.

"Mulla oli hyvä mies"

Alli avioitui Kauno Raitasen kanssa ja perusti perheen Lietoon. Pöystin Kallen nappaama valokuva on otettu *"meidän kotona, Sikilässä"*, jonne oma talo valmistui vuonna 1946. *"Se on komia talo vieläkin: 2700 neliön tontti, paljon omenoita ja marjapuskia, perunoita ja herneitäkin. Mulla oli hyvä mies, osasi sorvata ja hitsata."* Raitasille hankittiin televisio jo vuonna 1960, venäläinen vastaanotin. *"Koko kylä kävi meillä, minä sain seisoa ovelta, kun ei mahtunut istumaan. Olin vielä niin hassu, että keitin kaffetta kaikille."*

Kirje joulupukille

Alli kirjoitti vuonna 1935 kirjeen joulupukille Petsamoon. Lieneekö mennyt perille?

TERVEYTTÄ VUOROVAIKUTUKSESTA?

Annakaisa Suominen

Kaikissa kulttuureissa tervehditään jollakin tavalla. Miksi ihmiset oikeastaan tervehtivät, ja mikä on erityisesti kättelyn merkitys tapakulttuurissamme? Näitä kysymyksiä olen pohtinut TIUKU-hankkeeseen liittyneessä väitöskirjatutkimuksessani. Tutkin kulttuurihistorian näkökulmasta kättelykäytäntöjä, niiden muutoksia ja merkityksiä suomalaisessa tapakulttuurissa 1800-luvun lopulta 2000-luvun alkuun. Aineistona ovat kyselyaineistot, joissa tavalliset suomalaiset henkilöt kertovat muistamaansa tervehtimisestään ja kättelemisestään. Tutkimuksen pitkä aikaväli johtuu siitä, että tapakulttuurin muutokset ovat usein hitaita ja tapahtuvat viiveellä. Kättelyeleessä minua kiinnostavatkin yksilön psykologisen tason lisäksi kättelykulttuurin mahdolliset pitkän aikavälin muutokset. Tässä artikkelissa kerron lyhyesti kättelyeleestä ja siitä, miten tervehtiminen ja kättely liittyvät terveyteen ja hyvinvointiin.

Lähde U.S. National Archives and Records Administration, 5364-18. Oliver F. Atkins 12/21/1970. Elvis Presley tapasi Presidentti Richard Nixonin Valkoisen talon Oval Office -huoneessa Jouluukuussa 1970 tarjoutuen huumeiden vastaisen kamppailun keulahahmoksi Yhdysvalloissa. Yhteistyösopimus sinetöitiin juhlallisesti kättelemällä.

Kättely tervehdyksenä ja sopimuksena

Kättely on yleinen fyysisen kosketuksen sisältävä tervehdysmuoto, jota pidetään alkuperältään länsimaisena ja jota on harrastettu jo antiikin Kreikassa (Korhonen 1996, 159; Zilliacus 1970). Kättely ei kuitenkaan sellaisenaan jokapäiväisenä tervehdyseleenä kuin se meille nykyään näyttää ole niin vanha tapa kuin yleensä luullaan. Arkisen kättelyn lisääntymisen on katsottu saaneen alkunsa 1800-luvun Englannista, jossa koko yhteiskunta alkoi tasavertaistua. Kättelyhän sisältää ajatuksen tervehtijöiden tasavertaisuudesta, sillä kummankaan tervehtijän ei tarvitse alentaa itseään kuten 1700-luvulla suosiossa olleissa hovietiketin eleissä kumarruksessa, niauksessa ja käsisuudelmassa (Korhonen 1996, 163). Kättelyyn onkin aikojen kuluessa liitetty mielikuvia ystävyydestä, hyvästä tahdosta ja tasa-arvosta (Roodenburg 1992).

Tervehtimisen yhtenä sosiaalisena teemana on pidetty epävarmuuden tai levottomuuden poistamista sosiaalisia kontakteja solmittaessa. Ilman kommunikaatiota tapahtuvaa kohtaamista saatetaan pitää uhkaavana, ja tervehdyseleenä tehtävä on poistaa juuri tämä epävarmuus sekä lisätä luottamusta henkilöiden välillä (Argyle 1969, 32). Sosiaalisella vuorovaikutuksella on siis biologinen perustansa, joka vaikuttaa myös tervehtimiskäyttäytymiseen. Mutta kulttuurihistorioitsijan kiinnostus suuntautuu biologian ohi kulttuurisiin seikkoihin; kulttuurihistorioitsija on kiinnostunut niistä kulttuurisista merkityksistä, joita kättely eri yhteyksissään saa. Vaikka koskettelun ja nimenomaan käsien kautta tapahtuvia tervehdyskäytänteitä tavataan myös esimerkiksi apinoilla, ja niillä on selkeä analogia eläinten käyttäytymiseen, ihmisten kättelyyn liittyy kuitenkin tiettyä kulttuurista säätelyä. Ympäristö ja historialliset toimijat vaikuttavat esimerkiksi siihen, miten kätellään, missä kätellään, milloin kätellään ja ketä kätellään.

Suomalaiset pitävät kättelyä luontevana tapana lähestyä toista ihmistä, vaikka halaaminenkin on lisääntynyt. Ylenpalttinen tervehtiminen ylipäättään koettiin ainakin vielä 1900-luvun alkupuoliskolla ”herraskaisena”, ja erityisesti halaaminen oli ”herrasväen hommaa” (MV: 236). Kättely sopii suomalaisille, sillä käteltäessä fyysinen kosketus on olemassa, mutta samalla se säilyttää kuitenkin riittävän etäisyyden; kättely on virallinen ja kohtelias (KTL1: 38, 39). Halaaminen säästetään usein vain kaikkein lähimmille henkilöille (KTL1: 31). Suomalaiset osoittavat kuitenkin kätellessään myös ystävällisyyttä ja toisen huomioimista: ”Kun kätellään, kohtaan juuri sen henkilön sillä hetkellä” (KTL1: 36). Kättely on osoitus toisen henkilön arvostamisesta, ja kätellen voi kokea läheisyyttä ja yhteyttä muihin (KTL1: 45, KTL2: 150). Kättelyä pidetään hyvän tahdon osoituksena (KTL1: 23), joka vahvistaa sanomaa kohtaamisessa (KTL1: 29).

Fyysinen kontakti korostaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Juuri kättelyn sisältämä fyysinen kontakti on olennainen: sillä on ihmisiä lähentävä ja luottamusta kasvattava funktio. Koskettamisella on aivan erityinen rooli sosiaalisten suhteiden aikaansaamisessa ja niiden määrittämisessä: sosiaalisen suhteen luonteesta riippuu, miten ja mihin saa koskea (Argyle 1977, 81 ja Finnegan 2005, 19). On osoitettu, että ihmiskäden koskettaminen aktivoi aivoja voimakkaammin kuin liikkumattoman kohteen koskettaminen (McKyton

2011), ja kosketuksen positiivisia vaikutuksia tunnetaan myös hoitotyön piiristä (ks. esim. Axelin 2010, Routasalo 1997). Koskettamisella on luottamuksen aikaansaamisessa merkittävä rooli, ja sen vuoksi kättelyäkin on käytetty erilaisten sopimusten vahvistamisessa. Suomalaiset kättelevät paitsi tervehtiessään myös esimerkiksi asunto- tai autokaupoilla ja erilaisten sopimusten yhteydessä (KTL1: 172) . Urheilukentillä sovitaan reilusta pelistä kättelemällä, ja sinunkaupat on usein vahvistettu kättelemällä (KTL1: 5, MV:945).

Kättely ja hyvinvointi

Mitä tekemistä kättelyllä sitten on terveyden ja hyvinvoinnin kanssa? Terveys määritellään usein fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin summaksi, jolla nykyaikajattelussa tarkoitetaan lähinnä yksilön kykyä sopeutua ja selviytyä (ks. esim. Ruuskanen 2011). Sosiaalinen hyvinvointi taas syntyy ihmisen hyvästä suhteesta ympäristöönsä, muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan. Tervehtimistä voidaan pitää olennaisena osana sosiaalista kanssakäymistä; se on yhteisöllisen kontaktin minimimuoto. Kättelyn rooli terveyden edistämisen näkökulmasta onkin kahtalainen: Yhtäältä se sisältää sellaisia sosiaalisia arvoja kuten luottamus, ystävällisyys, hyvä tahto ja tasa-arvo. Nämä arvot toimivat edellytyksinä hyvälle vuorovaikutukselle ja yhteistyölle, jotka puolestaan synnyttävät yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia. Tällaisten luottamuksellisten verkostojen syntyminen taas liittyy sosiaalisen pääoman käsitteeseen. Tervehtimistä voidaan pitää hyvin ohuena sosiaalisen pääoman muotona, joka kuitenkin on joskus jopa merkityksellisempi yhteisön vahvistamisessa kuin erittäin vahvat sidokset yksilöiden välillä (ks. esim. Putnam & Goss 2002, 6–10). Lääketieteen näkökulmasta ajatus sosiaalisen ympäristön ja sosiaalisen vuorovaikutuksen terveysvaikutuksista ei ole uusi, vaikkakin tutkimuksellisesti ongelmallisinta on ollut ilmiön mittaamisen vaikeus (ks. esim. Henderson & Whiteford 2003). Lienee kuitenkin tunnustettua, että yhteistyön, vastavuoroisuuden ja vuorovaikutuksellisuuden verkostoissa voidaan paremmin kuin epäluottamuksen ja eristyneisyyden yhteisöissä.

Toisaalta kättelyllä tiedetään olevan myös toisenlaisia terveysvaikutuksia, sillä käsien tiedetään olevan mikrobeille merkittävä leviämisreitti (Reed 1975). Sairaaloissa ja hoitolaitoksissa epidemioita aiheuttavat mikrobit liikkuvat juuri henkilökunnan ja potilaiden käsien välityksellä (ks. esim. Jarvis 1994). Infektioiden määrän väheneminen on taas suoraan yhteydessä käsihygienian parantamiseen (Allegranzi & Pittet 2009). Koska kädet levittävät taudinaiheuttajia sairaaloissa ja hoitolaitoksissa, on perusteltua ajatella, että näin on myös laitosten ulkopuolella, ihmisten arkipäiväisissä sosiaalisissa kontakteissa. Kätellessähän tartutaan toisen ihmisen käteen siten, että käittelijöiden kämmenet ja sormet koskettavat toisiaan. On selvää, että mikrobeja pääsee tällöin siirtymään kädestä toiseen. Mutta pelkkä käsien koskettelu ei ole infektiotaudin tarttumisen kannalta vielä riittävä. Tauti tarttuu vasta silloin, kun mikrobit pääsevät käsistä nenän limakalvolle tai silmän sidekalvoille, jossa ne pystyvät lisääntymään (Suominen & Huovinen 2004).

Tasa-arvoiseen terveyden edistämiseen liittyy infektion torjunta niin sairaaloissa kuin niiden ulkopuolellakin. Infektion torjunnan kulmakiviin kuuluvan käsihygienian

parantamiseen taas liittyy kysymys kättelyn roolista: miten kulttuurisia toimintatapoja voi muuttaa terveyden edistämiseksi ja miten joustava tapakulttuuri voi tässä suhteessa olla?

Lopuksi

Vaikka tutkimukseni taustalla siis vaikuttaa yleiseen kansanterveydelliseen intressiin liittyvä kysymys kättelyn suhteesta mikrobien leviämiseen, tutkimukseni tärkein tehtävä on vastata kysymykseen kättelyn merkityksestä. Tutkin kättelyä nimenomaan merkityksenantoprosessina, ja pyrin ajallisen monikerroksellisuuden kautta hahmottamaan myös niitä muutoksia, joita kättelyeleen merkityksen prosesseissa on tapahtunut. Kiinnostavaa onkin pohtia, mitä on tapahtunut esimerkiksi silloin, kun kättely on joutunut erityisen huomion kohteeksi influenssapandemian aikana; useissa sairaaloissa, terveysasemilla, urheilutapahtumissa ja jopa seurakunnissa alettiin välttää kättelemistä pandemian tai siihen liittyvän uhan vuoksi. Mitä arvoja silloin sohaistaan, kun kättely kielletään? Miksi toisissa paikoissa kätellään ja toisissa ei? Miten suomalaisia on opetettu kättelemään, ja miltä kättely tai kättelemättömyys tuntuu? Kättelyn ja hyvinvoinnin yhtälö toteutuu käytännössä optimaalisimmin silloin, kun ihmiset ovat ystävällisiä ja huomioivat toisiaan, mutta samalla myös huolehtivat hyvästä käsihygieniasta.

Arkistoaineisto

Kansanterveyslaitos (KTL), nyk. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Kysely No 1 vuosilta 2004–2005, *Kättely*.

Kansanterveyslaitos (KTL), nyk. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Kysely No 2 vuodelta 2007, *Kättely*.

Museovirasto (MV), Keruuarkisto. Kysely No 33 vuodelta 1987, *Tervehtiminen*.

Kirjallisuus

Allegranzi, Benedetta & Pittet, Didier (2009). Role of hand hygiene in healthcare-associated infection prevention. *Journal of Hospital Infection* 73, 305–315.

Argyle, Michael (1969). *Social Interaction*. London: Methue.

Argyle, Michael (1977). *Bodily communication*. New York: International Universities Press.

Axelin, Anna (2010). *Parents as pain killers in the pain management of preterm infants*. Turun yliopiston julkaisu, Sarja D, Medica-Odontologica, osa 916. Turku: Turun yliopisto.

Finnegan, Ruth (2005). Tactile Communication. Teoksessa Classen Constance (toim.): *The Book of Touch*. Oxford, New York: Berg, 18–25.

Henderson Scott & Whiteford Harvey (2003). Social capital and mental health. *Lancet* 362, 505–506.

Jarvis, William R. (1994). Handwashing – the Semmelweis lesson forgotten? *Lancet* 344, 1311–1312.

Mc Kyton, Ayelet (2011). Tactile interactions activate mirror system regions in the human brain. *NeuroReport* 22, 897–901.

Putnam, Robert D. & Goss Kristin A (2002). Introduction. Teoksessa Putnam Robert D (toim.): *Democracies in flux: the evolution of social capital in contemporary society*. New York: Oxford University Press, 3–19.

Reed, Sylvia E. (1975). An investigation of the possible transmission of rhinovirus colds through indirect contact. *The Journal of Hygiene* 75, 249–258.

Roodenburg, Herman (1992). The »hand of friendship»: shaking hands and other gestures in the Dutch Republic. Teoksessa Bremmer J, Roodenburg H (toim.): *A cultural history of gesture*. New York: Cornell University Press, 152–189.

Routasalo, Pirkko (1997). *Touch in the nursing care of elderly patients*. Turun yliopiston julkaisu, Sarja D Medica-Odontologica, osa 258. Turku: Turun yliopisto.

Ruuskanen, Olli (2011). Kuka on terve? *Duodecim* 127(24), 2587.

Suominen, Annakaisa & Huovinen, Pentti (2004). Tarttuuko tauti kättelyssä? *Duodecim* 120(3), 305–310.

U. S. National Archives and Records Administration (2012). Nixon Presidential Materials. Photograph item number 5364-18. <www.archives.gov/exhibits/nixon-met-elvis/main.php> Katsottu 2.2.2012

Zilliacus, Henrik (1970). Hälsningsformer i kulturhistorisk perspektiv. Teoksessa *Societas Scientiarum Fennica*. Vuosikirja XLVII B N:O 7. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 3–13.

TEKEEHÄN TAIDE HYVÄÄ?

Paula Kangasniemi

Taide luo turkulaisten päättäjien mielestä hyvinvointia. Tosin taloudellinen hyvinvointi ohjaa taiteelle suunnattujen rahojen määrää, ja kulttuuripääkaupunki 2011 vuosi korostaa taidemyönteisyyttä.

Kun Turku tuli Euroopan kulttuuripääkaupungiksi 2011, teemaksi otettiin ”kulttuuri tekee hyvää”. Markkinointinäkökulmasta huolimatta kulttuurin ja taiteen on todella havaittu tekevän ihmisille hyvää, niin aineellisesti kuin aineettomastikin. Selvitin teemahaastattelujen avulla turkulaisten virkamiesten, johtajien sekä luottamushenkilöiden näkemyksiä taiteen merkityksistä Turussa vuonna 2011. Poimin haastatteluista taiteen ja hyvinvoinnin yhtymäkohtia: miten taide edistää hyvinvointia? Oletin, että taiteen merkitystä ja asemaa on pohdittu tavallista enemmän, koska Turku oli valittu taidetta ja kulttuuria esittelevään erityistehtäväänsä.¹ Haastateltavat olivat asemansa puolesta osallisina kulttuuripääkaupunkivuodessa sekä muutenkin tekemisissä taiteen ja luovien alojen kanssa joko luottamustehtävän tai ammattinsa puolesta. Haastateltavilla on myös vaikutusvaltaa taidetta tai luovia aloja koskevassa päätöksenteossa.²

Mikään yksittäinen tutkimusala ei kokonaisvaltaisesti selitä taiteen ja hyvinvoinnin suhdetta. Lisäksi ajatus siitä, että kulttuuri tekee hyvää, voi viitata moniin erilaisiin hyvinvointivaikutuksiin. Pyrkiessäni löytämään analyysitavan, jonka avulla pystyisin ottamaan huomioon sekä ilmiön moninaisuuden että tutkimuskohteen, koin hedelmälliseksi lähtökohdaksi tulevaisuudentutkimuksesta tutun toimintaympäristöanalyysin. Koska tutkimuskohteenani ovat päätöksentekijät sekä heidän tapansa puhua taiteen ja hyvinvoinnin suhteesta, analysoin tässä toimintaympäristöä, eli kaupunkia, suhteutta-

1 Michel Foucault käyttää käsitettä diskurssi, joka palvelee tietyn ryhmän tai luokan etuja. Foucault ’n mukaan diskurssit määräävät sen, mitä on mahdollista, ja kenellä on valta puhua (Foucault 1972, 38-39). Diskurssit ja litania (puhetta, jota voi kuulla ja lukea esimerkiksi tiedotusvälineistä) vaikuttavat vaikkapa siihen, miten taiteen merkitystä arvioidaan osana kulttuuripääkaupunkivuotta. Onko esimerkiksi kynnyksessä keskustella taideopetuksen lisämäärärahoista matalampi juuri kyseisenä vuonna kuin vuotta ennen?

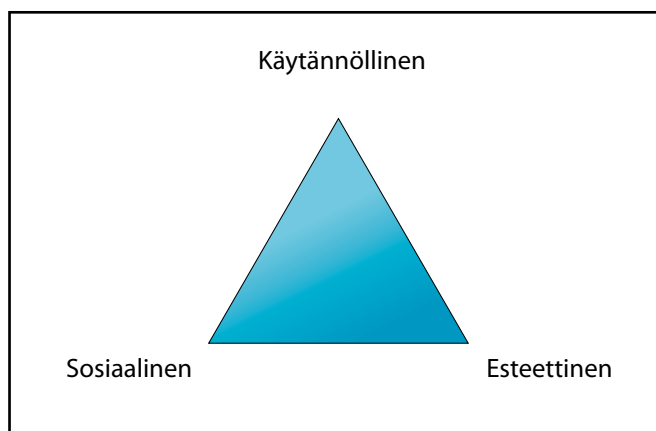
2 Neljä seitsemästä haastatellusta on miehiä. Nuorin haastateltavista on syntynyt 1979, vanhin 1944. Kahdella heistä on ammattinsa puolesta taiteilijatausta, mutta vain toisella heistä on taidealan koulutus. Viidellä seitsemästä on korkeakoulututkinto, ja yksi on oppiarvoltaan tohtori. Kolmella haastateltavista on yhteiskuntatieteellinen, yhdellä humanistinen tutkinto. Lisäksi yhdellä haastateltavista teknillisen alan korkeakouluopinnot ovat jääneet kesken.

mallalla haastateltavien taidekäsitteitä poliittisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin, teknologisiin, ympäristöllisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin. Oletan, että ihmiset antavat asemansa mukaisia vastauksia, eli eivät välttämättä sellaisia, mitä he yksityishenkilöinä ajattelevat. Oletan myös, että virka- tai luottamusasema ohjaa ihmisen näkemyksiä. Nämä seikat vaikuttivat merkittävästi haastattelurungon muokkaamiseen sekä aineiston analysointiin.

Taiteen ja hyvinvoinnin yhteys on ikivanha

Taiteen ja hyvinvoinnin juuret ovat tuhansien vuosien päässä. Taide on historian kuluessa valjastettu taloudellisen hyödyn tuottajaksi tai vallan välineeksi, mutta taide liittyy myös yhteisöllisyyteen, vapauteen, oivaltamiseen, intuitiiviseen ymmärtämiseen, iloon, leikkiin, huviin, hyötyyn, aistillisuuteen ja nautintoon (Pohjakallio 2005, 37; Foucault 1998, 12–13). Kulttuurin ja taiteen vaikutus ihmisten hyvinvointiin kasvattaa niiden arvoa.

Taide tarkoittaa tässä artikkelissa konkreettisia taideobjekteja, kuten esimerkiksi performanssiesitystä tai runoteosta. Taide voi olla joko reaalin tai ideaalinen objekti, tai molempia. Tässä lähtökohtana on se, että kulttuuripääkaupunkivuosi tarjoaa taidetta, joka on jo lähtökohtaisesti määritelty taiteeksi. Taiteen eri funktiot ja arvot voi jakaa käytännöllisiin, sosiaalisiin ja esteettisiin:

(Paulsson & Paulsson 1972)

Eri taideobjektit sijoitetaan kolmioon näkökohtiensa mukaan. Taide-esineiden edustamien funktioiden ja arvojen mukaan esimerkiksi Picasson maalaus sijoittuu esteettiseen ja taidenäyttely sosiaalisen sekä esteettisen välille. (Paulsson & Paulsson 1972, 8–9.) Kauniisti rakennetun talon voi nähdä sijoittuvan käytännöllisen ja esteettisen välille, koska

esteettisesti viehättävä rakennus paitsi antaa suojan, voi myös edistää ihmisen hyvinvointia arkkitehtuurisilla ansioillaan.

Jo antiikista lähtien on esineiden funktioista käytetty ilmaisua käyttöarvo. Useimilla esineillä on myös toisenlainen arvo, ja antiikin ajatuksia mukaillen taide-esineiden kohdalla voi käyttää ilmaisua vaihtoarvo. Taide-esineen voi nähdä siten tuotteena, jolla on hinta. Haastatteluissani tulee melko selkeästi esiin antiikin mallin mukainen lähestymistapa taiteeseen. Lisäksi taiteella on haastateltavien mukaan itseisarvo, ja tätä painotetaan lähtökohtana (toisin sanoen taiteen esteettinen arvo ja funktio nostetaan muiden näkökohtien edelle).

Mitä on hyvinvointi? Pohjoismaisen hyvinvointitutkimuksen käsitejärjestelmään kuuluu kaksi perustavaa erottelua: hyvinvointi ja onnellisuus sekä toisaalta elintaso ja elämänlaatu. Hyvinvointia voi mitata hyvin erilaisilla indikaattoreilla, kuten aineellisilla resursseilla, subjektiivisilla kokemuksilla ja ihmisten välisten tarpeiden tyydytyksellä. Nämä osatekijät kuuluvat laajemmin pohjoismaiseen hyvinvointitutkimuksen arvoiluokitteluun: elintaso, yhteisyysuhteet ja itsensä toteuttamisen muodot. (Allardt 1976, 32, 50.) Taiteen voi nähdä sijoittuvan tässä kaikkiin kategorioihin. Taiteen vaikutus voi ilmetä sekä materiaalisena että ei-materiaalisena hyvinvointina. Hyvinvointi yksinkertaistettuna tarkoittaa elämisen ja elinolojen laatua joko aineellisin tai aineettomin arvoin mitattuna.

Hyvinvoinnin ja taiteen vuoropuhelu tapetilla

Eurooppalainen kulttuuri sisältää vahvan yhteisyyden, yhteisöllisyyden ja yhteisvastuun perinteen, ja samalla keskustelu taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista on Suomessa muutenkin erittäin ajankohtainen. Turku 2011 -hyvinvointiohjelman tavoitteena oli kulttuurin ja taiteen kannustama uusi yhteisöllisyys. Kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämiseksi valmistui juuri ennen kulttuuripääkaupunkivuotta Opetusministeriön toimintaohjelma vuosille 2010–2014. Ohjelma esittää toimenpide-ehdotuksia, joiden avulla taide ja kulttuuri edistäisivät terveyttä ja hyvinvointia (Liikanen 2010). Kulttuurilla ja taiteella nähdään olevan paitsi suoria vaikutuksia yhteiskunnan kehittymiseen myös taloudellisia ja hyvinvoinnin lisääntymiseen liittyviä sosiaalisia vaikutuksia (ks. myös Liikanen 2010, 65–66).

Yksilön henkinen ja sosiaalinen hyvinvointi sekä esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisy on tavoitteena monissa taidetta, kulttuuria tai taidelähtöisiä toimintatapoja hyödyntävissä hankkeissa (Wallenius-Korkalo 2011, 51). Vuonna 2011 toukokuussa julkaistu Myrsky-projekti kertoo, että nuorten omista lähtökohdista lähtevä ja taiteilijoiden ohjaama taiteen tekeminen vahvistaa nuorten hyvinvointia. Hyvinvointiin voi olla yhteisöllinen ja yksilöllinen näkökulma (Siivonen 2010, 4). Analysoin omaa haastatteluaineistoani siten, että poimin hyvinvoinnin ja taiteen yhtymäkohtia sekä suhteutin niitä poliittisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin, teknologisiin, ympäristöllisiin ja kulttuurisiin näkökohtiin.

Miten turkulaisten haastateltavien mielestä taide vaikuttaa hyvinvointiin? Pääsevätkö kaikki osallisiksi kulttuuripääkaupunkivuoden taideantiin?

Taide kehittää ja ottaa kantaa

Pyysin haastateltavia pohtimaan aluksi taiteen tärkeimpiä tehtäviä. Taide koetaan ensisijaisesti elämyksenä, nautinnon ja aistien virkistäjäksi. Myös taiteen sosiaalinen merkitys nousee esiin. Taiteen tärkeimmiksi tehtäviksi nostetaan myös kantaaottavuus, vaikuttavuus sekä ajatusten, tunteiden herättäminen ja vahvistaminen sekä inspiroiminen.

Ilman taidetta ei voi elää, koska se on elämän välttämättömyys.

Taiteen tärkein tehtävä on edistää jokaisen kokijan ja toimijan luovuuden sekä mielen avoimuutta sekä kehittää ihmisten kulttuuria ja viedä kulttuuria eteenpäin.

Taide on minulle merkittävä osa elämän sisältöä ja sellaista mielekästä elämää.

Taiteella on haasteltavien mukaan myös itseisarvo. Taide on jotakin korkea-arvoisempaa, ja se mahdollistaa jonkin arkielämästä poikkeavan kokemuksen. Tällä tavalla sillä on ihmisen elämässä merkittävä rooli. Tosin yksi haastateltava koki taiteella olevan merkitystä juuri arjessa: ”jos luottokortin pinnassa on joku kuva, niin sehän tuo arkeen tiettyä estetiikkaa”. Taide vaatii vastaanottajalta ymmärrystä, eli se nähdään älyllisenä prosessointina: ”älyllisyys tuo eron viihteeseen; taide näyttää suuntaa omalta osaltaan ja jalostaa yhteiskunnan erilaisia virtauksia”.

Eräs haastateltavista pohtii taiteen käytännöllistä ja esteettistä puolta. Hän korostaa hyvinvoinnin näkökulmasta itsensä toteuttamisen vahvistavaa merkitystä: ”taide antaa nautintoa tekijälle itselleen, ja että taiteilijalla on kyky keksiä aina selviytymiskeino elämässä eteenpäin pääsemiseksi”. Yksi haastateltavista välttää taiteen määrittelyä ja toteaa, että taiteen merkitys on hyvin subjektiivinen: ”taide on abstrakti asia, ja sillä ei ole varsinaisesti tehtäviä”. Taiteella on kulttuuripääkaupunkivuonna myös tärkeä käytännöllisen funktion rooli ja vaihtoarvo: ”hirveän tärkeä asia näistä taiteen käyttötarkoituksista on hyvinvoinnin edistäminen ja talouden nousu [...] Taiteelle tulee yhteiskunnassa entistä merkittävämpi talouspoliittinen rooli”.

Taiteen ja hyvinvoinnin yhtymäkohtia

Taiteen yhteys koettuun psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen nähdään myönteisenä. Jotkut yhdistävät hyvinvoinnin suoraan kulttuuripääkaupunkivuoden teeman mukaan, mutta osa kokee henkisen hyvinvoinnin ikään kuin taiteen perustehtäväksi. Kulttuuripääkaupunkivuonna kulttuuritoiminnan ja -harrastamisen nähdään luovan sosiaalisia verkostoja, yhdistävän ihmisiä ja tuottavan luottamusta, jonka kautta elämänhallinta li-sääntyy. Taiteen kautta yhteisyyssuhteet korostuvat:

Taide yhdistää varmaan niin kuin tekemällä vähän samalla tavalla kuin sotaveteraanit ovat kohtalotovereita [...] Ja jos ihmisillä ei muista syistä ole mahdollisuuksia vaihtaa ajatuksia Shakespearen näytelmien syvemmästä olemisesta, niin jos ne löytää sellaisen piirin, jossa tällaisia ajatuksia voi vaihtaa, ne voivat paremmin ja niin ne voi unohtaa arkihuolet, kun niillä on edes joskus jotakin järkevää keskusteluyhteyttä.

Yksi taiteen perustehtävistä on yhteisöllisyys. Se, että ihmiset kokoontuvat yhteen erilaisten taide-elämysten äärelle, kirjastoihin ja ihan yksinäänkin, jakamaan vaikka jotain teatteriesitystä tai konserttia, se luo tunteen ihmiselle, että me ollaan yhdessä samassa maailmassa, ja koetaan näitä samoja asioita.

Taide voi edistää hyvinvointia ilman mitään sen kummempaa efforttia [...] Mutta hyvinvoinnin edistämiseen liittyy arkipäivän taiteen kokemuksia, ja juuri nämä kulttuurireseptit, että houkutellaan sellaisia ihmisiä, joille katsotaan että se olisi erityisen hyväksi, kulttuuri ennalta ehkäisevänä -hankkeita [...] kulttuurin ja liikunnan yhdistäminen, liikunnan keskuspuistohanke esimerkiksi, jossa on unelmapuistoja, taidetta ja liikuntavälineitä yhdistetään samaan käyttöön [...] Taiteilija naapurina -hanke, jossa on eri Turun asuma-alueilla houkuteltu ihmisiä tekemään itse taidetta. Siinä on hirveän paljon hyvinvointielementtiä.

Minun mielestäni taiteella on ensisijaisesti itseisarvo. Mutta taiteella on myös arvo siinä suhteessa, että se lisää ihmisten hyvinvointia.

Turulla on hieno kokonainen kulttuurille omistettu vuosi, ja aika paljon sellaisia hankkeita, joista tulee pitkäaikaisia vaikutuksia ja hankkeet, joita jatketaan 2011 vuoden jälkeen. Ne ovat näitä ihmisten hyvinvointiin vaikuttavia hankkeita.

Taide antaa kokemuksia ja selviä tuloksia, että ihmiset voivat paremmin. Se avaa jonkinlaisen dialogin itsen tai jonkun muun kanssa.

Melko moni haastateltavista nostaa esiin sen, että taide ja kauniisti rakennettu elinympäristö koetaan inspiroivana ja uusia asukkaita houkuttelevana. Taide luo elintasoon hyvinvointia juuri taiteen esteettisen funktion ja arvon kautta:

Ympäristötaide, rakentaminen, puistot, viihtyisyys, arkkitehtuuri ja yleensä rakentaminen, että tehdään esimerkiksi näkyville paikoille, kun ihmiset tulevat satamaan. Niillä on valtava merkitys.

Taiteen avulla voidaan kertoa tai voidaan saada ihmisiä ajattelemaan ympäristöstä hyvinkin paljon. Se on merkittävä mahdollisuus.

Veistokset ja arkkitehtuuri rakentavat viihtyisyyttä sekä tekevät parempaa kilpailukykyä. Se on yhteiskuntapolitiikkaa siinä mielessä, että jos puhutaan että kilpaillaan siitä, missä ihmiset ja osaaminen viihtyvät.

Useat haastateltavat nostavat kulttuuripääkaupunkivuoden ja luovan talouden vaikutuksen esiin, missä viitataan Turun hyvinvointiin kaupunkina. Kulttuuripääkaupunkivuoden ansiosta ihmiset kokevat Turun entistä houkuttelevampana ja luovan alan ammattikunnan huomioon ottavana kaupunkina. Haastateltavat myös pohtivat sitä, kuinka tärkeää on sijoittaa taiteeseen. Rahan jakamista on kuitenkin priorisoitava.

Mitä enemmän taloutta, sitä enemmän taidetta.

Taidettahan on vaan tehty silloin, kun on ollut paljon vaurautta, että on ollut ikään kuin ylimääräistä.

Näkisin, että mieluummin esimerkiksi lasten päivänhoitoon tai vanhustenhoitoon tai johonkin muuhun kuin taiteeseen rahaa.

Yksi haastateltavista ottaa esimerkikseen taidelaitosten merkityksen mesenoinnin näkökulmasta, että taidelaitoksiin kannattaa panostaa:

Kyllähän sen näkee, että Turussa esimerkiksi, ennen kuin hyvinvointivaltio oli olemassa, meillä on rakennettu yksityisillä varoilla kaikki komeimmat taidelaitokset. Mutta 1990-luvun loppupuolella ei yksityiset ole tehneet mitään, kun valtio tuli siihen peliin mukaan [...] Minusta on hienoa, että yksityiset ovat lahjoittaneet kaupungille tai kaupunkilaisille pääkirjaston ja taidemuseon.

Eräs haastateltavista ottaa esiin taiteen arvottamisen yhteydessä esiin sen, että: ”osa taiteesta, ei kaikki, mutta osa taiteesta mitataan sen taloudellisen menestyksen mukaan”. Toisin sanoen taloudellisesti menestyvät taideteokset voidaan nähdä arvokkaampina.

Kysyttäessä kulttuuripääkaupunkivuoden kokonaisvaikutuksista nähdään sillä olevan vaikutusta taiteen tukemiseen ja elintasoon: ”herkkyys varmaan kulttuurimäärärahojen käyttämiseen kasvaa, kun kulttuuripääkaupunki varmaankin odottaa, että se antaa myös takaisin”.

Eräällä haastateltavista on varma kanta taiteen ja hyvinvoinnin yhteyteen:

Koko 2011-vuoden slogan on, että kulttuuri tekee hyvää. Koko vuoden hankekokonaisuudet on jaettu tällaisiin erilaisiin osiin, ja yksi niistä on hyvinvoinnin edistämiskokonaisuus. Siihen liittyy hirveän paljon hankkeita, joilla pyritään ihan suoraan vaikuttamaan hyvinvointiin. Totta kai taide voi edistää hyvinvointia.

Hyvinvointi merkitsee ennen kaikkea parempaa elämänlaatua

Taide on haastattelujen mukaan välttämätöntä inhimillisessä yhteiskunnassa, ja se on itseilmaisun perusta. Sillä voidaan luoda parempaa maailmaa. Taidekasvatuksen merkitystä painottavat kaikki. Koulussa taideaineet nähdään tärkeinä itseilmaisun kehittäjinä.

Kaikki haastateltavat ovat sitä mieltä, että jokainen pääsee osalliseksi kulttuuripääkaupunkivuoden tapahtumiin, haluamattaankin. Jotkut painottavat myös liikuntarajoitteisten huomioon ottamista kulttuuritarjonnassa. Haastateltavien näkemysten mukaan iso osa tapahtumista on ilmaisia ja julkisia, ja niihin voi joutua osalliseksi vahingossa-kin.

On hirveästi erilaisia hankkeita. Osa on ihan selvästi sellaisia ihan kaikille sekä kaupunkilaisille, turisteille ja ihan kaikenlaisille ihmisille tarkoitettuja arkipäivän kohtaamisia [...] että kun on näitä, esimerkiksi bussiin voi tulla kuorolaulajat ja taidetta voi kohdata ihan missä ja milloin vaan. Taidetta ei välttämättä tarvitse edes erikseen lähteä itse hakemaan.

Kulttuuripääkaupunkivuoden vaikutus korostuu haastateltavien näkemyksissä siten, että taide nähdään hieman ristiriitaisesti: ei olla aivan varmoja omasta mielipiteestään, ja näkemyksissä saattaa tulla esiin ajatuksia, joita ilman kulttuuripääkaupunkivuotta ei olisi ehkä tullut. Näitä mainittuja asioita ovat esimerkiksi kulttuurin hyvinvointia lisäävät hankkeet, kuten kulttuurireseptien käyttöönotto, maahanmuuttajien aseman parantaminen, Itämeren suojelu, taiteilijoiden aseman kohentaminen kaupungissa sekä yhteistyön lisääminen alueen yritysten kanssa. Taloudellinen hyvinvointi ja luova talous nousevat esiin useissa pohdinnoissa. Haastatteluissa on paljon yhtymäkohtia kulttuuripääkaupun-

gin teemoihin, mutta ei sellaisessa määrin tai siten, etteivätkö haastateltavat olisi itse kuitenkin asiaa pohtineet.

Hyvinvointivaikutusten osoittamisesta monta näkemystä

Haastateltavat nostavat kulttuuripääkaupunkivuoden kokonaisvaikutuksia arvioivassa kysymyksessä eniten esiin imagolliset, taloudelliset ja muuttoliikennettä ohjaavat tekijät. Haastateltavista osa toivoo esteettisen vastaanottokyvyn lisääntyvän kulttuuripääkaupunkivuoden vaikutuksesta. Osa arvioi, että elämä jatkuu entiseen malliinsa kulttuurivuoden jälkeen. Hyvinvointivaikutukset yksilön terveyttä edistävässä roolissa eivät tule esiin kulttuuripääkaupunkivuoden kokonaisvaikutusten pohdinnassa siinä määrin kuin oletin, vaan lähinnä Turun kaupungin taloudellista ja imagollista hyvinvointia kasvattavassa roolissa. Tämä on ymmärrettävissä, koska haastateltavat ovat turkulaisia päättäjiä.

Kulttuuritarjonta tekee viihtyisyyttä kaupunkiin. Julkinen taide ja kaupunkikuva rakentavat viihtyisyyttä sekä tekevät parempaa kilpailukykyä. Se on yhteiskuntapolitiikkaa siinä mielessä, että jos kilpaillaan siitä, missä ihmiset ja osaaminen viihtyvät.

Turun imago Suomen sisällä muuttuu vahvasti. Turku on yleensä ollut aina jollain tavalla negatiivisessa ja vähän sellaisessa kyynisessä mielessä esillä muualla. Nyt mielestäni on alkuvuonna ollut sellaista hyvin positiivista ja sellaista niin kuin tietyllä tavalla vilpittömästi positiivista palautetta, mitä olen seurannut.

Eräs haastateltava tuo taiteen hyvinvoinnin ja talouden näkökohdat esiin idealistisesti ja optimistisesti pohtiessaan kulttuuripääkaupunkivuoden kokonaisvaikutuksia.

Pyrkimys on muuttaa kaupunkia monella tavalla ja pysyvästi. [...] Kaupunkilaiset kokevat yhteenkuuluvuutta, mutta myöskin samalla avoimuutta muuhun maailmaan, ovat valmiimmat kuin ennen osallistumaan kulttuuri- ja taidetapahtumiin ja tällä tavalla myös edistämään sitä, että kulttuuri ja taide voivat hyvin kaupungissa. [...] Kulttuurin käyttökulutus eri muodossaan lisääntyy, joka taas tukee taiteen ja kulttuurin tekemistä tässä kaupungissa. Se myös tekee yritysten ja taiteilijoiden välisen yhteistoiminnan jatkossa luontevammaksi ja normaalinmaksi. [...] Taiteilijat saavat elinkeinoelämältä kokemusta siitä, millä tavalla voi pärjätä ja tulla toimeen taiteellaan. Taiteilijat taas antavat niin yrityselämälle kuin julkiselle toiminnalle kokemusta prosesseista, jotka ovat kulttuurille ja taiteelle ominaisia. On hyvin paljon verkostoitumista ja hyvin matalat hierarkiat sekä paljon vaihdantaa. Tapahtuu ikään kuin hyvin syvällistäkin kehitystä muussa yhteiskunnassa.

Taiteen ja hyvinvoinnin vaikutusten syy-seuraussuhteista ollaan monta mieltä. Alan tutkimuksesta muodostuu toistaiseksi melko kirjava kuva. Taide- ja kulttuurihankkeiden hyvinvointivaikutusten osoittamiseksi tarvitaan tutkimuksia, tilastointia ja seurantaa. Kulttuurin sekä taiteen vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointia vaikeuttavat selvitysten mukaan yksiselitteisten indikaattorien puute, käsitteiden epäselvyys ja rajattu, usein tavoitehakuinen tarkastelutapa (Wallenius-Korkalo 2011, 49). Tätäkin artikkelia kirjoittaessa pohdin missä määrin meneillään ollut kulttuuripääkaupunkivuosi väritti heidän vastauksiaan. Joka tapauksessa on hyvä, että taiteen hyvinvointivaikutus oli heille tuttu ja kannatettava asia.

Kirjallisuus

Allardt, Erik (1976). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. 1. painos. Helsinki: WSOY.

Foucault, Michel (1972). *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.

Liikanen, Hanna-Liisa (2010). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014*. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1. Helsinki: Opetusministeriö.

Paulsson, Gregor & Paulsson, Thomas (1984). *Tie taiteen maailmaan*. Helsinki: WSOY.

Pohjakallio, Pirkko (2005). *Miksi kuvista? Koulun kuvataideopetuksen muuttuvat perusteet*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 60. Helsinki: Gummerus.

Siivonen, Katriina (2010). *Taiteen särmällä nuorille hyvinvointia. Sitoumuksia ja toiminta-ajatuksia nuorten tueksi*. TUTU-eJulkaisuja 6/2010. <http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/tutu/Documents/publications/eTutu_2010-6.pdf> Katsottu 9.12.2011

Wallenius-Korkalo, Sandra (2011). Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia ja vaikuttavuutta. Vaikutuksia, vaikuttavuutta ja mittaamisen problematiikkaa. Teoksessa Ilkka Väänänen (toim.): *Taide käy työssä. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisössä*. Taika-hanke, Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu C, osa 74, 48–54.

HYVINVOINTIA YHTEISÖTEATTERISTA?

HAIR – Keski-ikäisten hiukset ja hyvinvoinnin kertomukset

Veli-Matti Pynttari

13. helmikuuta 2011 joukko turkulaisia ”taviksia”, keski-ikäisiä ihmisiä vailla merkittävää teatteri-, laulu- tai tanssitaustaa, nousi Logomon lavalle Turussa esittämään tunnetun ”hippimusikaalin” *Hair*. Seuraavan viikon ajan sama joukko esiintyi parikin kertaa päivässä – ja aina loppuunmyydylle katsomolle. Lähes puolitoista vuotta työstetty musikaali oli tulosta Keski-ikäisten hiukset -hankkeesta, joka oli osa Turku 2011 kulttuuripääkaupunkivuoden ohjelmistoa. Esitetty musikaali oli muokattu versio James Radon ja Gerome Ragnin kirjoittamasta ja Galt MacDermotin säveltämästä, vuonna 1967 ensi-iltansa saaneesta ja nopeasti maailmankuuluisuuteen nousseesta musikaalista. 1960-luvun lopulta lähtien *Hair* onkin esitetty monessa maassa ja sen mainetta on lisännyt Milos Formanin vuonna 1979 ohjaama elokuvaversio. Suomessa musikaali esitettiin ensimmäisen kerran Tampereella 1969 ja ainakin toistaiseksi viimeisen kerran Turussa helmikuussa 2011.

Puolentoistavuoden aikana Keski-ikäisten hiukset -hankkeessa toteutettiin komea ja varmasti ainutlaatuinen musikaali. Hankkeeseen sisältyi myös hyvinvointinäkökulma, jonka tarkoituksena oli kartoittaa osallistujien fyysistä ja henkistä hyvinvointia ja sen kehitystä. Harjoittelun aikana osallistujien hyvinvointia ja terveydentilaa arvioitiin ja pyrittiin lisäämään lääkärintarkastuksilla, haastattelututkimuksilla ja ryhmäkeskusteluilla. Varsinaisen produktion jälkeen, sen jälkeen kun *Hair*in esitykset Logomossa olivat jo takana, osallistujia pyydettiin kirjoittamaan kokemuksistaan lyhyt teksti, jossa he itse arvioivat musikaalin tekemisen vaikutusta omaan hyvinvointiinsa. Osallistujia pyydettiin näissä vapaamuotoisissa kirjoituksissa kertomaan oma *Hair*-tarinansa ja pohtimaan seuraavia kysymyksiä: ”Miksi lähdit mukaan? Mitä koit hankkeen aikana? Mikä oli sinulle tärkeää? Mikä harmitti? Miltä tuntuu nyt? Miten kuvittelet hankkeen vaikuttaneen elämäsi tulevaisuudessa?” Tämän lisäksi osallistujia pyydettiin kertomaan taustatietoja itsestään kuten sukupuoli, ikä, ammatti ja elämäntilanne hankkeen alussa.

HAIR / Kuvaaja Arto Takala. Lähde: Turku2011 –aineistopankki.

Näissä kirjoituksissa hairilaiset¹ kirjoittavat omasta päätöksestään lähteä mukaan usein hullunakin pidettyyn hankkeeseen, musikaalin harjoittelemisen koukuttavasta vaikutuksesta ja hankkeen aikana koetuista iloista ja pettymyksistä. Runsaasti tilaa annetaan myös luopumisen tunteille, joita kirjoittajat kokivat viimeisten esitysten jälkeisistä tunnelmista. Monet kirjoituksista ovat erittäin henkilökohtaisia ja usein koskettavia kertomuksia, joissa kirjoittajat kertaavat yhtä hyvin henkilökohtaisia tragedioita kuin toivon pilkahduksia puolentoista vuoden ajalta. Kirjoitusten perusteella osallistuminen Hairiin muodostui monelle käännteentekeväksi kokemukseksi, joka ensi-illan lähestyessä hallitsi enenevässä määrin osallistujien arkea, ajatuksia ja jopa uniakin. Tunne muuttumisesta ihmisenä, esiintyjänä, puolisona tai vanhempana on luettavissa lähes jokaisessa kirjoituksessa.

Silmiinpistävää kirjoituksissa on se, että ehdottomasti suurin osa kirjoittajista esittää kokemuksensa musikaalin tekemisestä ja sen vaikutuksista omaan elämäänsä kertomuksen muodossa. Toki tätä myös pyydettiin, kun kirjoituspyynnössä musikaalin esiintyjä kehoitettiin ”kertomaan oma Hair-tarinansa”, mutta sittenkin kertomus tuntuu

¹ Kaiken kaikkiaan 39 hairilaista jätti kirjoituksensa. Musikaalin kaikista esiintyjistä (noin 120) tämä on itse asiassa suhteellisesti aika pieni määrä. Vielä pienempi on kuitenkin miesten määrä sekä musikaalin esiintyjien että kirjoittajien joukossa. Kirjoittajista 35 ilmoittaa sukupuolekseen nainen, vain yksi mies ja kolmen tekstin kirjoittajasta ei voi varmuudella päätellä onko kysymys miehestä vai naisesta.

kirjoituksissa luonnolliselta tavalta jäsentää puolentoistavuoden kokemuksia. Tietenkin joukossa on myös kirjoituksia, jotka koostuvat yhteenvedonomaisesti ranskalaisista viivoista ja toteavista vastauksista esitettyihin kysymyksiin, mutta tällaiset tekstit ovat selvänä vähemmistönä. Tiukasti kirjallisuustieteellisestä, narratologisesta² näkökulmasta kirjoitusten määrittelemine kertomuksiksi tuskin auttaa yhtään paremmin ymmärtämään hairilaisten kokemuksia, mutta laajemmassa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa tapahtuneen niin sanotun narratiivisen käänteen myötä kertomuksesta, narratiivista, on tullut uudella tavalla mielenkiintoinen käsite.

Narratiivisen käänteen myötä viime vuosikymmenien aikana on esitetty, että ihmiset kokevat oman elämänsä merkitykselliseksi juuri kertomuksena. Kertomuksesta on toisin sanoen tullut käsite, jonka käytöllä on haluttu korostaa ihmiselämän luonnetta kehittyvänä ja muutoksille alttiina prosessina (vrt. Eakin 1999, x–xi). Yhtä lailla kertomus ja ”kertomuksellisuus” on määritelty ihmisen psykologialle luonteenomaisena tapana jäsentää myös ulkoista todellisuutta, jonka monimuotoisuutta ja ehkä kaoottisuuttakin olisi mahdoton hallita ilman jäsennystä (esim. Bruner 2002, 7–8). Kertomus on tapa selittää ihmiselämän kaoottisilta vaikuttavista tapahtumista, virheistä ja yllätyksistä (Bruner 2002, 31). Ennen kaikkea kertomusta on lähestytty keskeisenä identiteetin rakentamisen välineenä siinä määrin, ettei kertomusta ajatella yksinomaan kertomisen välineenä, vaan erottamattomana osana kerrottua identiteettiä (Eakin 1999, 101). Kertomus identiteettistä ei ole vain ominaisuuksien luettelo, vaan mielekäs kertomus syistä ja seurauksista, jotka ovat johtaneet tiettyyn asiointilaan. Elämäkertojen ja omaelämäkertojen ja niihin kohdistuvan tutkimuksen lisääntyminen on yksi osoitus tällaisesta elämän, identiteetin ja kertomuksen läheisestä suhteesta (kts. esim. Kosonen 2009).

Kuinka tällainen identiteetin kertomuksellisuus, oman elämän konstruoiminen sitten näkyy hairilaisten kirjoittamissa teksteissä? Siitä huolimatta tai ehkä juuri siksi, että kertomus on ollut kirjallisuustieteen tutkimuskohteena niin kauan ja että sitä on tutkittu narratiivisen käänteen myötä kiihtyvällä tahdilla myös niin sanotun kertomus-tutkimuksen parissa, yhteisymmärrystä edes kertomuksen käsitteestä ei ole saavutettu. Eräänlaisina vähimmäisvaatimuksina kertomukselle on pidetty ensiksikin sitä, että kertomus kattaa jonkin ajanjakson – että se on toisin sanoen ajallinen – ja toiseksi, että kertomukseen sisältyy tapahtuma tai tapahtumia, jotka edellyttävät muutosta ja johtavat siten toimintaan. Aika ja toiminta synnyttävät yhdessä tarinan, joka esitetään kertomuksena.

Hairilaisten kertomusten ajalliset rajat ovat pitkälti yhteneväiset koko hankkeen keston kanssa. Lähes poikkeuksetta kertomukset alkavat siitä, kuinka kirjoittaja sai tietää mahdollisuudesta osallistua Hairin tekemiseen ja kuinka päätös lähteä mukaan syntyi. Mielenkiinnosta huolimatta osallistuminen ei aina ollut välttämättä itsestään selvää: ”Näin syksyllä 2009 Turun Sanomissa artikkelin hankkeesta ja päätin lähteä katsomaan...

2 Narratologian ja erityisesti niin sanotun jälkiklassisen narratologian määrittelystä kts. esim. Ikonen (2004) ja Hyvärinen (2004a, 2004b ja 2004c).

Ja katsoin harjoituksia useammankin kerran... jäin odottavalle kannalle ja lopulta sitouduin hankkeeseen.” Mutta usein kertomuksissa kirjoitetaan myös jäämisestä koukuun. Toisinaan päätökselle haetaan tukea myös läheisiltä: ”Huomasin jossakin turkulaisessa lehdessä ilmoituksen, jossa haettiin keski-ikäisiä turkulaisia esiintymään Hair-musikaaliin. Aikani emmittyäni ja asiasta lasteni kanssa keskusteltuani ilmoitin itseni mukaan.” Usein, kirjoittajien tapauksessa tietenkin välttämättäkin, tehty päätös pitää ja innostus raskaankin harjoituskauden aikana vain lisääntyy. Erityisesti ensi-iltaa kohden harjoitukset saavat kirjoittajien elämässä ja arjessa yhä suuremman merkityksen: ”Harkat olivat usein suoraan pitkän työpäivän jälkeen, mutta se ei väsyttänyt. Harkat tulivat niin tärkeiksi, että niiden mukaan piti aikatauluttaa koko muu elämä. Harkkoihin mentiin, vaikka lunta pyrytti täysillä ja vaikka oli pieni nuhakin.”

Tietenkään taival kohti Logomoa ei ollut pelkkää ruusuilla tanssimista. Usein kirjoitetaan myös alkuinnoituksen jälkeisestä turhautumisesta liian epämääräisenä koettuun harjoitteluun, mutta myös usko omiin kykyihin on koetuksella, vaikka melkein jokainen katsoo rikkoneensa omia rajojaan laulamalla, tanssimalla, heittäytymällä mukaan yhteiseen tekemiseen. Ohjaajat ja kanssaesiintyjät saavat monessa kirjoituksessa osansa sekä kiitoksista että moitteista.

Hairilaisten kertomukset kohoavat huippuunsa Logomon esitysviikon myötä. ”Koko Logomo-aika oli mahtavaa! Harjoitukset olivat raskaita työpäivän lisäksi, mutta tuleva ensi-ilta auttoi jaksamaan. Ja sitten se ensimmäinen näytös ja sitä ennen kenraali, perhosia oli vatsassa, mutta onnistumisen kokemus oli valtava! Me teimme sen! [--] Aplodit, jalkojen tömistys oli järäyttävää.” Usealle esiintyminen oli huikaiseva ja varmasti ainutlaatuinen kokemus: ”Elämäni kohokohta oli esitysviikko Logomossa, sitä ei voi sanoin kuvata. Olen niin kiitollinen, että sain sen kokea ja sain olla terve.” Vaikka esiintyminen suurelle yleisölle ja melkein puolentoistavuoden tiiviin harjoittelun päättymisen yhteiseen hurmukseen saakin kertomuksissa merkittävän osan, kertomuksissa rakentuvan identiteetin konstruomisessa se ei kuitenkaan ole ainoa merkittävä tapahtuma. Hairilaisten kertomuksissa suurin muutos tapahtuu jo silloin kun kirjoittajat päättävät osallistua Hairiin, sillä hetkellä kun vastakkain asettuvat tuttu, arkinen elämä ja mahdollisuus tehdä jotain uutta ja ehkä jopa muuttaa elämän suuntaa.

Tämä muutos onkin tärkein kun kertomuksia ajatellaan oman identiteetin ja oman henkilöhistorian työstämisen välineenä. Hairilaisten kertomuksissa suurin muutos käsityksessä itsestä tai omasta elämästä ei sijoitu tunteita pursuavaan esitysviikkoon, vaan siihen muutokseen tutussa ja arkisessa elämässä, joka usealle tapahtui heti ensimmäisten harjoitusten jälkeen, yli vuosi ennen ensi-iltaa. ”Maanantaiaamu tuntui tylsältä, samoin oma elämä”, kirjoittaa eräs hairilainen päivästä, jolloin hetken mielenjohteesta syntyi päätös lähteä mukaan. Kirjoituksissa aika ennen Hairia kuvataan varsin usein, jollei suoranaisen tylsänä, niin ainakin monotonisena. Joillekin on kysymys henkilökohtaisesta elämästä: pitkäaikainen avioliitto ”oli ihan perushyvä, mutta yllätyksetön”. Toisille oli tärkeää vapautua omista ympyröistä ja saada tuttuun elämään vaihtelua. Musikaalin tekeminen tarjosi usealle mahdollisuuden lähteä mukaan kokemaan aivan toisenlaista, itselle

tuntematonta maailmaa, mutta samalla joillekin se edusti konkreettista keinoa ottaa edes hetkeksi etäisyyttä omaan elämäntilanteeseensa, joka saattoi olla erityisen raskaassa vaiheessa.

Hairin merkitys kirjoittajien omalle elämälle vain korostuu sillä, että musikaalia edeltänyt aika esitetään usein staattisena, muuttumattomana olotilana. Kun kirjoittajia pyydettiin kirjoittamaan omasta elämäntilanteestaan hankkeen alkaessa, usein tämä johdikin sen kuvailemiseen, minkälaisia kirjoittajat katsoivat olleensa ilmoittautuessaan mukaan Hairin tekemiseen. Kuvaavaa on se, kuinka kertomuksessa toistuu tässä yhteydessä määre ”aina”: ”Olen *aina* pitänyt laulamisesta”, ”kuoroharrastukseni on *aina* loppunut melko pian” ja ”Olen 51 -vuotias nainen, joka lähinnä *aina* oli ollut äiti” (kursivointi V-MP). Toisaalta tämä Hairia edeltävän elämän esittäminen staattisena tulee kertomuksissa esille siinä, kuinka keski-ikäiset ihmiset vertaavat kokemuksiaan laulamisesta ja esiintymisestä, niihin kokemuksiin, joita heille oli syntynyt kouluaikoina usein yli 40 vuotta aikaisemmin. Kertomuksissa piirtyvä muutos on suuri: Hair edustaa muutosta, vapautta ja valinnanmahdollisuutta, siinä missä aika ennen sitä staattisena olotilana näiden puutetta.

Kun hairilaisten kertomuksia, tai muita vastaavia kertomuksia, luetaan, niin oleellista on pitää mielessä se, että kysymys on usein pitkänkin ajan päästä kirjoitetuista teksteistä. Kerrottujen identiteettien kannalta tämä tietenkin tarkoittaa sitä, että käsityksiin minästä ennen Hairia vaikuttavat suuresti kokemukset Hairin aikana ja sen jälkeen. Ilman musikaalin tarjoamia kokemuksia ja näiden kokemusten jäsentämistä kertomuksena nämä ihmiset eivät ehkä ajattelisi kulunutta elämäänsä aikana, jolloin he ”aina” olivat jo jotain. On maku- ja näkökulmakysymys nimitetäänkö näin syntyynyttä käsitystä ”aikaisemmasta” minästä konstruktioksi vai (itse)reflektioksi. Kertomuksista kuitenkin välittyy vahvana se, että osallistuminen kulttuurin tekemiseen ja yhtä lailla siitä kirjoittamalla kertominen ovat edellyttäneet vakiintuneiden omaa itseä koskevien käsitysten asettamista hyvällä tavalla kyseenalaisiksi ja siten edistäneet niinkin katoavaa tavoitetta kuin hyvinvointi.

Kirjallisuus

Brune, Jerome (2002). *Making Stories*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Eakin, Paul John (1999). *How our lives become stories: Making selves*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Hyvärinen, Matti (2004a). Narratologia ja kerronnallinen käänne. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1, 53–59.

Hyvärinen, Matti (2004b). Johdatus narratiiviseen tutkimukseen. *Kirjallisuuskatsaus. Sosiologia* 3, 242–246.

Hyvärinen, Matti (2004c). Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 4, 297–309.

Ikonen, Teemu (2004). Jälkiklassisen narratologian suutauksia. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1, 42–52.

Kosonen, Päivi (2009). Moderni omaelämäkerta kertomuksena. Teoksessa Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby (toim.): *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Helsinki: SKS, 282–292.

TAVIKSESTA TÄHDEKSI

Hyvinvointia ja elämänhallintaa Hair-musikaalista

Marianne Mäntymäki

Turussa toteutettiin kulttuuripääkaupunkivuonna Hair-musikaali tavallisten turkulais-ten keski-ikäisten voimin. Musikaali oli osa Turun kaupungin sosiaali- ja terveystoimen tuottamaa Keski-ikäisten hiukset -hanketta, johon musikaalin lisäksi sisältyi terveystarkastuksista ja elämänhallintakursseista koostuva hyvinvointiosio. Kaikki turkulaiset keski-ikäiset ihmiset saivat hakeutua toteuttamaan unelmaansa esiintymisestä isossa musikaalissa. Osallistujilla ei tarvinnut olla aiempaa musiikkiteatterikokemusta, ja suurin osa Hair-tähdistä oli ”taviksia”, eli tavallisia miehiä ja naisia. Logomon esityksiin asti mukana olleiden osallistujien keski-ikä oli 52-vuotta. (Kuusela 2011.)

Hair-musikaali sai paljon huomiota Turussa ja laajemmaltikin. Samalla se vei keski-ikäiset osallistujansa takaisin nuoruuteen 1960-luvulle. Musikaali nosti esille puhtaan ympäristön, yhteisöllisyyden, rauhan ja rakkauden teemat. Ne ovat nykypäivänä kenties vieläkin ajankohtaisempia kuin hippiliikkeen syntyvuosina vuonna 1967, jolloin Hair-musikaali sai ensi-iltansa. (Turku 2011-säätiö 2011.)

Helmikuussa 2011 Hair-musikaali esitettiin seitsemän kertaa täysille katsomoille, yhteensä 7500 katsojaa tuli katsomaan musikaalia. Alun alkaen 200 vapaaehtoisen joukosta 122 näyttelijää jatkoi loppuun saakka. Näyttelijöillä oli 16 kuukauden tiivis harjoitteluaika ennen esityksiä ja harjoittelua johtivat musiikkiteatterin ammattilaiset. Kaikilla osallistujilla oli mahdollisuus osallistua elämänhallintakursseille, joita Turun ammattikorkeakoulun opiskelijat vetivät. Opiskelijat olivat kolmesta eri koulutusohjelmasta: sosiaaliala, terveydenhoitoala ja esittävä taide. Osallistujille tarjottiin myös terveystarkastuksia ja opastusta tupakoinnin lopettamiseen sekä painonhallintaan. (Kuusela ym. 2011.)

Hair oli laaja ja sitoutumista vaativa projekti. Vähintään kahdesti viikossa järjestetyt harjoitukset veivät vuoden sisällä osallistujiltaan paljon aikaa. Monelle tavikselle laulaminen, tanssiminen, ja ylipäänsä esiintyminen omassa harjoitusryhmässä vaati uskaliaasta tilanteeseen heittäytymistä, puhumattakaan varsinaisista esiintymisistä Turun Logomossa helmikuussa 2011. Osallistujat kuuluivat isoon Hair-yhteisöön, joka oli jaettu

HAIR / kuvaaja Teemu Loikas (lähde: Turku2011 -nettisivusto)

kolmeen heimoon: sinisiin, vihreisiin ja punaisiin. Yhteisöllisyyden merkitys Hairissa oli osallistujilleen suuri. Varsinkin oman heimon kanssa harjoiteltiin tiiviisti. (Mäntymäki 2011, 8–9.)

Hair kohensi koettua hyvinvointia

Turun ammattikorkeakoulun Hair-tutkimusprojektissa toteutettiin huhti-toukokuussa 2011 musikaalin esiintyjille kysely, jolla kartoitettiin produktion tuomia kokemuksia ja osallistujien hyvinvointia produktion aikana. Tässä artikkelissa kuvatut havainnot pohjautuvat tutkimusprojektin loppuraporttiin *TAVIKSESTA TÄHDEKSI – hyvinvointi, elämänhallinta ja yhteisöllisyys Hair-musikaalin tekijöiden kokemana* (Felixson ym. 2012).

Kyselyyn vastasi 79 henkilöä, ja kyselyn vastausprosentti oli 64,8. Naisia vastanneista on 92 prosenttia, mikä vastaa musikaaliin osallistuneiden sukupuolijakaumaa. Ikähaitari vastaajien kesken on laaja: nuorin on 32-vuotias ja vanhin 67, vastaajien ikä oli keskimäärin 52-vuotta. Enemmistö osallistujista elää parisuhteessa ja valtaosalla on myös lapsia. Keski-ikäisten hiukset -hankkeessa oli alun perin tavoitteena saada mukaan

myös syrjäytymisvaarassa olevia tai jo syrjäytyneitä keski-ikäisiä. Jälkikäteen ajatellen hanke saattoi kuitenkin olla liian vaativa näihin ryhmiin kuuluville. Taustamuuttujien valossa Hair-musikaali määrittynyt vahvasti keski-ikäisten koulutettujen naisten kulttuuriprojektiksi. Mukaan valikoituneista henkilöistä suurin osa on työelämässä, ja heillä on ollut melko hyvät sosiaaliset verkostot jo ennen Hair-musikaaliin osallistumista.

Kyselyn tulosten mukaan hankkeella on ollut positiivisia vaikutuksia osallistujien koettuun hyvinvointiin: yli kolmasosa vastanneista katsoi fyysisen terveydentilansa ja noin kolme neljäsosaa oman hyvinvointinsa parantuneen projektin aikana. Erityisesti mielialan todettiin kohonneen sekä itsetunnon, rohkeuden ja aktiivisuuden lisääntyneen.

Lähes kaikki vastaajat kokivat olonsa onnelliseksi vähintään huomattavan osan musikaaliajasta. Selkeä enemmistö vastaajista tunsivat itsensä myös tyyneksi ja rauhalliseksi Hairin aikana. Kysymystä ei kuitenkaan ole kysytty jo ennen Hair-musikaaliin osallistumista, joten vertailu osallistujien mielialoihin ennen Hairia ei ole mahdollista.

Kyselyn tuloksista nousi esille tyypittelyn avulla muutamia tarinoita. Elinikäisten oppijoiden tarinassa korostui syyttä syntynyt uskonpuute oman kykyyn muuttua ja oppia, sekä näiden käsitysten korvautuminen positiivisemmilla käsityksistä omista kyvyistä. Vaikka esimerkiksi musiikki oli saattanut kuulua joidenkin elämään ennenkin, vaati muun muassa koreografioiden ja laulujen opettelu sekä näytteleminen oman mukavuusalueen rajojen laajentamista. Luova harrastus vaati erilaisia taitoja kuin mitä arjessa yleensä oli totuttu käyttämään. Nämä vastaajat eivät heti ymmärtäneet alun harjoitusten tarkoitusta, ja pahimmillaan heitä vaivasi voimakas uskonpuute omaan ja jopa koko projektin onnistumiseen. Vähitellen osallistujat kuitenkin oppivat hellittämään ja heittäytymään produktion vietäviksi ilman, että heillä olisi koko ajan ollut tarve kontrolloida kokonaisuutta tai omaa esiintyjän identiteettiään. Omassa henkilökohtaisessa elämässään, työn ja perhe-elämän vaatimusten keskellä, monen osallistujan keino selviytyä oli kenties ollut kontrollissa pysyminen ja vastuun kantaminen, mutta Hairissa heiltä vaadittiin toisenlaista olemista.

Rentoutuminen ja hellittäminen heijastuivat lopulta myös Hair-harjoitusten ulkopuoliseen elämään. Vastauksista näkyi, että osallistujat olivat rentoutuneet, avautuneet, rohkaistuneet ja löytäneet uusia ja palkitsevia olemisen tapoja. Vaikutukset näkyivät osallistujien yksityiselämässä ja johtivat työelämässä hyvinvointia lisääviin uusiin taitoihin ja oman itsen hyväksymiseen sellaisena kuin on.

Toiseksi vastaajista erottui pieni hiljaisten tarina, jossa osallistujat suhtautuivat Hairiin pääosin positiivisesti, mutta kuitenkin kertoivat toteutumatta jääneestä tarpeestaan tulla enemmän huomioiduksi, erityisesti musikaalin näkyvämpiä rooleja jaettaessa. Hiljaisempia tai kurinalaisempia osallistujia ahdisti osittain myös harjoitusten meteli, toisten päälle puhuminen ja äänekkäimpien osallistujien tapa ”puskea” oma mielipiteensä läpi. Nämä hiljaiset osanottajat eivät olleet uskaltaneet tai halunneet tuoda itseään esille. Roolijaossa hiljaisempien osallistujien vastausten mukaan suositettiin rohkeampia ja huomion keskipisteeseen hakeutuvia ihmisiä. Hiljaisemmat olisivat toivoneet, että heidät

olisi haettu sivummalta ryhmän keskelle, sillä heidän omat sosiaaliset taitonsa tai uskalluksensa eivät olleet siihen riittäviä. He olivat toivoneet tulevansa löydettyiksi. Vaikka lavalla olivat kaikki halukkaat, olisi osa esiintyjistä toivonut musikaalilta vielä suurempaa tasapuolisuutta. Toisaalta osa hiljaisista hyväksyi, ettei esiintymistaide ole aina tasapuolisesti kaikki huomioivaa kulttuuria, ja että yli sadan hengen joukko on vaikea pitää tasapäisenä ihmisten erilaisuuden vuoksi.

Ihmisten lähtökohdat Hairiin osallistumiselle olivat erilaisia, mutta kaikkia yhdisti halu ylittää itsensä, esiintyä tuhatpäisen yleisön edessä ja tutustua uusiin ihmisiin. Osallistujat halusivat elämäänsä iloa, musiikkia, tanssia ja jotain, mikä veisi ajatukset pois arjesta. Kolmas tarina, joka nousikin esille vastauksista, oli unelmien toteuttaminen. Musikaalitähdeydestä oli saatettu haaveilla lapsuudesta asti, ja Hair antoi tämän unelman toteuttamiseen tilaisuuden. Intensiivisen ja luovan harrastuksen tuleminen mukaan viikko-ohjelmaan muutti osallistujien tapaa olla ja elää suhteessa itseensä ja muihin sekä toi arkeen paljon lisää iloa ja energiaa. Harjoitusvaihe oli melko pitkä, ja sen avulla esiintyjät oppivat improvisoimaan, puhumaan, laulamaan ja liikkumaan esiintymislavan vaatimalla tavalla. Taviksista alkoi pikkuhiljaa kasvaa musikaalitähtiä.

Suurin osa kyselyyn vastanneista koki muuttuneensa ja aktivoituneensa Hairin aikana. He kokivat saaneensa lisää esiintymisvarmuutta, ja koko elämään säteilevää itsevarmuutta. Liikuntaan aikaisemmin tottumattomammat osallistujat kokivat myös oman kehonsa myönteisemmin ja useat vastaajista kertoivat minäkuvan vahvistumisesta. Myönteinen suhtautuminen elämään ja kokeilunhalu olivat lisääntyneet, lisäksi Hair oli tuonut joillekin uutta sielukkuutta ja entistä lähemmän kosketuksen muihin ihmisiin.

Osallistujat solmivat paljon uusia ystävyysuhteita Hairin aikana. Vapaa-aikaan Hair vaikutti erityisesti lisäämällä ihmisten avoimuutta uusia harrastuksia kohtaan. Osallistujat kokivat tärkeimmäksi tekijäksi musikaalissa esitysten loppuun asti pysymiselle yhteisöllisyyden, joka ilmeni vahvana yhteishenkenä ja kannustuksena.

Loppuhurmos nousi aineistosta selvästi esille yhtenä tarinana. Vaikka tuskin kukaan oli lähtenyt projektiin mukaan ”vain” päästäkseen lavalle, oli esiintyminen kuitenkin se määränpää, jota kohti koko projektin aikana kuljettiin. Yhteisöllisyyden tunne huipentui Logomon esityksissä. Harjoituksissa osallistujat kiinnittyivät voimakkaasti omiin heimoihinsa, mutta esitykset hioivat koko porukan lopullisesti yhteen. Tähän vaikuttivat esiintymisjännitys ja sen voittaminen, yhdessä koettu riemu ja pitkän projektin saapuminen päättepisteeseensä. Palautteesta päätellen ryhmähenki tuntui välittyvän myös yleisön puolelle Logomon esityksissä.

Vastauksissa Hairin ainutlaatuisuus tuli selkeästi esille. Yhteisöllisyyden tunteen ja Hairin antaman hurmoksen kerrottiin olevan jotain sellaista, mitä esiintyjät eivät olleet koskaan aiemmin olleet kokeneet. Osallistujissa tapahtui esiintymisten aikana jotain, mitä he eivät oikein osanneet edes itse pukea sanoiksi. Omia tunnetiloja kuvattiin euforiseksi, mahtaviksi, ainutkertaisiksi ja fantastisiksi. Projektin loppuminen herätti monissa voimakkaitakin luopumisen tuskaa ja surua, jotka alkoivat purkautua jo Logomossa. Oh-

jauksesta ja positiivisen ilmapiirin luomisesta saivat kulttuurialan ammattilaiset ja projektityöntekijät kyselyssä paljon kiitosta.

Osallistujat näyttivät olleen motivoituneita projektiin isolta osalta siksi, että sillä oli alku- ja päätepiteensä. Tavallisissa harrastuksilla tämä loppuhuiennus puuttuu, ja siksi luovuttaminen saattaakin olla helpompaa jo huomattavasti puolentoista vuoden kestoja lyhyemmässä ajassa.

Lopuksi

Hair-musikaalilla oli vastausten perusteella merkittävä vaikutus sen tekemiseen osallistuneiden henkilöiden elämään ja heidän kokemaansa hyvinvointiin. Kulttuurin terveysvaikutukset ovat vaikeasti mitattavissa, vaikka yleinen hyvinvointi on kyselyn mukaan isolla osalla selvästi lisääntynyt musikaalin aikana. Fyysisen terveyden parantumista tärkeämmäksi koettiin uudelleen herännyt innostus asioihin ja itsevarmuuden kasvaminen. Myös musikaalin kautta saadut sosiaaliset suhteet ovat tuoneet osallistujille vahvan yhteisöllisyyden kokemuksen.

Aikaisemmin vastaavaa näin suurta, pitkäaikaista, tavoitteellista ja suunnitelmallista ennaltaehkäisevää toimintaa ei ole ollut tarjolla tavallisille kansalaisille. Keski-ikäisten hiukset -hanke oli siten täysin uutta Suomessa, ja se herätti myös maailmanlaajuisia huomiota. Hanke edusti ison kokonsa, tausta-ajatuksensa ja kohderyhmänsä vuoksi uutta, ennaltaehkäisevää aikuisväestön hyvinvointia edistävää toimintaa. Tämänkaltaista osallistujansa näin voimakkaasti voimauttavaa toimintaa olisi hyvä jatkaa tulevaisuudessa, esimerkiksi pienemmässä ja pienempiä resursseja vaativassa mittakaavassa.

Kirjallisuus

Felixson, K., Helle, L., Mäntymäki, M., & Roininen, M. (2012). *TAVIKSESTA TÄHDEKSI – hyvinvointi, elämänhallinta ja yhteisöllisyys Hair-musikaalin tekijöiden kokemana*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 126. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Kuusela, Maisa (2011). *Taviksesta tähdeksi – yhteisöllisyydestä hyvinvointia*. Turun kaupungin Sosiaali- ja terveystoimi. Julkaisematon.

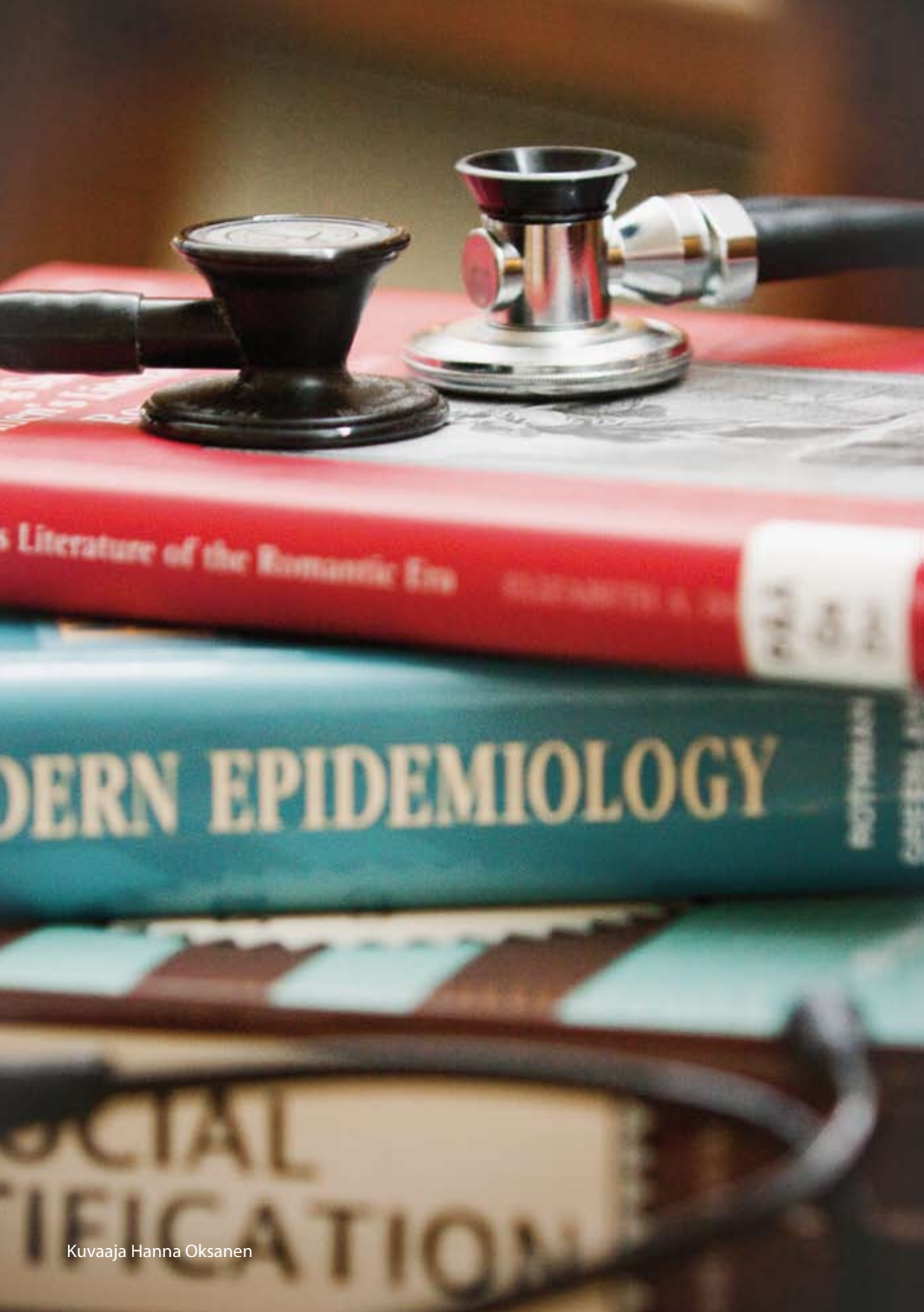
Kuusela, M., Felixson K., Ellilä, H., Malmisalo, T. & Asteljoki, S. (2011). *The Middle-aged hair*. Turun kaupungin sosiaali- ja terveystoimi. Julkaisematon.

Mäntymäki, Marianne (2011). *Taviksesta tähdeksi – Hair-musikaaliin osallistuvien naisten hyvinvointikokemuksia*. Turun Ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

Turku 2011-säätiö (2011). Kulttuuri ja hyvinvointi käsi kädessä. Verkko uutinen. Saatavilla: <http://www.turku2011.fi/uutiset/kulttuuri-ja-hyvinvointi-kasi-kadessa_fi> Katsottu 11.10.2011.

OSA III

**KULTTUURISEN HYVINVOINNIN
TUTKIMUSTAPOJA OPISKELEMASSA**

OSA III: KULTTUURISEN HYVINVOINNIN TUTKIMUSTAPOJA OPIskele- MASSA

Kulttuurisen hyvinvoinnin tutkimusala on verrattain nuori ja vakiintumaton, ja tärkeä keino alan vahvistamiseksi onkin sen juurruttaminen osaksi korkeakouluopetusta. Kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin tutkimusta on tehty lukuisilla tieteenaloilla ja monenlaisia menetelmiä soveltaen. Miten etsiä jo opiskeluvaiheesta lähtien mahdollisia tutkimustapoja aihepiiriin, joka on tutkimusalana vielä hajanainen? Tutkimusalan monitieteisyys ja uusiin menetelmiin perehtyminen edellyttävät opetushenkilökunnalta ja opiskelijoilta avoimuutta ja viitseliäisyyttä, mutta samalla aukeavat mahdollisuudet uudennlaisille oivalluksille ja tulkintatavoille.

TIUKU-hankkeessa monitieteistä kulttuurista hyvinvointitutkimusta tuotiin opetukseen sekä Lukupiirit tutkimuskohteena -kurssilla että ”Mistä näitä tutkimusaiheita oikein tulee?” ja ”Kuinka tutkia kulttuurin hyvinvointivaikutuksia?” -opinnäytetyöseminaareissa keväällä 2010 ja 2011. Tämän luvun artikkelit kuvaavat kurssien antia sekä opetushenkilökunnan että opiskelijoiden äänin.

LUKUPIIRIT MENETELMÄOPINTOJEN TUTKIMUSKOHTENA

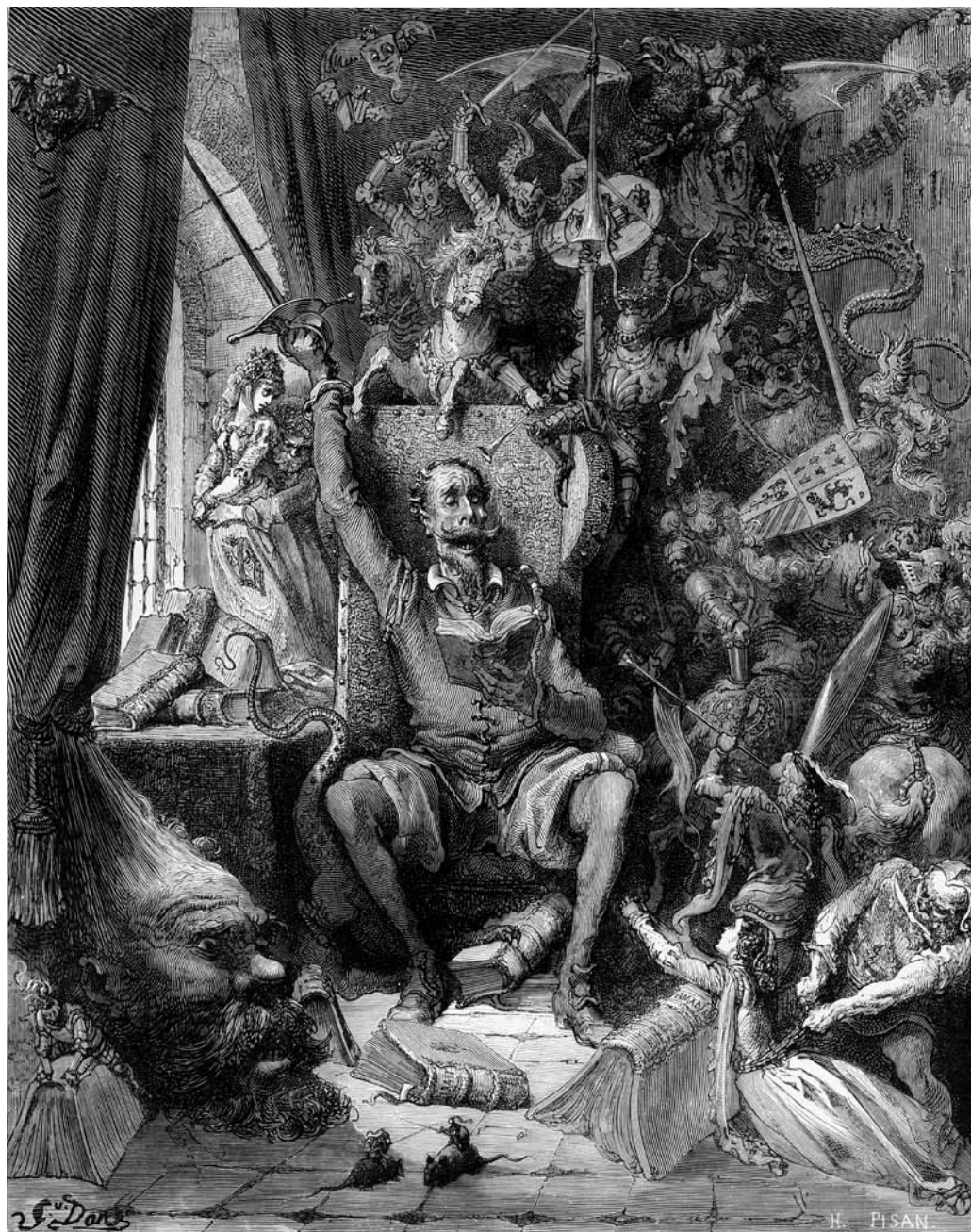
Lukupiirit ja lukeminen

Päivi Lappalainen

"Eräällä Manchan paikkakunnalla, jonka nimeä en huoli mieleeni palauttaa, eli taannoin muuan niistä hidalgoista, joilla on peitsi orrella, vanhanmallinen nahkakilpi, hevosluuska ja vinttikoiria. [...] Tulee siis tietää, että mainittu hidalgo joutoaikoinaan (joita oli enin osa vuotta) antautui lukemaan ritariromaaneja sellaisella halulla ja nautinnolla, että melkein kokonaan unohti metsästyksen, vieläpä taloudenhoidonkin; ja niin hänen hillitsemätön lukuhimonsa kasvoi siihen määrään, että hän myi monta tynnyrinalaa viljelysmaata, osti luettavakseen ritariromaaneita ja kantoi niitä kotiinsa luettavaksi niin paljon kuin suinkin käsiinsä sai. [...] Sanalla sanoen hän syventyi lukemaan niin kovin, että häneltä kuluivat siihen yöt ja päivät pääksytysten, ja unen vähyys ja liiallinen lukeminen kuivasi hänen aivonsa siinä määrin, että häneltä vihdoinkin meni järki sekaisin."

Edellä oleva lainaus Cervantesin 1600-luvun alussa ilmestyneen, ensimmäiseksi moderniksi romaaniksi katsotun teoksen *Don Quijote* (1605–1615) alusta osoittaa, että kirjallisuus on käsitellyt lukemisen terveydellisiä vaikutuksia sangen pitkään. Erityisen innokkaasti lukemisen vaarallisuutta korosti 1800-luvun realistinen kirjallisuus niin maailmalla kuin meillä Suomessa. Varsinkin romanttinen kirjallisuus saattoi johtaa hulluuteen, aviorikoksiin, murhiin ja itsemurhiin.

Lukeminen, erityisesti kaunokirjallisten teosten tulkintaan liittyvänä ilmiönä, on ollut myös kirjallisuudentutkimuksen kohteena sen alkuaajoista lähtien, joskin on mahdollista sanoa, että lukeminen ja lukijat nousivat uudenlaisen teoreettisen mielenkiinnon kohteiksi nimenomaan 1900-luvun loppupuolella. Tällöin lukija on yhtäältä käsitetty tekstinsisäiseksi lukija-asemaksi, jonka teksti itse monenlaisin vihjein "tarjoaa" lukijalle – teksti siis ikään kuin itse kertoo lukijalle, miten sitä on luettava ja tulkittava. Toisaalta lukija voidaan ymmärtää empiiriseksi olennoksi, joka on tekstin ulkopuolella ja tuottaa merkityksiä lukemastaan tekstistä. Edellisessä tapauksessa tutkija keskittyy teksteihin ja

Gustave Doré, Don Quixote. Lähde Wikipedia

niiden kirjallisiin piirteisiin, jälkimmäisessä hän pyrkii tavoittamaan todellisten lukijoiden lukukokemuksia ja lukemiskäytänteitä sekä heidän tapaansa ottaa vastaan teoksia.

Hieman sen jälkeen, kun tutkimuksessa tapahtui käänös kohti lukijaa, alkoi myös erilaisten kirjallisuus- ja lukupiirien kulta-aika, ja nyttemmin niitä on meillä Suomessakin satoja. Ilmiö ei ole sinällään kuitenkaan uusi, sillä lukupiirit syntyivät 1700-luvun puolivälissä kaupunkien porvareiden ryhtyessä tilaamaan yhdessä kirjoja ja kierrättämään niitä lukijalta toiselle. Näitä historiallisia lukupiirejä on historian tutkimuksessa tarkasteltu hyvinkin pitkään etenkin osana saksalaista valistusajattelua, mutta tämän päivän lukupiirit ovat saaneet odottaa tutkimustaan. Eräänlainen hihkaisu työtä alettaessa on vuonna 2010 ilmestynyt Johanna Materon, Ritva Hapulin ja Nina Koskivaaran toimittama *Lukupiirikirja*, jossa ilmiötä lähestytään etupäässä tekstien kautta ja vain muutamissa esseissä keskitytään lukupiiriläisten kokemuksiin sekä lukupiiriläisten että lukupiirin vetäjän näkökulmasta.

Kirjallisuudentutkimuksen menetelmäopinnot keskittyvät pitkälti itse kirjallisuuden tulkintaa koskeviin kysymyksiin, mikä onkin keskeistä opinalan kannalta. Kuitenkin myös kirjallisuuden- ja taiteensosiologiset ja kirjallisuusinstituutioon liittyvät ongelmanasettelut ovat oleellisia, mutta kirjallisuuden opiskelijoilla on harvemmin mahdollisuus perehtyä niiden tarkastelussa tarvittaviin kvantitatiivisiin menetelmiin, eivätkä kenttätöissä tarvittavat laadullisetkaan metodit avaudu ilman harjaantumista. Lukemisesta kiinnostuneet historianopiskelijat puolestaan kyllä tuntevat arkistojen käytön ja siihen liittyvän metodiikan, mutta tämän päivän lukijoihin kohdistuva empiirinen tutkimus ei ole välttämättä kovinkaan tuttua.

Niinpä, kun Turun kaupunginkirjasto perusti kulttuuripääkaupunkivuoteen liittyen useita lukupiirejä ja tarjosi yhteistyötä, kotimaisen kirjallisuuden oppiaine järjesti yhdessä kulttuurihistorian kanssa kevätlukukaudella 2011 Lukupiirit tutkimuskohteena -kurssin (24 t) osana TIUKU-hanketta (ks. Ohjelmaliite 6). Kurssin aloitti luento-osuus, jossa tutustuttiin lukemiseen ja lukupiireihin sekä laadullisten ja määrällisten tutkimusmenetelmien käyttöön. Harjoitusosuudessa tehtiin paritöinä tutkimuksia, jonka kohteena olivat kaupunginkirjastossa kokoontuneet lukupiirit ja niiden toiminta. Kurssin kuluessa tarkoituksena oli tutustua paitsi tällä hetkellä niin suosittuihin lukupiireihin ilmiönä myös kvalitatiivisten ja kvantitatiivisten menetelmien käyttöön. Harjoitustöissä näkökulmana oli kulttuuripääkaupunkihankkeen mukaisesti lukemisen ja kulttuurisen terveyden kytkökset.

Luento-osuuden aloitti dosentti Ritva Hapuli, joka on yksi aiemmin mainitun *Lukupiirikirjan* toimittajista. Hän lähti liikkeelle itsestään kahden erilaisen lukupiirin jäsenenä: vapaa "dekkariipiiri" ja kaupunginkirjaston institutionaalinen Nojatuolimatikalla-lukupiiri. Sen jälkeen hän esitteli lukupiirien historiaa ja otti seuraavaksi pohdittavaksi joukon kysymyksiä: miksi lukupiirit kukoistavat juuri nyt, ovatko ne osa ihmisten kulttuurista vastarintaa ja jos ovat, niin mitä ne vastustavat ja miten. Hitaana ja "tuottamattomana" tekona lukeminen on kiireisen elämäntavan vastustamista. Hapuli luonnehti lukupiiriä tekemällä eroa kirjallisuuspiireihin (ei yhteistä luettavaa vaan pikemminkin

vinkkauksia), opintopiireihin (tietoisempi päämäärä muun muassa etsittäessä yhteistä selitystä tekstille) ja kirjallisuusterapiaan (ammattilaisten johtamaa tavoitteenaan muutos parempaan lukijoissa). Hapuli esitteli myös lukupiirien toimintaa (istuntojen luonnetta ja niiden yhteisöllisyyttä, luettavan kirjan merkitystä keskustelun ohjaajana, osallistujien erilaisuutta lukijoina, vetäjän roolia, tunteiden jakamisen tärkeyttä ja niin edelleen). Lopuksi luennoitsija otti esille muutamia lukupiirejä koskevia romaaneja.

Professori Päivi Lappalainen tarkasteli lukemista ja lukijoita kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta. Hän toi esille muun muassa aiemmin mainitun jaon tekstuaaliseen ja empiriseen lukijatutkimukseen ja keskittyi esittelemään erilaisia lähestymistapoja, joilla empiristä lukijaa on lähestytty kirjallisuudentutkimuksessa. Samalla Lappalainen otti esille muun muassa lukemisen kulttuurisidonnaisuuden (esimerkiksi Rosa Liksomien novelleja on luettu keskieurooppalaista taustaa vasten hyvinkin eri tavoin kuin Suomessa) samoin kuin sen sukupuolittumisen (erityisesti naiset ja lukeminen on kytkeyty toisiinsa jo ainakin 1700-luvulta lähtien, ja lukijatutkimukset osoittavat naisten ja miesten lukevan erilaista kirjallisuutta ja tulkitsevan samoja teoksia eri tavalla). Lopuksi Lappalainen otti esille kulttuurisen hyvinvoinnin kannalta olennaisten tunteiden, emootioiden ja affektien, merkityksen lukemisessa.

Professori Hannu Salmi puolestaan toi esille kulttuurihistoriallisen tutkimuksen näkemyksiä lukemisesta. Hän aloitti oman luentonsa vanhemmalla aineistolla, kysymyksellä hiljaisesta lukemisesta ja ääneen lukemisesta. Hän viittasi antiikin Kreikkaan, jossa kirjallisuus oli äänellistettyä. Salmi käsitteli erityisesti 1700-lukua, jolloin lukupiirejä syntyi paljon, varsinkin Saksassa, jossa niillä oli tärkeä poliittinen merkitys. Näissä piireissä oli usein kysymys etukäteen luettujen tekstien pohjalta käydyistä keskusteluista, kun taas salonkikulttuuriin kuului teoksien lukeminen yhdessä, sosiaalisesti. Ääneen lukemisen perinne on ollut tärkeää myöhemminkin. Hannu Salmi käsitteli myös 1700-luvulta lähtien käytyä keskustelua lukemisen terveydellisistä vaikutuksista kytkien tätä kautta historian palvelemaan hyvinvointiteemaa.

Luento-osuuden kaksi viime kertaa koostuivat johdattuksesta metodiopintoihin: kvalitatiivisista metodeista luennoi professori Marja-Liisa Honkasalo ja kvantitatiivisista puolestaan dosentti, lehtori Leena Koivusilta, joka kertoo seuraavassa artikkelissa omista kokemuksistaan. Molemmat luennoitsijat ottivat osaa myös harjoitusosuuteen, jonka vetäjinä toimivat FT Silja Laine ja FM Jasmine Westerlund, jotka ovat myös kirjanneet omia kurssia koskevia kokemuksia ja vaikutelmia. Kurssin lopullisena tavoitteena oli opiskelijoiden itsensä tuottama lukupiirejä koskeva kirjallinen harjoitustyö, josta esimerkkinä on Suvi Karilan ja Emilia Vähätalon tiivistelmä lukupiiriin osallistuneiden kokemuksia ja motivaatiota kartoittaneesta tutkimuksesta.

LUKUPIIRIKURSSIN KVANTITATIIVISEN MENETELMÄOPETTAJAN KERTOMUS

Leena Koivusilta

Kvantitatiivisten menetelmien opettamiseen vuosien ajan tottuneen opettajan näkökulmasta lukupiirikurssin metodologinen opetus oli mielenkiintoinen ja opettavainen kokemus. Yleensä numeeristen tietojen keruutapoja ja tiedon tilastollisen analysoinnin menetelmiä opetetaan pitkään jatkuvilla luentokursseilla, joihin kuuluu tilastollisten ohjelmien opettelua ja demonstraatioita. Menetelmistä ensimmäistä kertaa kuuleville jo todennäköisyyden käsite tai ristiintaulukoinnin idea terminologioineen ja testeineen ovat hämmäntävää kuultavaa, puhumattakaan luottamusväleistä, parametreista tai keskineliöistä.

Lukupiirikurssilla oppiminen lähti lyhyen johdatuksen jälkeen liikkeelle tutkimuksen käytännön toteuttamisesta. Valmistin kahden tunnin luennon, jonka aikana pyrin paljastamaan pähkinäkuoreen mahtuvan työkalupakin tutkimuksessa alkuun pääsemiseksi. Tiiviisti pakattu työkalupakki sisälsi kuvauksen kvantitatiivisen tutkimuksen keskeisistä aineksista ja työvaiheista. Lyhyesti käsiteltiin tilastollisen tutkimuksen periaatetta, eli satunnaisotoksesta kerätyn havaintoaineiston perusteella tehdyistä laskelmista etenemistä koko populaatiota koskevaan tilastolliseen päättelyyn hypoteesien testaamisen avulla. Tarkasteltiin erilaisilla asteikoilla tapahtuvaa mittaamista, kvantitatiivisen tutkimuksen tyyppejä ja kyselytutkimuksen suunnittelua ja valmistelua sekä kyselyn käytännön toteuttamista itse laaditulla lomakkeella. Jonkin verran ehdittiin myös tutustua tapoihin esittää tutkimuksen tuloksia frekvenssijakaumina ja niiden kuvioesityksinä sekä ristiintaulukointeina. Luentokerran lopuksi kerroin mahdollisuudesta toteuttaa kysely Internetin välityksellä sekä opiskelijoiden mahdollisuudesta hankkia omalle tietokoneelleen tilastollinen tietojen analysointiohjelma.

Luennon jälkeen opiskelijat alkoivat ideoida tutkimuskysymystä ja suunnitella kyselylomaketta. Pienimuotoisen vain Turussa toteutettavaksi aiotun kyselyn sijasta he päättivätkin kerätä koko Suomea koskevaa tietoa ja hankkivat käyttöönsä lukupiirien yhteystietoja maan eri alueita kattavasti. Yhden lomakkeen suunnitteluun kohdistuneen tapaamiskerran jälkeen lopullinen lomake alkoikin olla jo valmiina. Valmiiksi muotoiltu lomake siirrettiin Webropol-järjestelmään ja tuota pikaa opiskelijoilla oli käytössään tilastolliseen ohjelmistoon suoraan siirrettävä havaintoaineisto, joka mahdollistaa monen-

laiset lukupiirikokemusten kuvaukset ja niiden tarkastelun koko sen väestön erilaisissa osaryhmissä, jota otoksen voidaan katsoa edustavan.

Uskon, että motivaatio itseä kiinnostavan tiedon keräämiseen ja annetut johtolangat tutkimuksen tekemiseksi tarvittavien lisätietojen hankkimiseksi voivat vähitellen johtaa yhtä syvälliseen menetelmien ja niiden perusteiden ymmärtämiseen ja menetelmien sovellustaitoihin kuin menetelmien perusteista lähtevä opetus. Tärkeää on se, että erilaisista lähtökohdista tuleville opiskelijoille on tarjolla heidän nykyiselle tietotasolleen sopivia kursseja ja opintojaksoja. Liikkeelle lähteminen kiinnostavaksi koetusta tutkimuskysymyksestä ja vähittäinen tiedon hankkiminen vastauksien hankkimiseksi voi estää sitä joskus hyvin vahvaa pelkoa, jota hyvin moni opiskelija tilastollisten menetelmien äärellä tuntee. Mahdollisuus tutustua yhdellä kurssilla erilaisiin laadullisen ja numeerisen tutkimuksen lähestymistapoihin ja menetelmiin uskoakseni poisti raja-aitoja erilaisen metodologisten lähestymistapojen väliltä. Samalla se loi ilmapiiriä lähestymistapojen ennakkoluulottomalle ja innovatiiviselle yhdistämiselle haluttaessa sekä lisätä ilmiöiden syvällistä ymmärtämistä että saada selville ilmiöiden ja niiden välisten yhteyksien valitseevuutta väestötasolla. Kokemus kurssista ilman matemaattisia kaavoja oli opettajalle mieluisa kokemus ja tähän oleellisena tekijänä vaikutti tieto siitä, että opiskelijat liikkuvat omimman kiinnostuksensa alueilla.

OPETTAJANA LUKUPIIRIKURSSILLA

Silja Laine & Jasmine Westerlund

Tärkeimmiksi teemoiksi lukupiirikurssilla nousivat yhteistyö ja sosiaalisuus. Ainakin kirjallisuudentutkijoille varsin uutta oli yhteistyö yliopiston ulkopuolisten tahojen kanssa. Lukupiirikurssi toteutettiin yhteistyössä Turun kaupunginkirjaston kanssa, jonka lukupiireissä kurssin aikana vierailtiin ja kerättiin aineistoa harjoitustöihin. Valmistuneet harjoitustyöt myös esitettiin kirjaston tiloissa, jolloin sekä lukupiiriläisillä, kirjaston henkilökunnalla että kirjaston kävijöillä oli mahdollisuus päästä kuuntelemaan kurssin tuloksia. Lisäksi yhdessä harjoitustyössä (jota tekijät esittelevät edempänä) otettiin yhteyttä lukupiireihin ympäri Suomea.

Tällainen suuntautuminen yliopistosta muuhun maailmaan on tärkeää vaikkapa työelämää ja ammattitaitoa ajatellen. Suurin osa opiskelijoista työllistyy yliopiston ulkopuolelle, mutta yliopisto tarjoaa melko vähän mahdollisuuksia tutustua siihen, mitä tapahtuu yliopiston käytävien ulkopuolella. Tässäkin kohtaa lukupiirikurssi tarjosi jotain tavallisesta poikkeavaa.

Kirjallisuudenopiskelu on useimmiten yksinäistä puuhaa: luetaan tentteihin ja tentitään yksin, tehdään yksin esseet, harjoitustyöt ja opinnäytteet. Kuitenkaan työelämässä, tai elämässä muutenkaan, yksilösuoritukset eivät riitä. Ryhmätyötaidot ovat välttämättömiä. Lukupiirikurssin harjoitustyöt tehtiinkin 2-3 henkilön ryhmätöinä. Tämä oli monelle opiskelijalle uusi, haastava ja antoisa kokemus.

Lukupiirikurssilla päästiin siis harjoittelemaan aikataulujen, innostuksen ja taitojen yhteen sovittamista ja yhdessä kirjoittamista. Parhaimmillaan ryhmässä työskentely tarjosi mahdollisuuksia tehdä laajempia, vaativampia ja monipuolisempia töitä kuin mitä yksin olisi voinut saada aikaiseksi. Myös me kurssin vetäjät pääsimme kokeilemaan yhdessä työskentelyä, joka ylitti oppiainerajat.

Koska lukupiirien toimintaa saati niiden terveysvaikutuksia ei ole aiemmin liiemmästi tutkittu, ei ole myöskään ollut olemassa valmista tutkimuskirjallisuuspakkia, johon opettajat tai opiskelijat olisivat voineet turvautua. Kulttuurisen terveyden tutkiminen on lähtökohtaisesti monen tieteen alueelle kurkottavaa toimintaa ja siksi opetuksenkin on ammennettava monesta lähteestä. Opetustehtävään oli siis ryhdyttävä luovalla ja avoimella mielellä, monitieteisyyden haasteita ymmärtäen. Monitieteisyys ja sen tarpeellisuus voidaan ymmärtää monella tavalla, mutta tällä kurssilla se merkitsi ehkä ennen kaikkea

avoimuutta ja laaja-alaisuutta. Yllättävää oli, miten rohkeasti opiskelijat suhteutuivat tilastollisiin menetelmiin.

Erittäin tärkeäksi osoittautui kurssin Turun kaupunginkirjastossa järjestetty päätöstahtuma. Opiskelijat saivat tilaisuuden esitellä omia töitään ja tutkimustuloksiaan saaden samalla loistavaa esiintymisharjoitusta sekä yhteyden kirjallisuuden alan keskeisiin toimijoihin, eli kirjastoväkeen. Tärkeää oli myös kirjastoväen antama palaute, niin yksittäisistä esityksistä koko projektista. Humanistiopiskelijan on usein vaikea hahmottaa omaa osaamistaan ja sen merkitystä, siksi tällaiset kohtaamiset ovat opiskelu-uralla kullannarvoisia.

Uskoaksemme opiskelijoiden harjoitustöiden tuominen kirjastoväen arvioitavaksi antoi opiskelijoille myös käsityksen tutkimustulosten merkittävydestä. Kirjallisuuspiireistä tai ylipäätään kirjaston kävijöistä ei ole olemassa paljonkaan laadullista tai kvantitatiivistakaan tutkimusta. Kirjastolaitoksen tärkeää kansallista roolia tuskin kukaan kiistää, mutta argumentaatio pohjaa tutkimustiedon puutteessa usein enemmän historiaan kuin nykyisyyteen. Opiskelijoiden töiden ohjaaminen herätti myös ohjaajien silmät näkemään, kuinka merkittävä tutkimuksellinen aukko kirjastojen kohdalla on ollut.

SELUNRAVINTOA JA ELÄMÄNVOIMAA – LUKUPIIRIT HYVINVOINTIA LISÄÄMÄSSÄ

Suvi Karila & Emilia Vähätalo

Huhutusta kirjan kuolemasta huolimatta lukupiireistä on tullut 2000-luvun hitti. Lukupiirien kasvava suosio on herättänyt kysymyksen, mikä kumma kirjatoukkien kokoon-
tumisissa viehättää. Hyvinvoinnin ja lukupiiriharrastuksen suhdetta tarkasteleva tutki-
muksemme pohtii, miksi ihmiset tulevat lukupiireihin ja ennen kaikkea, mikä saa heidät
jäämään. Tutkimus osoittaa, miten moninainen kulttuurin ja hyvinvoinnin välinen suh-
de voi olla.

Johdanto

Lukupiirillä tarkoitetaan kahden tai useamman ihmisen muodostamaa ryhmää, joka
kokoontuu keskustelemaan kirjallisuudesta. Piireissä luettava kirjallisuus voi olla mitä
tahansa Reijo Mäen viimeisimmästä dekkarista 1600-luvun matkakirjallisuuteen tai an-
tiikin ajan näytelmiin. Myöskään kokoontumisen muodot eivät ole tarkasti rajattuja: ko-
koontuminen voi tapahtua kirjaston lukunurkkauksessa taikka jalkahoitolan odotushuo-
neessa. Tärkeintä on, että ryhmäläisten keskuudessa vallitsee ymmärrys siitä, että ryhmä
on lukupiiri (Matero ym. 2010, 7).

Turun yliopiston ja Turun kaupunginkirjaston yhteistyöstä lähtenyt lukupiiritut-
kimuksemme keräsi lukupiireihin, kirjallisuuteen ja hyvinvointiin liittyviä omakohtaisia
kokemuksia 175 lukupiiriläiseltä. Verkossa kyselylomakkeen täyttäneet vastaajat edusti-
vat 60 eri lukupiiriä ympäri Suomen. Tutkimuksen kohteena olivat piirit, jotka kokoon-
tuvat vähintään kerran kuussa keskustelemaan lukemastaan kirjasta. Näin tutkimuksesta
rajattiin pois sinänsä tällä hetkellä kiinnostava ilmiö, verkkolukupiirit. Vastaajista selkeä
enemmistö oli naisia miesvastaajien määrän jäädessä vain noin 10 prosenttiin. Tämä ei
yllättänyt, sillä naiset ovat yleisesti kulttuuriaktiivisempia kuin miehet (Hyypä & Liika-
nen 2005, 71). Vastanneiden lukupiiriläisten keski-ikä oli 60 vuotta ja suurin osa, noin
kolmasosa, oli eläkkeellä. Lisäksi useimmilla vastanneilla oli korkeakoulutusta.

Suurin osa vastaajista koki lukupiiriharrastuksen vaikuttavan hyvinvointiin. Ne-
kin, jotka olivat epävarmoja, mainitsivat monia sellaisia asioita, joita suurin osa piti hy-
vinvointia lisäävinä tekijöinä. Varsinaisista vastaajien mainitsemista hyvinvointivaiku-

tuksista hahmottelimme kaksi päälinjaa, jotka ovat toisaalta kirjallisuus ja lukeminen ja toisaalta itse lukupiiriryhmä hyvinvoinnin lisäajina. Monilla kokemuksissa yhdistyivät molemmat linjat.

Kirjallisuus yhdistää ja opettaa

Suomalaiset ovat lukijoina ja kirjallisuuden harrastajina hyvin aktiivisia. Erilaiset tilastot ja tutkimukset kertovat lukemiskulttuurin vahvasta jatkuvuudesta. (Saarinen, Joensuu & Koskimaa 2001, 38–39.) Kirjallisuuden vaikutusta hyvinvointiin pidettiin vastaajien keskuudessa lähes itsestäänselvyysnä ja aktiivinen lukeminen nähtiin tavoiteltavana asiana. Kirjallisuutta lukemalla vastaajat kokivat mahdolliseksi ennen kaikkea omien näkemysten laajentamisen ja ajattelun avartamisen. Toisaalta esiin tuli myös mahdollisuus peilata omaa elämäänsä kirjallisuuteen ja näin saada työkaluja omien kokemusten käsittelyyn.

Kirjallisuus on rajaton; aina voi löytää uutta ja kokea löytämisen iloa.
(Nainen, 69)

Erityisesti lukukokemuksen jakaminen samanhenkisten ihmisten kanssa ja kuulluksi tuleminen olivat tärkeitä ja mielihyvää tuottavia asioita. Merkittävä lukupiiriharrastuksen aloittamiseen vaikuttanut tekijä olikin halu jakaa lukukokemus toisten kanssa.

Tuttavapiirissä on useita 'lukemattomia' ihmisiä, jotka suorastaan pitävät lukemista turhuuden huipentumana. Ihana tuntee ihmisiä, jotka arvostavat kirjoja ja lukemista.
(Nainen, 62)

Lukeva ihminen ei koskaan ole yksin; tunne, että on samalla aaltopituudella kuin toiset, tulee kuulluksi ja ymmärretyksi, ja myös itse voi kuulla ja ymmärtää. Näiltä paljon lukevilta saa todella paljon ja huomaa, kuinka muistikin säilyy pitkään, kun lukee!
(Nainen, 69)

Toisaalta samanhenkisten ihmisten ohella kaivattiin eri lailla ajattelevia ja lukupiirin ilmapiirin kannalta tärkeänä asiana pidettiin erityisesti suvaitsevaisuutta. Vastaajien mielestä oli tärkeää, että lukupiiri sallii eriävät mielipiteet ja niitä uskalletaan tuoda esille. Ilman tätä rikas keskustelu ei ole mahdollista. Toistuvia ilmaisuja hyvän ilmapiirin määrittelyssä olivat rento, leppoisa, avoin ja vapautunut. Tällöin katsottiin olevan mahdollista oppia erilaisuudesta. Negatiiviseksi koettiin varautunut ilmapiiri, jossa tämä ei ole mahdollista. Syitä saattoivat olla esimerkiksi jäsenten liian vähäinen tai suuri määrä sekä lukupiiriryhmän nuori ikä

Ryhmästä tukea ja uusia haasteita

Osalle vastaajista itse lukeminen ei ollut yhtä merkittävää kuin kuuluminen lukupiiriin kaltaiseen ryhmään. Lukupiiriryhmä valmiine keskusteluaiheineen tarjosi mahdollisuuden sosiaaliseen kanssakäymiseen myös sellaisille vastaajille, joille sosiaaliset kontaktit ovat haastavia. Lukupiiriryhmässä saatujen onnistumisen kokemusten katsottiin parantavan itsetuntoa.

Olen sosiaalisesti estynyt siten, että en tutustu ihmisiin ollenkaan helposti. Piiri on valmis ryhmä, johon oli helppo tulla ja on hyvä olla. Piirin (rajattu) aihe auttaa ujoa ihmistä, kun oikeastaan tietää, mistä tullaan puhumaan ja tutustuttuani piiriläisiin tuntuu turvalliselta.

(Nainen, 57)

Jo pelkkä väljäänkin ryhmään kuuluminen lievensi monilla vastaajilla yksinäisyyden kokemusta. Osa vastaajista oli onnistunut uusien sosiaalisten kontaktien myötä myös saamaan uusia ystäviä. Joissain piireissä lukupiiriläisten kesken oli onnistuttu luomaan hyvinkin tiivis yhteisö.

Lukupiiristäni on muodostunut tärkeä osa elämäni. Huomioimme ja juhlistamme piiriläisten merkkipäiviä, otamme osaa suruun ja iloitsemme ilon hetkinä yhdessä. Teemme teatteri- ja kulttuurimatkoja yhdessä. Kokoonnumme toistemme kodeissa, nautimme kirjan inspiroiman illallisen ja muistamme emäntää käsiteltävän aiheen mukaisella lahjalla ja runoilla.

(Nainen, 62)

Lukupiiriryhmä näytti myös tarjoavan apua erilaisissa elämänmuutoksissa. Koska vastaajista suurin osa oli eläkkeellä, yksi korostuneista muutoksista oli siirtyminen eläkkeelle. Jotkut vastaajat olivat kokeneet siirtymän jopa pelottavana hetkenä elämässään. Luopuminen tutusta elämänpiiristä oli aiheuttanut tunteen tippumisesta tyhjän päälle ja huolen syrjäytymisestä. Lukupiiri oli kuitenkin helpottanut muutosta tuomalla elämään uusia rutiineja ja uusia sosiaalisia kontakteja vanhojen tilalle. Osa halusi tehdä lukupiiristä itselleen arkea rytmittävän kurinalaisen harrastuksen, joka pakottaa ulos ”kotikolosta” ja auttaa pysymään kiinni ajassa. Monia eläkeläisvastaajiamme ilahdutti huomata, miten lukupiirissä oli edelleen mahdollista oppia uutta.

Olin jäänyt juuri eläkkeelle ja olo oli tyhjän päällä. Lukupiiri on korkki joka pitää pinnalla.

(Nainen, 66)

Lukupiiri ja säännölliset kokoontumiset on yksi tärkeä tapahtuma minun, iäkkään ihmisen elämässä. Piiriläisten tapaaminen antaa kokemuksen, että kuulun vielä johonkin kodin ulkopuoliseen yhteisöön eli se on tässä elämisen vaiheessa tärkeämpi kuin työikäisenä olisin voinut edes kuvitellakaan. Nyt kun tässä asiaa ajattelen kirjallisuuden lukeminen ei kohdallani ole se tärkein, lukeahan voi ilman lukupiiriäkin.

(Nainen, 77)

Eläkkeelle siirtymisen lisäksi mainittuja muutoksia olivat oma tai puolison sairaus, äitiystai isyysloma sekä uudelle paikkakunnalle sopeutuminen. Puolison sairastaessa lukupiiri tarjosi hengähdystauon raskaasta arjesta. Tuoreille vanhemmille lukupiiri puolestaan oli paikka, jossa oli mahdollisuus saada kaivattuja aikuiskontakteja.

Työntäyteisinä vuosinakin harrastimme lukemista, mieheni ja minä. Hankimme uutuuksia ja keskustelimme niistä – tuureista ja hotakaisista. Nyt minä luen hänelle ääneen, enkä tiedä minkä verran menee perille, mutta keskustelukumppania ei enää ole. Lukupiiri korvaa hiukan tätä menetystä – tosin sielläkään ei ole runojen harrastajia.

(Nainen, 70)

Ehdottomasti [vaikuttaa hyvinvointiin], vaihtoehtoja on niin vähän. Kotiympäristöstä on välillä henkisesti terveellistä päästä hengähtämään, vaikken ihan omaishoitaja olekaan.

(Nainen, 70)

Erityisesti työikäisten vastaajien kokemuksissa korostui arjesta irrottautumisen teema. Lukupiiri oli monille paikka, jonne mennään ”virkistymään” ja irrottautumaan työasioista ja muista arjen rutiineista. Useat vastaajat kokivat, että lukupiiri lisää heidän ”henkistä vireyttään” tai ”henkistä hyvinvointiaan” siinä määrin, että fyysinen väsymys unohtuu. Kirjastonhoitajien vastaukset erottuivat muiden joukosta, sillä heille lukupiiri saattoi olla virkistävän erilainen työtehtävä muuten tietoteknisesti painottuneessa työssä ja saattoi siten olla tukemassa työhyvinvointia.

Lukupiirin kokoontumiset ovat minulle rentouttavia tilanteita usein hektisen työn ja arjen keskellä. -- Vaikka piiriin lähtiessä olisi hieman väsynyt, yleensä sen jälkeen on virkeä kuin peipponen. (Mies, 36)

Lopuksi

Tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että lukupiirin hyvinvointivaikutukset ovat moninaiset ja ne vaihtelevat henkilön elämäntilanteen mukaan. Vaikka olemme edellä eritelleet vastauksista hahmottuvia pääsuuntia, on hyvä huomata, että monille lukupiiri on tärkeä hyvinvointia lisäävä kokemus juuri sen vuoksi, että siinä yhdistyvät monet asiat. Ensiksikin kirjallisuus taidekokemuksena tarjoaa elämyksiä ja nautintoa, joita ihminen luovana olentona tarvitsee voidakseen hyvin. Toisaalta lukupiiritoiminnassa on mahdollista kokea yhteisöllisyyttä, mutta myös kasvaa yksilönä oppimalla uutta ja kasvattamalla ymmärrystään. Tämä kaikki vahvistaa kokemusta hyvästä elämästä (kts. tarkemmin taide- ja kulttuuritoiminnan hyvinvointivaikutuksista esimerkiksi Hyyppä & Liikanen 2005, 113).

Jo useat aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että kulttuuriharrastukset paitsi vähentävät lääkärikäyntien ja lääkityksen tarvetta (kts. esimerkiksi Cohen ym. 2006), myös lisäävät osallistujien elämänlaatua merkittävästi. Tästä näkökulmasta lukupiiriharrastuksen hyödyntäminen ihmisten hyvinvoinnin lisäämisessä tarjoaa monia mahdollisuuksia jo pienillä resursseilla. Erityisen kiinnostavia kohteita voisivat olla lukupiirien mahdollisuudet Suomessa kasvavan väestönosan, ikääntyvien, hyvinvoinnin lisäämisessä. Useissa seurantalututkimuksissa on osoitettu, että jokapäiväinen lehtien ja kirjojen luku sekä kulttuuriharrastuksissa käynti voivat estää tai viivästyttää erilaisten muistisairauksien kuten dementian kehittymistä (Liikanen 2004, 67).

Lukupiirien erityinen vahvuus on siinä, että ne aktivoivat jäseniään sekä ennen kokoontumista että sen jälkeen. Tutkimuksemme mukaan lukupiiritapaamiseen valmistaututaan hämmästyttävän paljon. Keskustelun kohteena olevan kirjan lukemisen lisäksi vastaajamme kertoivat hakevansa taustatietoja kirjasta sekä valmistautuvansa keskusteluun esimerkiksi muistiinpanoja tehden tai muuta hyödyllistä kirjallisuutta lukien. Itse lukupiirissä käydyt keskustelut voivat lisäksi herättää ajatuksia ja keskustelua vielä tapaamisen jälkeenkin.

Lukupiirissä käyminen on kulttuuriharrastus muiden joukossa, mutta moniulotteisuudessaan se on huomionarvoinen vaihtoehto ihmisen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemisessa.

Kirjallisuus

Cohen, Gene D. ym. (2006). The Impact of Professionally Conducted Cultural Programs on the Physical Health, Mental Health, and Social Functioning of Older Adults. *The Gerontologist* 46: 6, 726–734.

Hyypä, Markku T. & Liikanen, Hanna-Liisa (2005). *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita.

Liikanen, Hanna-Liisa (2004). Taide kuntoutumista edistävän hoitotyön ulottuvuutena. Teoksessa Sirkkaliisa Heimonen & Päivi Voutilainen (toim.): *Dementoituvan ihmisen kuntoutuksen lupaus*. Helsinki: Tammi, 63–73.

Matero, Johanna, Hapuli, Ritva & Koskivaara, Nina (toim.) (2010). *Lukupiirikirja*. Helsinki: BTJ Kustannus.

Saarinen, Lauri, Joensuu, Juri & Koskimaa, Raine (toim.) (2001). *Kirja 2010. Kirja-alan kehitystrendit*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 70. Helsinki: Gummerus.

GRADUPAJASTA VIRIKKEITÄ OPINNÄYTETYÖHÖN

Kuinka tutkia kulttuurin hyvinvointivaikutuksia opinnäytetyössä? TIUKU-hankkeen helmikuussa 2010 ja huhtikuussa 2011 järjestämissä gradupajoissa pyrittiin ideoimaan ja tukemaan uusia hyvinvointia käsitteleviä tutkimuksia. Seminaareissa esiteltiin kulttuuriin, terveyteen ja hyvinvointiin liittyvää tutkimusta, sekä tarjottiin osallistujille monitieteisiä kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin tutkimusaiheita. Esillä oli monia kulttuuriseen hyvinvointiin sekä kulttuuripääkaupunkivuoteen liittyviä tutkimusaiheita aina kandidaatin tutkielman ideoista väitöskirjan aiheiksi. Konkreettisten tutkimusaiheiden ohella TIUKU-hankkeen asiantuntijat opastivat opiskelijoita opinnäytetyön aloittamisessa, suunnittelussa ja toteuttamisessa.

Tilaisuudet oli suunnattu kaikille Turun yliopiston ja Åbo Akademin opiskelijoille, opinnäytetöiden ohjaajille sekä tutkijoille.

Professorit Hannu Salmi ja Veikko Launis avasivat opinnäytetyöseminaarit esittelemällä aluksi kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin tutkimusalaa. Turku 2011 -säätöön tutkimus- ja kehittämispäällikkö Jukka Saukkolin vieraili seminaareissa kertomassa osallistujille aiheista, joita kulttuuripääkaupunkivuosi voisi opiskelijoille ja tutkijoille tarjota. Turun yliopiston kulttuurisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen professori Marja-Liisa Honkasalo pohti seuraavaksi monitieteisen opinnäytetyön etuja ja haasteita, minkä jälkeen seminaarien osallistajat jakautuivat pienryhmiin, joissa TIUKU-hankkeen asiantuntijat perehdyttivät opiskelijoita esimerkiksi erilaisiin tutkimusmenetelmiin. (Ks. seminaarien ohjelmat ohjelmaliitteessä 7.)

Seuraava artikkeli on erinomainen esimerkki siitä, miten kulttuurisen hyvinvoinnin näkökulmaa on mahdollista soveltaa opinnäytetyössä. Hoitotieteen pro gradu -tutkielmaansa kirjoittava Riina Haapala tarkastelee artikkelissaan kulttuurireseptien käyttöä terveydenhuollossa.

KULTTUURIA LÄÄKÄRIN MÄÄRÄYKSESTÄ

Riina Haapala

Turun kulttuuripääkaupunkivuoden päätavoitteena oli terveyden ja hyvinvoinnin lisääminen kulttuurin avulla. Pyrkimyksenä oli luoda hyvinvoinnin, terveyden ja kulttuurin toiminta-alueille perinteiset toimirajat ylittävää uutta toimintaa. Tästä hyvänä esimerkkinä voidaan pitää kulttuurivuoden aikana toteutettua kulttuurireseptihanketta. Vuoden 2011 aikana Turun kaupungin terveysasemien lääkärit saivat mahdollisuuden jakaa potilailleen perinteisten lääkereseptien lisäksi myös kulttuurireseptejä. Kulttuuriresepti on palveluseteli, jonka potilas saattoi halutessaan vaihtaa vapaalipuksi erilaisiin kulttuuripääkaupunkivuoden kulttuuritapahtumiin.

Lääkärin määräykset ”teatteria ahdistukseen” tai ”taidenäyttelyä selkäkipuun” saattavat kuulostaa aluksi lähinnä hauskalta vitsiltä. Asiaa tarkemmin tarkasteltaessa voidaan kuitenkin löytää jatkuvasti kasvava joukko kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimuksia, jotka todistavat kulttuurin kiinteän yhteyden yksilön kokemaan terveyteen. Tutkimusten mukaan kulttuurin harrastaminen, joko sellaisenaan tai sosiaalisen pääoman lisääntymisen kautta, vaikuttaa positiivisesti koettuun terveyteen ja elämänlaatuun. Taiteella ja kulttuurilla rikastetussa virikkeellisessä ympäristössä elämisen on todettu vaikuttavan niin kutsuttujen hyvinvointihormonien määrään ihmisen elimistössä (Konlaan 2001). Hyvinvointihormonit taas ovat yhteydessä muun muassa stressin ja masennuksen syntyyn. Näin ollen aktiivisella kulttuuriharrastamisella voidaan ajatella olevan muun muassa stressiltä ja masennukselta suojaavia vaikutuksia.

Kulttuuriharrastusten terveysvaikutuksia tarkasteltaessa on tärkeää ottaa huomioon myös se, että aktiivinen kulttuuriharrastus lisää ihmisten välistä sosiaalista kanssakäymistä, sekä kasvattaa ihmisten sosiaalisia voimavaroja ja yhteisöllisyyden tunnetta (Hyypä & Liikanen 2005). Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tunteen tai sen puuttumisen on jo kauan tunnettu vaikuttavan vahvasti yksilön kokemaan terveyteen. Aktiivisen kulttuuriharrastamisen on tutkittu olevan jopa niin vaikuttavaa, että sen on todettu pidentävän ihmisen eliniän odotetta. (Väänänen 2009). Tutkimusten mukaan harrastetun kulttuurin monipuolisuus ja käyttöiheys näyttäisivät lisäävän positiivisia terveysvaikutuksia (Cuypers ym. 2011). Tutkimusten mukaan terveysvaikutusten aikaan saamiseksi kulttuuria tulisi siis harrastaa aktiivisesti ja monipuolisesti. Tähän tavoitteeseen ei tietenkään yhdellä kulttuurireseptillä päästä. Yksittäiselläkin kulttuurireseptillä voi kuitenkin olla vaikutusta siihen, että se saattaa vastaisuudessa innostaa ihmistä hakeutumaan terveyttä

Kulttuuri.

Nautitaan päivittäin.

Tästä terveyskeskuksesta
voit saada kulttuurireseptin.
Kulttuuripuuteoireiden
ilmetessä ota yhteys lääkäriisi.

Turku 2011 -säätio

Kulttuuria on turvallista nauttia myös reseptivapaasti ja suurempinakin annoksina. Turku on Euroopan kulttuuripääkaupunki vuonna 2011, tarkempi tuoteseloste osoitteessa turku2011.fi

TURKU ● ÅBO 2011
EUROOPAN KULTTUURIPÄÄKAUPUNKI

denhuollon tai talouden saralta. Näiden vaatimusten kulttuurin tuottavuudesta pelätään johdettavan taiteen ja kulttuurin välineellistämiseen. Tällöin on mahdollista, että unohdamme taiteen ja kulttuurin itseisarvon ja keskitymme vain sen hyötykäyttöön. Kulttuurireseptejä voitaisiin helposti ajatella juuri terveyden tuottamisen välineinä. Tällöin niiden saatetaan nähdä vaikuttavan taiteen itseisarvon köyhtymiseen. Mielestäni kulttuurireseptit voidaan kuitenkin nähdä myös taiteen ja kulttuurin itseisarvoa kohottavana. Kulttuurireseptien avulla voidaan tukea terveyden lisäksi myös itse kulttuuria. Reseptien avulla henkilöt, jotka eivät aiemmin ole juurikaan välittäneet kulttuurista tai joilla ei ole ollut mahdollisuutta kulttuurin harrastamiseen, saattavat kokea uusia elämyksiä taiteesta ja kulttuurista. Yksilökohtainen elämyksellisyys taas korostaa taiteen itseisarvoisuutta. Kulttuuriresepteistä ei siis hyödy vain potilas, vaan myös kulttuuri ja sen tekijät.

Kevään 2012 aikana teen Turun yliopiston hoitotieteenlaitoksella pro gradu -tutkielmani, jossa tarkoitukseni on selvittää millaisille potilaille kulttuurireseptejä on Turun kulttuuripääkaupunkivuoden aikana määrätty ja millaiset tekijät ovat olleet yhteydessä kulttuurireseptin määräämiseen. Tiedonkeruu suoritetaan haastattelemalla kulttuurireseptejä määränneitä lääkäreitä sekä analysoimalla kulttuurireseptin saaneiden potilaiden potilastietoja. Reseptejä määränneille lääkäreille ei kulttuurireseptihankkeen alussa annettu yhtenäistä ohjeistusta siitä, kenelle reseptejä tulisi kirjoittaa. Onkin mielenkiintoista nähdä millaiselle potilaille reseptejä on vuoden aikana jaettu ja onko tällä potilasjoukolla yhteyksiä tutkimuksiin siitä, kenelle kulttuurista on tutkitusti hyötyä.

Kulttuuriresepteistä saatava tieto on erittäin arvokasta, sillä aiempaa tutkittua tietoa on hyvin vähän. Tiedämme paljon kulttuurin mahdollisuuksista yksilöiden terveyden ja hyvinvoinnin lähteenä. Nämä mahdollisuudet tulisi ehdottomasti valjastaa käyttöömmme terveydenhuollossa muun muassa kulttuurireseptien avulla. Kulttuurireseptien

TURKU • ÅBO 2011
KULTTUURIRESEPTI
Osa 3

<p>OLET SAANUT KULTTUURIRESEPTIN. SE KANNATTAA KÄYTTÄÄ.</p> <p>Kulttuuri tekee hyvää. Sen terveyttä edistävä ja virkistävä vaikutus on tunnettu jo pitkään. Siksi sitä on jossain myös omassa terveyskeskuksessasi. Kulttuuriresepti oikeuttaa sinut nauttimaan kulttuuritapahtumasta, tarkemmin vuoden 2011 Euroopan kulttuuripääkaupunki Turun annista.</p> <p>Ota resepti mukaan ja tule 2011 Kulmaan, Årjängin rannassa sijaitsevaan kulttuurin työpajaan. Siellä reseptisi vaihdetaan vapaalippuun, jolla sitten pääset itse tapahtumaan.</p> <p>Reseptisiä myyntään muutama Turku 2011 -tapahtuma, joihin juuri nyt on tarjolla lippuja. Lippuja on rajoitettu enää per-tapahtuma, joten tule pian nauttimaan omaa.</p> <p>Kulttuuria on turvallisista nauttia suorinkin ansoissa, ja suoritta nase kulttuurista voi huolella säilyttää myös lasten ulottuilla. Vielä alle kymmentä kulttuuripääkaupungin antia onsaan milloin, myös reseptivapaasti. Tutustu Turku 2011 -tapahtuman esitteeseen turku2011.fi</p>	
<p>TOIHI NÄIN:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ota kulttuuriresepti mukaan ja tule 2011 Kulmaan, myynteeseen Kivikatuun katu 1 ensen resepti-ompeutumista. Kulma on avoinna ma-su klo 10-20. 2. Vaihda kulttuuriresepti vapaalippuun. 3. Saavota paikalle ja nauti. Kulttuuri tekee hyvää. 	
<p>Turku 2011 -kulttuuri on alkuperäisvalmistus.</p> <p>Kuiki kulttuuri tekee hyvää. Toisista kaikkea, mitä kulttuurin nimissä tarjotaan, on vaikea pitää oikeana kulttuurina. Sin sekoisuus, joka virkistää tai stimuloi aistivarmuutta. Turku 2011 -kulttuuri on oikea kulttuuri: se on alkuperäisvalmistus, jota odottaa ihmisen on turvallisista nauttia. Sillä ei ole negatiivista sivemerkitystä, vaan korkeintaan lähtötyylinä terve nauttia lisää kulttuuria.</p>	

Turku 2011 -säätio

alueelta tarvitaan kuitenkin vielä runsaasti lisätietoa, jotta niiden mahdolliset hyödyt voitaisiin maksimoida. Onneksemme kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin väliset yhteydet ovat saaneet kasvavassa määrin ansaittua huomiota. Kulttuurin vaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin on alettu tunnustaa myös kansallisessa terveystaloudessa. Suomessa kulttuurin merkitys erityisesti ennaltaehkäisevässä terveydenhuollossa on otettu huomioon erilaisissa terveystaloudellisissa ohjelmissa. Terveyden edistämisen politiikkaohjelman pohjalta laadittu *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* -ohjelma asettaa konkreettisia tavoitteita kulttuurin hyödyntämiselle terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi (Liikanen 2010).

Tulevaisuuden visiona voidaan tavoitella sitä, että kulttuuritoiminta saataisiin pienten erillisten projektien sijasta näkyväksi ja pysyväksi osaksi suomalaista terveydenhuoltoa. Osana vision toteutumista voisivat toimia myös kulttuurireseptin kaltaiset ”lääkkeet”.

Kirjallisuus

Augustinsson, Sören (2011). Prescribed Culture – Summary of resulting research. Kristianstad: Region Skåne. <<http://www.skane.se/upload/Webbplatser/vardwebb/Dokument/Kultur%20p%C3%A5%20recept/F%C3%B6ljeforskning%20Sammanfattning%20engelska.pdf>> Katsottu 9.1.2012

Bygren, L. O., Weissglas, G., Wikström, B-M., Konlaan, B., Grijbovski, A., Karlsson, A-B., Andersson, S-O. & Sjöström, M. (2009). Cultural Participation and Health: A randomized Controlled Trial Among Medical Care Staff. *Psychosomatic Medicine* 71, 469–473.

Cuyppers, K., Krokstad, S., Lingaas, Holmen T., Skjei, Knudtsen M., Bygren L. O. & Holmen J. (2011). Patterns of receptive and creative cultural activities and their association with perceived health, anxiety, depression and satisfaction with life among adults: the HUNT study, Norway. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 23.

Hyypä, Markku T. & Liikanen, Hanna-Liisa (2005). *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita

Konlaan, B. (2001). *Cultural experience and health. The coherence of health and leisure time activities*. Umeå University Medical Dissertations, New series no. 706.

Liikanen, Hanna-Liisa (2010). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014*. Opetusministeriön julkaisu 2010:1. Helsinki: Opetusministeriö.

Väänänen, A., Murray, M., Koskinen, A., Vahtera, J., Kouvonen, A. & Kivimäki, M. (2009). Engagement in cultural activities and case-specific mortality: Prospective cohort study. *Preventive Medicine* 49, 142–147.

Wilson, R. S., Barnes, L. L. & Bennett, D. (2007). Assessment of lifetime participation in cognitive stimulating activities. Teoksessa Yaakov Stern (toim.): *Cognitive Reserve. Theory and applications*. New York: Taylos & Francis, 159–172.

OSA IV

LOPUKSI

ALKUJA TUTKIMUKSEN JA OPETUKSEN UUSIIN MAHDOLLISUUKSIIN – KULTTUURISEN TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN PROFESSUURI

Marja-Liisa Honkasalo

Johdannossaan Veikko Launis kuvasi tämän kirjan tarkoitusta alkulukuna uuteen. TIU-KU-hankkeen yksi merkittävä aikaansaannos on Kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin professuuri, joka perustettiin Turun yliopistoon vuonna 2010. Terveiden jäsentäminen kulttuurisissa yhteyksissä on ollut Turussa pitkään kiinnostuksen kohteena – Asklepios-ohjelma ja sen kulttuurisen terveyden opintokokonaisuushan oli alkanut jo kymmenen vuotta sitten vuonna 2001 – mutta varsinaista alan opetusvirkaa vauhditettiin neljän tiedekunnan yhteistyönä pitkälti TIUKU-hankkeen toimesta. Keskeinen ajatus opetusviran saamisessa on ollut tieteidenvälisen tutkimuksen ja opetuksen käynnistäminen yliopistossa siten, että humanistisen, kasvatustieteellisen, lääketieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan opiskelijat, tutkijat ja opettajat voisivat saada siitä hyötyä ja saataisiin aikaan myös uusi tieteidenvälinen tutkijakoulutukseen tähtäävä yhteistyö. Tavoitteet ja toiveet ovat ensimmäisen toimintavuoden kuluessa laajentuneet.

Erilaisia näkökulmia kulttuuriin

Kulttuurin, terveyden ja sairauden välisiä yhteyksiä voi tutkimuksessa ja opetuksessa lähestyä erilaisista näkökulmista, jotka puolestaan punoutuvat siihen, miten kulttuuri käsitteenä ymmärretään. Uudessa professuurissa kulttuurin ja terveyden välisiä suhteita tarkastellaan erilaisten kulttuurikäsitteiden muodostaman prisman läpi. Terveys ja sairastaminen ovat pitkälti kulttuurin muovaamia ja ajallisesti ja yhteiskunnallisesti muuttuvia. Ihmiset ilmentävät terveyskäyttäytymisellään ja -odotuksillaan kulttuurisesti opittuja ja jaettuja terveyttä ja sen edistämistä ohjaavia arvoja, asenteita, uskomuksia ja toimintatapoja. Kulttuurisen terveyden professuurin tarkoituksena on rakentaa tieteiden- ja taiteidenväliseen tutkimukseen ja koulutukseen tähtäävä ohjelma, jonka tavoitteena on luoda teoreettisia, metodologisia ja toiminnallisia välineitä, joilla nykyaasteisiin pystytään vastaamaan.

Kulttuurintutkimuksessa historian ja antropologian aloilla kulttuuri määritellään laajemmin kuin yhteisöllisten käytäntöjen kautta: kulttuuri on sitä mitä teemme yhdessä ja mikä tekee meidät sellaisiksi kuin me olemme. Siten kulttuuri on jotain, joka on sukupolvien kuluessa kertynyt ihmisiin oppimisen, samastumisen ja tapojen välityksellä. Teemme kulttuuria arkisessa vuorovaikutuksessa, ja samalla muovaamme sitä, millaisia itse olemme ja miten sairastamme tai miten käsitämme terveyden.

Opetusministeriön ja Sosiaali- ja terveysministeriön yhteistyönä on laadittu toimintaohjelma *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia* (Liikanen 2010), jonka ajatuksia on Kulttuurin ja hyvinvoinnin tutkimuksen professuurin taustalla. Toimintaohjelmassa kulttuuria jäsennetään kolmen ulottuvuuden kautta, jotka ovat osin kytköksissä edelliseen, mutta osin myös niistä erillisiä.

Kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden ja arjen toimintojen edistäjänä
Taide ja kulttuuri osana terveydenhoitoa ja sosiaalitointa
Taide ja kulttuuri työhyvinvoinnin tukena

Työryhmän jäsennyksessä näkyy vielä yksi kulttuurin tärkeäksi ymmärretty ja professuurin kannalta keskeinen ulottuvuus, kulttuurin hyvinvointia edistävä sisältö. Kuitenkin työryhmän ajatuksissa kulttuurille annetaan kapeampi ja antropologiasta poikkeava määritelmä, joka palauttaa sen taiteen ja taidetuotteiden piiriin. Tämä kulttuurin määritelmä on ollut keskeinen myös Turun kulttuuripääkaupunkivuoden toiminnassa.

Professuurin puitteissa on tarkoitus lähestyä terveyden, sairauden ja hyvinvoinnin kysymyksiä kummastakin kulttuurin määrittelystä käsin. Tutkimuksen kohteena on kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin eri suuntiin tapahtuva vuoropuhelu: kulttuuria voidaan tarkastella terveyden ja hyvinvoinnin voimavarana tai niiden merkityksen ja arvon määrittäjänä, ja terveyttä tai hyvinvointia kulttuurin voimavarana ja rikastajana. Terveyttä ja sairautta voi tarkastella kulttuurisesti ehdollisena asiana. Tällaisena sisällöllisenä tavoitteena on luoda uudenlaisia kohtaamispintoja ja vuorovaikutuskanavia terveyttä ja sairautta tutkivien tieteiden, taiteiden ja kulttuurin välille. Tutkimuksen tuottamat tulokset on näin mahdollista saattaa sekä yhteiskunnan että tutkijoiden käyttöön kehittämällä uudenlaisia toimijuuden, vuoropuhelun muotoja ja osallistumisen tapoja.

Kulttuurin ja terveyden teemoja

Yhteiskunnalliset muutokset muokkaavat ihmisten terveyttä, sairastamista ja hoitoa. Suomea koskevat viimeaikaiset muutokset ovat olleet syviä, ja ne ovat koskettaneet sekä yhteiskunnallisia rakenteita ja yhteiskunnan arvoperustaa, yksilöiden välistä vuorovaikutusta että samalla heidän kokemusmaailmaansa. Kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin näkökulmasta terveyden ja hyvinvoinnin professuurin tehtäväkenttää luonnehtii kolme laajaa ajankohtaista muutosta: hyvinvointivaltion purkautuminen, monikulttuurisuus ja hoidon globaali teknologisoituminen. *Hyvinvointivaltion murros* merkitsee terveyden ja sairauden kannalta sekä sosiaalista eriarvoistumista että sitä, että yksilöille säilytetty vastuu omasta ja lähipiirin terveydestä kasvaa. Samalla heihin kohdistuu muutospaine kohti uudenlaista toimijuutta ”terveydenhuoltopalvelujen tietoisina kuluttajina” ja ”elämänsä ehtojen valitsijoina”. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on keskusteltu uudenaikaisesta kulttuurisesta ilmiöstä, pakosta valita.

Yhteiskunnan muuttuessa *monikulttuuriseksi* useat kysymykset normeista ja arvoista asettuvat uudella tavalla. Hyvä hoito ja sen ehdot vakiintuneen suomalaisen lääketieteellisen käytännön muovaamina eivät itsestään selvästi tavoita ihmisiä, jotka määrittävät terveyttään ja sairauttaan varsin erilaisten kulttuuristen käsitysten kautta. Vuorovaikutus potilaan, omaisten ja hoitohenkilön välillä kohtaa monikulttuurisissa tilanteissa erityisiä haasteita. Monikulttuurisuuden muotoutuminen osaksi suomalaista arkielämää asettaa terveystutkimukselle uusia kysymyksiä. Hyvän hoidon määrittelyihin joudutaan löytämään uusia näkökulmia, jotka eivät rakennu enää itsestään selville sopimuksille yhden suomalaisen kulttuurin sisällä. Teorioita sairauksien taustoista, syytekijöistä ja hoitokeinoista joudutaan miettimään uudelleen. Tiedon lisäksi sairauteen ja hoitamiseen liittyvät käytännöt moninaistuvat. Monokulttuurisen Suomen eettiset normit eivät päde ongelmitta uusiin potilasryhmiin. Kysymys kulttuurisensitiivisyydestä tärkeänä osan hoitotyötä ja hoitotyytyväisyyden arviointia koskee myös kohtaamia sellaisen suomalaisten potilasryhmien kanssa, joiden elämäntapa ja maailmankatsomus poikkeavat tuntuvasti valtaväestön toiminnasta ja käsityksistä.

Sairautta ja hoitoa nykyisin muokkaa lääketieteellinen *teknologia*. Muutos merkitsee kulttuurisia uudelleenmäärittelyjä kansalaisuuden ja ihmisenä olemisen kannalta ja vaikuttaa odotuksiin syntymästä, ikääntymisestä ja kuolemasta. Teknologisoituminen merkitsee myös ihmisruumiin muokkaantumista osiltaan yhä korvattavammaksi ja korvattavuudessaan globaalimmaksi. Lääketieteellinen ymmärrys ihmisen terveydestä ja sairaudesta lisääntyy nopeasti. Teknologian kehitys ja hoidolliset mahdollisuudet eivät kuitenkaan kulje käsi kädessä, mikä johtaa uusiin kysymyksiin tiedon merkityksestä, yksilön kyvystä omaksua asioita sekä yksilön moraaliseen vastuusta. Samanaikaisesti lääketieteellisen teknologian kehityksen myötä useat potilaat, omaiset ja hoitohenkilökunta kokevat vaikutusmahdollisuuksiensa luisuvan käsistä. Ihmiset ovat viime aikoina toistuvasti kuvanneet julkisuudessa ongelmallisiksi kokemiaan tapahtumia terveydenhuollossa sekä potilaina, omaisina että hoitotyöntekijöinä. Nämä teknologisoitumisen ongelmallisuutta kuvaavat tuntemukset avaavat näkökulmia vuorovaikutuksen ja osallisuuden tutkimiseen terveydenhuollon käytännöissä siten, että eri tahojen kokemukset tulevat lähtökohtaisesti huomioiduiksi.

Taide ja terveys

Kulttuurin – siinä merkityksessä kuin se ymmärretään taidetuotteita, taiteen kulutuksena ja ilmaisuna – on voitu todeta edistävän ihmisten terveyttä ja hyvinvointia, ja tästä teemasta myös käsillä oleva kirja puhuu. Taide saattaa edistää hyvinvointia, ja näin tiedetään tapahtuvan arkikokemuksen tasolla ja potilastyössä. Tilanteita on dokumentoitu sekä taiteentekijöiden että sairaiden tai syrjäytyneiden oman kokemuksen näkökulmasta. Potilaan luovan ilmaisun tukeminen taidelähtöisten menetelmien avulla on ollut merkittävä tiettyjen sairauksien etenemisen torjumisessa ja hoidossa, samoin kuin hyvinvoinnin edistämisessä lasten ja nuorten ympäristöissä. Yhteisötaiteen keinoin puolestaan

on saatu merkittäviä tuloksia yhteisöllisyyden ja osallisuuden kasvamisen näkökulmasta. Tästä esimerkkinä toimivat lukuisat kulttuuripääkaupunkivuoden kokemukset.

Taiteellisen ilmaisun ja taiteen vastaanoton ajatellaan olevan yhteydessä hyvinvointiin erilaisia väyliä myöten. Taide-elämyksen yksilöllisen eheyttävän voiman lisäksi sen on voitu todeta edistävän yhteisöllisyyden kokemusta ja laajentavan sosiaalisia verkostoja. Aiheesta on tehty jossain määrin tutkimusta sekä Suomessa että muissa maissa. Teeman puitteissa on toiminut pelkästään Suomessa satoja kehityshankkeita, jotka ovat tuottaneet samansuuntaisia, positiivisia tuloksia. Yhtenä Turun kulttuuripääkaupunkivuoden hyvinvointiohjelman tavoitteena on ollut taidetoimintojen vaikuttavuuden tutkimus, ja joidenkin kulttuuripääkaupunkivuoden kuluessa käynnistyneisiin alan hankkeisiin on perustettu tutkimusseurantaa, jonka voi odottaa valottavan monisyisiä kysymyksiä uusin tavoin.

Kulttuuri vaikuttanee sekä suoraa että välillistä tietä. Taiteen ja hyvinvoinnin välinen suhde on kuitenkin mitä moninaisain ja ongelmallisin. Taiteilijoiden itsensä tiedetään suomalaisenkin tutkimuksen mukaan voivan huonosti ja heidän sairastavuutensa on korkeampi kuin useiden muiden ammattiryhmien. Taide siis ei ainakaan itsessään lisää tekijänsä hyvinvointia.

Opetusministeriön ja Sosiaali- ja terveysministeriön yhteistyönä laadittu TAIKU- toimintaohjelma on ottanut ohjelmalliseksi tavoitteekseen hyvinvoinnin, erityisesti yhteisöllisyyden edistämisen taiteen keinoin sekä uusien kulttuuristen toimintamallien luomisen. Uuden professuurin yhtenä tarkoituksena on hahmottaa sellaista tutkimusta, joka vastaa toimintaohjelman nostamiin tutkimuksellisiin kysymyksiin.

Jotta maassamme käynnistyneen vilkkaan ja maailmassa ainutlaatuisen hanketoiminnan kokemuksia voidaan hyödyntää, tarvitaan laajaa tieteidenvälistä sekä tieteen- ja taiteenvälistä tutkimusta. Tällainen monialainen vuoropuhelu kulttuurin ja terveyden tutkimuksessa on käytännössä haastavaa. Kysymyksiä pohditaan useiden tieteen- ja taiteenalojen keskusteluissa erikseen, ja ongelmana on keskusteluiden kohtaamattomuus ja eriytyminen. Professuurin puitteissa on suunniteltavana hanke, jonka tarkoituksena on käynnistää laaja vuoropuhelu ja sen pohjalta mahdollinen yhteinen tutkimusohjelma. Tutkimusohjelma rakentuu eritasoisista osioista, jotka ovat:

1. *Perustutkimus*, jolloin keskeisiä teema-alueita ovat käsitteet ja metodologiat, joiden avulla taiteen ja hyvinvoinnin välisten yhteyksien tutkimusongelmia voidaan lähestyä. Väliä tunnetaan toistaiseksi heikosti.
2. Hanke kattaa laajalti myös *soveltavan alueen kysymyksiä*, jolloin tutkimuksen ymmärretään kohdistuvan esimerkiksi luovan toiminnan ja hyvinvoinnin väliin yksilöllisiin ja yhteisöllisiin välityksiin ja toiminnan järjestämiseen.

3. Tutkimushankkeeseen sisältyy myös *implementaatio-osuus*, jonka tarkoituksena on tutkia taidelähtöisten menetelmien, niin kehitysprojektien kuin hoito-
menetelmienkin toteuttamista ja vaikuttavuutta.

4. Tärkeää ohjelmassa ovat myös sekä *taiteen* tekemisen että vastaanottamisen yhteiskuntapoliittiset, nimenomaan kulttuuripoliittiset ehdot.

Terveys ja hyvinvointi jäsentyy professuurin puitteissa kaavaillun tutkimus- ja opetusohjelman puitteissa monimutkaisissa kytköksissä kulttuurin, yhteyssuhteiden rakenteiden ja ihmisten toiminnan välillä. Kulttuurituote, sen vastaanottaminen, tekeminen tai sen tervehdyttävä merkitys, on osa laajempaa prosessia taustassa, jossa on mukana ihmisiä ja vuorovaikutuksia, moninaisuutta. Sellaista moninaisuutta voisi ajatella kulttuurina sen laajemmassa merkityksessä, mitä vasten myös taiteen ja terveyden väliselle suhteelle syntyy mielekkyyttä. Hyvän, luovan tai parantavan elämyksen määrittely on arvosidonnaista. Ollakseen hyvää moninaisuus edellyttää tietyt yhteiskunnalliset ehdot.

Monikulttuurisuus ja ruumiinteknologia tutkimuskohteina

Uuden professuurin puitteissa on jo käynnistynyt kaksi muuta tutkimushanketta. Terveystieteiden monikulttuurisia käytäntöjä tutkivan hankkeen lähtökohtana on vuorovaikutustilanne terveydenhuollossa, ja käynnistävänä kysymyksenä on ajatus kulttuuristen tulkintojen ongelmista ja niiden merkityksestä sairastamisen taustalla. Ne johtavat usein väärinkäsityksiin erityisesti silloin, kun keskustellaan sairaudesta, joka on usein henkilökohtaisesti latautunut asia. Maahanmuuttajat sairastavat kantaväestöä useammin, ja tutkimushankkeessa selvitetään monikulttuurista vuorovaikutusta kahdesta suunnasta. Tutkittavana on sekä maahanmuuttajapotilaiden että suomenkieltä äidinkielenään puhuvan hoitohenkilökunnan kohtaamisia, ja myös toisinpäin, jolloin tutkimus kohdistuu maahanmuuttajalääkärien ja valtaväestöön kuuluvien potilaiden keskinäiseen vuorovaikutukseen.

Toinen laaja tutkimushanke kohdistuu ruumiinteknologiaan, teknologisten välineiden ja ruumiillisuuden välisiin uudentyyppisiin kulttuurisiin suhteisiin.

Kulttuurin ja terveyden opettamisesta

Professuurin opetus pohjautuu monitieteisen Asklepios-opetuskokonaisuuden kokemuksille. Asklepios-ohjelmassa lääketieteellinen tutkimus sekä humanistinen ihmis-
tutkimus ovat vuorovaikutuksessa keskenään tarkasteltaessa terveyteen ja sairauteen liittyviä kysymyksiä. Professuurin käynnistyttyä kysymysten lähestymistä on jatkettu uuden teeman, ruumiinteknologian kautta. Opetuksen tarkoituksena on johdattaa tarkastelemaan sairauden kulttuurisuutta ruumiillisuuden ja teknologian välisten suhteiden välityksellä. Asklepios on lähestynyt kysymyksiä sekä historian että nykykulttuurin nä-

kökulmista. Ajankohtaisia teemoja ovat olleet kysymykset ruoasta, iästä, lisääntymisteknologiasta, sukupuoli(t)en tuottamisesta, sekä eläinten, ihmisruumiiden ja teknologian välisistä rajapinnoista.

Professuurin tavoitteena on luoda Asklepios-ohjelman laajempi kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin välisiä suhteita tarkasteleva sivuainekokonaisuus. Sen tarkoituksena on suuntautua Turun yliopiston opiskelijoita laajemmalle opiskelijakunnalle, valtakunnalliseen opetuskäyttöön. Opetuksen tarve on tunnistettu useissa yliopistoissa, ja siksi voimavaroja on tarkoitus suunnata laajemmalle.

TIUKU-yhteistyön aktiivisuutta osoittaa se, että jo ennen professuurin perustamista haettiin rahoitusta Kulttuurin ja terveyden tutkijakoulua varten. Tässä tavoitteessa ei ole toistaiseksi onnistuttu, mutta tarkoitus on jatkaa myös tutkijakoulutuksen rakentamista. Kulttuurin ja terveyden alan professuuri on jo ensimmäisen toimintavuoden aikana osoittautunut tärkeäksi ja perustelluksi. Terveyden, sairauden ja hoidon tarkastelu kulttuurin kehyksissä on saanut opiskelijoilta ja tutkijoilta laaja-alaista kiinnostusta osakseen. Vaikka uranuurtajan työ on ajoittain raskasta, opiskelijoiden osoittama uteliaisuus ja kiinnostus on ollut suuri palkinto paluusta Suomeen.

MITÄ KULTTUURIVUOSI MEILLE OPETTI?

Turku 2011 -säätiön rahoittaman TIUKU-hankkeen toiminta on mitoitettu monivuotiseksi, mutta hankkeen laajemmalle yleisölle suunnatun toiminnan pääpaino on kiistatta ollut kulttuuripääkaupunkivuodessa. Tämän teoksen tarkoitus on ollut kuvata ja koota TIUKU-hankkeessa kulttuuripääkaupunkivuoden aikana kartutettuja kokemuksia, havaintoja ja oppeja. Näistä ammentaen haluamme tarjota lukijoille virikkeitä kulttuurisen hyvinvoinnin edistämiseksi sekä toimialarajoja ylittävän yhteistyön ja kulttuurivälitteisten interventioiden toteuttamiseksi vastaisuudessa.

Kulttuuria sen itsensä vai sen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden vuoksi?

Kulttuurisen hyvinvoinnin näkökulma on kuluneina vuosina ollut kasvavan kiinnostuksen kohteena niin politiikassa kuin tutkimuksen kentällä. TIUKU ollut osaltaan edistämässä monitieteistä kulttuurista hyvinvointitutkimusta toimien keskustelunavaajana sekä toimijoita yhteen tuovana verkostojen luojana. Kuten kirjan edeltävissä luvuissa ilmenee, kulttuurisen hyvinvoinnin tutkimusala on laaja ja näkökulmien sekä menetelmien kirjo lähes loputon. Kulttuuripääkaupunkivuoden tavoitteena on ollut kaupunkilaisten hyvinvoinnin lisääminen kulttuurin välityksellä, ja samankaltaisia hyvinvoinnin edistämispyrkimyksiä kytkeytyy kulttuuriseen hyvinvointi- ja terveystutkimukseen yleisemminkin.

Kulttuurisesta terveydestä ja hyvinvoinnista puhuttaessa huomio tulee helposti kiinnitetyksi tieteen, kulttuurin ja taiteen käytännön sovelluksista saatavaan hyötyyn tai välineelliseen arvoon. Mutta tekeekö kaikki kulttuuri aina hyvää, tai onko sen tarkoituksaan? Kulttuuripääkaupunkivuodessa, TIUKU-hankkeessa tai kulttuurisen hyvinvointitutkimuksen kentällä yleisemminkään ei tämän taiteen ja kulttuurin instrumentaalisen merkityksen suinkaan ajatella ylittävän niiden muita merkityksiä tai arvoa itsessään. Kulttuuri tai taide eivät tee aina pelkästään hyvää, eikä saadun hyödyn tai kohentuneen hyvinvoinnin tule olla taiteen tai kulttuurin ensisijainen arvon mittari.

Tutkimustietoon sekä käytännön interventioihin ja tapahtumiin pohjaten voidaan kuitenkin kokoavasti todeta, että näyttöä kulttuurin terveyttä ja hyvinvointia edistävästä vaikutuksesta on löydettävissä runsaasti, eikä kynttilää ole syytä vakan allekaan kätkeä. Tutkimuksissa havaittuja hyötyjä on TIUKU-hankkeessakin haluttu tehdä tunnetuksi sekä tuoda paikallisten asukkaiden ja toimijoiden ulottuville. Taidetta ja kulttuuria kannattaisikin integroida nykyistä enemmän esimerkiksi osaksi terveydenhuoltoa. Toisaalta lisää tutkimustietoa tarvitaan vielä siitä, minkälainen kulttuuritoiminta tai minkälaiset taideinterventiot ovat enemmän terveyttä edistäviä, kuin toiset.

Resurssien puute ja toimintakulttuurien erilaisuus hankaloittavat rajoja ylittävää yhteistyötä

Haastavimpana on jäänyt mieleen erilaisista toimintakulttuureista ja -ympäristöistä johtuvat hallinnolliset ponnistelut hankkeen rahoituksen turvaamisessa. (Veikko)

Näin monen kiireisen ihmisen yhteistyön mahdollistaa se, että koordinointi hoide-
taan hyvin. Niinpä ensimmäinen ehto on se, että koordinointiin varataan tarpeeksi
resursseja. (Päivi)

Heikoimmin hankkeemme onnistui uuden tutkimuksen innostamisessa. Esi-
merkiksi opinnäytetyöseminaari sai aikaan vain niukasti uusia hankkeita.
Tämä kertoo toisaalta siitä, miten erilaisia opinnäytteiden ohjauksen käytän-
nöt ovat, mutta myös siitä, että uutta tutkimusta pitäisi synnyttää pitkäjänteises-
ti, ja tähän TIUKU-hankkeen aikajänne ei vielä antanut mahdollisuutta. (Hannu)

Toimiala- ja hallintorajoja ylittävissä hankkeissa näkyviin jäävät jäljet ja tulokset ovat
parhaimmillaan hedelmällisiä ja hienoja, mutta hankkeiden toteutusvaiheessa toisistaan
poikkeavien toimintakulttuurien tai hallinnollisten käytäntöjen yhteensovittaminen voi
muodostua myös melkoiseksi riesaksi ja kompastuskiveksi. Niinpä rajoja ylittävässä yh-
teistyössä ei kannatakaan väheksyä mahdollisia ongelmia, joita toimintatapojen erilai-
suus saattaa uuden yhteistyön tielle heittää, joskaan hallinnollisten syiden ei tule antaa
muodostua myöskään yhteistyön esteeksi.

Alati yleistyvissä hanke- ja projektitoiminnassa tavatonta ei liene myöskään se,
että yhteisiä tavoitteita on vaikeaa määritellä ja tarvittavia resursseja on hankalaa mi-
toittaa etukäteen realistisesti, etenkin kun astutaan organisaatiossa vieraammille toimin-
ta-alueille. Ennen kuin käytännön työssä on päästy alkuun, on vaikeaa arvioida miten
paljon aikaa ja taloudellisia resursseja jokin pieneltä vaikuttava vaihe saattaa lopulta teki-
jöiltään niellä. Eri aloilta tulevien toimijoiden odotuksia ja intressejä voi olla vaikeaa saa-
da kohtaamaan. Odotuksista muodostuu helposti epärealistisia, eikä pettymyksiltä aina
voi välttyä. Niinpä ei voikaan tarpeeksi korostaa huolellisen suunnittelun tai jatkuvan ja
avoimen keskusteluilmapiiirin merkitystä, varsinkin silloin kun uudenmuotoinen yhteis-
työ edellyttää toisistaan eroavien käytäntöjen yhteensovittamista.

TIUKU-hanke on kohdannut erilaisia toimintamalleja yliopiston ulkopuolella, esi-
merkiksi taidemaailmassa ja kuntatasolla. Toivon, että tämä yhteistyö vie kohti sel-
laista kulttuuria, jossa on helpompi tehdä yhteistyötä ja keskustella sektorirajojenkin
yli! (Annakaisa)

Tieteidenvälisessä yhteistyössä on tärkeää muistaa, että me kaikki kannamme mu-
kanamme paitsi omaa historiamme myös oman alamme perinteitä. Näistä on hyvä

pystyä läpinäkyvästi keskustelemaan, jolloin päästään nopeammin määrittelemään yhteisiä intressejä. Ehkä tärkein opetus on kuitenkin rohkeus: täytyy uskaltaa tarttua uusiin haasteisiin! (Hannu)

Monialainen yhteistyö avartaa, opettaa ja inspiroi

Tiede- ja toimialarajoja ylittävässä toiminnassa hankaluuksia ovat aiheuttaneet pääsääntöisesti resursseihin ja hallinnollisiin käytäntöihin liittyvät seikat. Sen sijaan varsinainen yhteistyö ja eri alojen toimijoiden kohtaamiset on koettu kokemusmaailmaa avartavana sekä inspiroivana. Kaiken kaikkiaan tavoite kulttuurin, taiteen ja tieteen kenttien toimijoiden lähentämisestä vaikuttaisi toteutuneen kuluneen vuoden aikana varsin onnistuneesti. Tahdomme kiittää kaikkia yhteistoimintaan osallistuneita hienosta vuodesta! Myönteiset kokemuksemme kannustavat jatkamaan tällä kulttuuripääkaupunkivuonna avatulla polulla:

Olen kokenut tärkeäksi ja hyödylliseksi sen, että tutkijat voivat jalkautua norsunluutornistaan ja hakeutua muidenkin ihmisten kuin toisten tutkijoiden pariin. On ollut antoisaa tehdä yhteistyötä esimerkiksi teatterin, kirjaston, koulun ja vanhainkodin kanssa. Tämä tuo tutkimustyöhön "elämän makua". Toisaalta hanke on ollut merkityksellinen myös siinä mielessä, että on voinut tutustua toisiin tutkijoihin yli tieteenalarajojen. Muiden tutkimusalojen arvostus lisääntyy, kun niihin pääsee lähemmin tutustumaan. Päälimmäisenä on kuitenkin jäänyt mieleen, ettei perinteisiä rajoja rikkovaa ja uutta luovaa yhteistoimintaa voi olla liikaa. Viime kädessä mitkä tahansa organisaatiot ja yksiköt voivat toimia yhdessä kun vain halua löytyy. Ja halu toimia yhdessä syntyy hyvistä ihmiskontakteista! (Veikko)

Erittäin hienoa on ollut yhteistyö yli tieteenalarajojen. Turun yliopisto on monitieteinen yliopisto, mutta tuntuu, että tästä monitieteisyydestä ei aina saada irti kaikkia niitä mahdollisuuksia, joita se voisi tarjota. Silti usein todetaan, että tieteelliset innovaatiot syntyvät nykyään rajapinnoilla. Toinen merkityksellinen asia on ollut yhteistyö yliopiston ulkopuolelle. Itse en koskaan unohda käyntiä Liedon vanhainkodissa ja niitä kokemuksia, joita menneisyyden muisteleminen vanhusten kanssa antoi. (Hannu)

Itselleni on ollut tärkeintä, että hankkeessa on tehty tiedekuntien välillä aitoa yhteistyötä erilaisia osaprojekteja toteuttaen, eli kyse ei ole ollut pelkästään hallinnollisesta yhteistyöstä. Näin tieteidenvälisyyden positiiviset mahdollisuudet ovat korostuneet. Tämä on tärkeää erityisesti nyt, kun yliopistomaailmassa yksiköiltä vaaditaan yhä enemmän profiloitumista ja erikoistumista, mikä viittaa yhteistyöhön kannustamisen sijaan kilpailuttamiseen. (Päivi)

Antoisaa hankkeessa on ollut ainakin uudenlaiset yhteistyökuviot yliopiston sisällä ja hyvä pyrkimys löytää uusia toimintamalleja. Merkittävää oli myös kulttuurisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen lahjoitusprofessorin saaminen kaupungilta. (Riitta)

Projekti onnistui mielestäni hyvin alueellisen vaikuttamisen hankkeissa ja pystyi murtamaan raja-aitoja. Tärkeintä oli se, että monta tiedekuntaa ja koulutusohjelmaa edustava osallistujajoukko löysi helposti ja nopeasti yhteisen sävelen. Toiseksi seudun asukkaiden kohtaamiset, kuten vanhainkotitapaamiset, olivat antoisia. Kuntayhteistyötä olisi ollut hyvä tehdä enemmänkin, yliopisto on osa seudullista kestävästä kehitystä ja yliopistotoimijoiden tulisi toimia ja näkyä kunnissa. (Anna-Liisa)

Itselleni jäi mieleen se valtava innostus, jolla erilaisia tapahtumia Kulttuuripääkaupunkivuodelle suunniteltiin ja toteutettiin. Esimerkiksi CultWell-kongressi onnistui kokonaisuudessaan mielestäni erinomaisesti. Oli hienoa osallistua ja päästä vaikuttamaan kongressiin, jossa oli niin paljon eri alojen toimijoita ja joita kuitenkin yhdisti erityinen mielenkiinto terveyteen, hyvinvointiin ja kulttuuriin. Tapasin kokouksessa mielenkiintoisia ihmisiä, joita tuskin olisin tavannut perustyöhöni liittyvissä kokouksissa. Kokouksen anti auttoi myös ymmärtämään sen, kuinka merkittävä oma projektimme on sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Hankkeen toimintaa tuleekin pyrkiä jatkamaan, ainakin jossain muodossa. (Pekka)

TIUKU oli innostava ja antoisa hanke. Oli mukavaa olla mukana ja olla vuorovaikutuksessa toisten tieteenalojen tutkijoiden kanssa, joita ei todennäköisesti olisi muussa yhteydessä tavannut. TIUKU:n kulttuurihankkeita oli myös hyvin mielenkiintoista seurata ja oikeastaan koko kulttuuripääkaupunkihanke yllätti minut myönteisesti. (Sakari)

Mielenkiintoista on ollut havaita, miten monesta näkökulmasta terveyttä ja kulttuuria voi lähestyä. Monitieteinen ote on lisännyt ymmärrystä ja yhteistyötäkin. Olen työskennellyt monitieteisyyden parissa aiemmin akateemisessa maailmassa ja pohtin kahden kulttuurin - luonnontieteen ja humanistisen - kohtaamista. Ilmiöitä yli tieteenrajojen pohtiva yhteisö, niin sanottu kolmas kulttuuri, on osoittautunut innovatiiviseksi ja näkökulmaa avartavaksi. Kaikkein tärkein anti on kuitenkin ollut erilaiset ihmiset ja syventynyt ajatus välittämisen tärkeydestä. (Annakaisa)

Kulttuurisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen professorin saaminen yliopistoon oli hienoa. Samoin CultWell-kongressi oli onnistunut ja tärkeä, ja se toi uudenlaista ajattelua. Ylipäättään hankkeessa tärkeää oli erilaisten ja eritaustaisten ihmisten vastavuoroinen yhteistyö, sitä Suomessa tarvitaan entistä enemmän! (Heli)

Mieleen on jäänyt yhdessä tekeminen, se miten haparoiden ilmaistuista alkuideoista on eri aloja edustavien ihmisten keskustelujen kautta vähitellen muodostunut onnistunut toimintakokonaisuus. Tärkeää on ollut huomata, että ihmiset ovat avoimia tutkimuskysymyksille, joita omalla alalla ei ole tapana esittää. Tapahtumien suunnittelua on erityisesti vauhdittanut se, että on onnistuttu löytämään henkilöitä, jotka ovat omasta alastaan intohimoisen kiinnostuneita ja valmiita laajentamaan ja soveltamaan ajatteluaan muille alueille. Kaikki toteutusmuodot ovat tietääkseni osoittautuneet toimiviksi ja niitä kannattaisi jossain muodossa jatkaa. Lisäksi tulevissa hankkeissa voisi tämän kokemuksen perusteella ottaa mukaan sellaisiakin tieteenaloja, joita nyt ei ole mukana ollut ja joita ei aina mielletä kulttuuriin liittyviksi, esimerkiksi luonnontieteelliset alat. Olisikohan yksi yhteistyön eväs yksinkertaisesti se, että yhdessä tekeminen taitaa todellakin hieman luoda sitä paljon puhuttua sosiaalista pääomaa, tai ainakin verkostoa, esittelemällä toisilleen työhuoneissaan puurtavia ihmisiä, joiden tiedoista ja osaamisista ei muuten tulisi kuulleeeksi. (Leena)

KIRJOITTAJAT

Riina Haapala, Sh, TtK, opiskelee hoitotiedettä Turun yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa ja tekee parhaillaan pro gradu -tutkielmaa Turun kulttuuripääkaupunkivuonna määrättyistä kulttuuriresepteistä.

Marja-Liisa Honkasalo, LKT, on koulutukseltaan lääkäri ja antropologi ja toimii kulttuurisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen professorina Turun yliopistossa. Honkasalo on työskennellyt aikaisemmin muun muassa Helsingin yliopistossa ja tuli Turkuun Linköpingin yliopistosta, jossa hän on lääketieteellisen antropologian professori. Honkasalon tutkimushankkeet ovat keskittyneet kuoleman ja sairauden kysymyksiin kulttuurisesta näkökulmasta. Honkasalo on työskennellyt vierailevana tutkijana muun muassa Harvardin yliopistossa Yhdysvalloissa sekä la Sapienza-yliopistossa Roomassa.

Paula Kangasniemi, FM, on kasvatustieteiden jatko-opiskelija Turun yliopistossa ja opiskelee toisena pääaineenaan mediatutkimusta. Lisäksi hän toimii taideaineiden ja äidinkielen opettajana ammatillisessa koulutuksessa. Kangasniemi on kiinnostunut taiteen yhteiskunnallisesta arvostuksesta ja merkityksestä hyvinvointiin, ja hän kirjoittaa parhaillaan taideopetusta käsittelevää lisensiaattityötä kasvatustieteisiin.

Suvi Karila, fil. yo., opiskelee kulttuurihistoriaa Turun yliopistossa, ja kirjoittaa parhaillaan pro gradu -tutkielmaansa aiheesta ateismi toiseutena Yhdysvalloissa.

Leena Koivusilta, FT, VTM, dosentti toimii Turun yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella sosiaalipolitiikan yliopistonlehtorina. Hän tutkii lapsuuden ja nuoruuden aikana vaikuttavia mekanismeja, jotka johtavat väestöryhmien välisten terveys- ja hyvinvointierojen muodostumiseen.

Pekka Kääpä, LKT, toimii professorina ja johtajana Turun yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan koulutuksen tutkimus- ja kehittämissyksikössä. Keskeisimpiä tutkimusaloja tällä hetkellä hänellä ovat terveydenhuollon koulutuksen laadunhallinta sekä erityisesti sen yhteiskunnallinen vaikuttavuus.

Päivi Lappalainen, FT, toimii Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden professorina ja humanistisen tiedekunnan varadekaanina. Lappalainen on tutkinut 1800-luvun loppupuolen suomen- ja ruotsinkielistä kirjallisuutta, eräiden Sofi Oksasen kaltaisten nykykirjailijoiden teoksia sekä lasten- ja nuortenkirjallisuutta, erityisesti tyttökirjallisuutta. Lisäksi hän johtaa tieteidenvälistä tutkimushanketta Sairauden kulttuuriset merkitykset ja modernisoituva Suomi.

Silja Laine, FT, on väitellyt kulttuurihistorian oppiaineesta, ja toimii yliopistonlehtorina maisemantutkimuksen oppiaineessa Porin yliopistokeskuksessa. Laineen tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteet liittyvät kaupunkihistoriaan, arkkitehtuuriin ja maisemaan. Erityisesti Laine on ollut kiinnostunut kaupunkitilan kokemisesta modernilla ajalla. Hänen väitöskirjansa käsitteli varhaisia pilvenpiirtäjähankkeita.

Veikko Launis, FT, on Turun yliopistossa lääketieteellisen etiikan professori sekä etiikan ja yhteiskuntafilosofian dosentti. Launis on toiminut myös Tieteen ja kulttuurin Turku, hyvinvoiva kaupunki (TIUKU) -hankkeen vastuullinen johtajana.

Marianne Mäntymäki, FM, opiskelee sosionomiksi Turun ammattikorkeakoulussa. Hänen opinnäytetyönsä käsittelee Hair-musikaalin osallistujien hyvinvointikokemuksia. Mäntymäki toimi myös Keski-ikäisten hiukset -hankkeen elämänhallintaryhmien vetäjänä.

Veli-Matti Pynttari, FT, on kirjallisuudentutkija, jonka väitöskirja (2011) käsitteli psykoanalyysin yhtymäkohtia suomalaiseen kulttuurikritiikkiin 1930-luvulla.

Liisa Reunanen, VTM, on ollut projektityöntekijänä TIUKU-hankkeessa vastaten muun muassa käsillä olevan kirjan toimitustyöstä.

Hannu Salmi, FT, toimii kulttuurihistorian professorina Turun yliopistossa. Hän on julkaissut laajasti 1800-luvun kulttuurihistoriasta, populaarikulttuurin historiasta sekä eleiden ja tunteiden historiasta. Hänen teoksiaan ovat muun muassa *Kadonnut perintö. Näytelmäelokuvan synty Suomessa 1907-1916* (2002), *Suudelma* (2004) ja *Nineteenth-Century Europe: A Cultural History* (2008).

Annakaisa Suominen, FM, on tutkijana TIUKU-hankkeessa, jossa tehdään kulttuurista hyvinvointitutkimusta. Hän tutkii kulttuurihistorian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan kättelyleen historiaa ja merkitystä. Suominen on toiminut vierailevana tutkijana myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella (THL).

Sakari Suominen, LT, toimii Turun yliopiston kansanterveystieteen osaston kliinisenä opettajana. Hän on koherenssin tunteen viitekehystä soveltaen tutkinut elämänhallinnan ja terveyden välistä yhteyttä. Lisäksi hän on tehnyt terveydenhuoltotutkimusta ja tutkinut maamme kieliryhmien välisiä terveys- ja hyvinvointieroja sekä lasten ja nuorten terveyttä.

Emilia Vähätalo, Fil. yo., opiskelee kotimaista kirjallisuutta Turun yliopistossa ja kirjoittaa kandidaatin tutkielmaansa Helvi Juvosen runouden ekokriittisestä luennasta.

Jasmine Westerlund, FM, on valmistunut maisteriksi kotimaisesta kirjallisuudesta, jonne hän tekee parhaillaan väitöskirjaa naisten kirjoittamista taiteilijaromaaneista.

TIUKU-HANKKEEN ASiantuntijaryhmä

Asanti Riitta, KT, VO, liikunnan didaktiikan lehtori, Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, opettajankoulutuslaitos

Heinonen Olli J, LT, professori, dosentti, erikoislääkäri, Turun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, Terveysliikunnan yksikkö sekä Paavo Nurmi -keskus

Honkasalo Marja-Liisa, LKT, kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin professori, Turun yliopisto (Turun kaupungin määräämään lahjoitusprofessuuri)

Koivisto Anna-Liisa, LT, projektijohtaja, Turun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, lääketieteen muuntokoulutus

Koivusilta Leena, FT, VTM, dosentti, Turun yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, sosiaalipolitiikka.

Koskivaara Eija, KTT, ma. yliassistentti, Turun kauppakorkeakoulu, johtamisen laitos

Kääpä Pekka, LKT, professori, Turun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, lääketieteellisen koulutuksen tutkimus- ja kehittämissyksikkö

Lappalainen Päivi, FT, varadekaani, kotimaisen kirjallisuuden professori, Turun yliopiston humanistinen tiedekunta, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Launis Veikko, FT, lääketieteellisen etiikan professori, etiikan ja yhteiskuntafilosofian dosentti, Turun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta

Leino-Kilpi Helena, ThT, hoitotieteen professori, Turun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, hoitotieteen laitos

Salmi Hannu, FT, kulttuurihistorian professori, Turun yliopiston humanistinen tiedekunta, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Suominen Annakaisa, FM, väitöskirjatyöntekijä, Turun yliopisto, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos.

Suominen Sakari, LT, dosentti, kansanterveystieteen kliininen opettaja, Turun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, kliininen laitos, kansanterveystiede

Vinkka-Puhakka Heli, HLT, dosentti, lehtori, Turun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, hammaslääketieteen laitos

Virta Arja, FT, KT, historian ja yhteiskuntaopin didaktiikan professori, Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, opettajankoulutuslaitos

OHJELMALIITTEET

Ohjelmaliite 1. Hyvinvointi kulttuurin kantimissa

TIUKU-hankkeen Hyvinvointi kulttuurin kantimissa -luentosarja Turun kaupunginkirjaston Studiassa 1.9.2011–27.10.2011

Luentosarjan ohjelma:

1.9.2011

Prof. Veikko Launis (TY): Kuka on terve? Filosofisia pohdintoja terveyden ja sairauden käsitteistä.

Prof. Marja-Liisa Honkasalo (TY): Miten sairastaa? Kulttuurintutkijan näkökulma sairauden kokemukseen.

8.9.2011

Dos. Sakari Suominen (TY): Elämänhallinta ja sen yhteys terveyteen.

Prof. Harri Helajärvi (TY): Pelasta itsesi – Terveysliikunnan ja terveellisten elämäntapojen ABC.

15.9.2011

FT Mari Sandell (TY): Yksilölliset makumaailmat ruoan kokemisessa.

Prof. Päivi Lappalainen (TY): Anarkiasta anoreksiaan. Nuortenromaanien syömishäiriökuvauksista.

22.9.2011

Prof. Susanna Paasonen (TY): Sosiaalinen media ja yhteisöllisyys

VTT Helena Siipi (TY): Luonnotonta syömistä?

29.9.2011

FT Marja Tiilikainen (HY): Maahanmuuttajien sairaus ja hyvinvointi: etnografisia näkökulmia.

6.10.2011

Prof. Hasse Karlsson (TY): Aivot, luovuus ja hyvinvointi

FT Kirsi Tuohela (TY): Melankolia kulttuurihistoriallisena ilmiönä

13.10.2011

FM Annakaisa Suominen ja prof. Pentti Huovinen (TY): Terveyttä vuorovaikutuksesta, sairautta bakteereista.

20.10.2011

Sairaalapastori Outi Ruohola: "Vain jos paljain käsin poimii tähtiä, oppii tuntemaan kivun ja kirkkauden, että kuuluvat yhteen" – kuoleman kohtaaminen sairaalassa.
Prof. Jyrki Korkeila (TY): Miten nykypäivä masentaa?

27.10.2011

Prof. Kimmo Lehtonen (TY): Musiikki psyykkisen työskentelyn edistäjänä.
VTM, psykoterapeutti Ulla Halkola (TY): Valokuvan terapeuttinen voima.

Ohjelmaliite 2.

Muuttuva arki, muuttuva terveys -seminaari 16.7.2011, Volter Kilpi -kirjallisuusviikot

Prof. Hannu Salmi: Suudelmin suljetut kirjeet: suutelemisen terveellisyydestä ja epäterveellisyydestä

Dos. Sakari Suominen: Kulttuuri ja terveys: esimerkkinä suomen- ja ruotsinkielisen väestön terveyserot

Prof. Kimmo Lehtonen: Musiikki terveyden edistäjänä

Seminaarin puheenjohtajana toimii professori Veikko Launis.

Ohjelmaliite 3.

Liedon yliopisto -luentosarja Liedon Vanhalinnassa

13.9.2011

Professorit Veikko Launis ja Hannu Salmi: Tarina, menneisyys, identiteetti

11.10.2011

Tutkimusjohtaja, FT Hanna Lagström ja toimittaja Roope Lipasti: Lasten ja nuorten hyvinvointi – perhenäkökulma. Esillä lisäksi Anton Lipastin sarjakuvia.

8.11.2011

Dos. Sirkku Laapotti ja Ely-keskuksen johtaja Pekka Sundman: Liikennepsykologiaa

Laapotti puhuu naisten ja miesten eroista liikenteessä sekä nuorista kuljettajien liikennekäyttäytymisestä. Sundmanin aiheena on infrastruktuuri. Lisäksi nuorten lietolaisten musiikkiesityksiä.

Ohjelmaliite 4.

Kulttuuri, terveys ja hyvinvointi Lääketiedepäivillä 2010 ja 2011

9.11.2010

XXVII Turun Lääketiedepäivät.

Tieteellinen symposium: Kulttuuri, terveys ja hyvinvointi

Arkkiatri Risto Pelkonen: Terveys, sairaus ja kulttuuri

Prof. Marja-Liisa Honkasalo, TY: Sairauden kulttuurinen tekeminen: esimerkkinä sydänsairaus

FM Annakaisa Suominen, THL, Turku: Käsihygienian kulttuurisena ja historiallisena ilmiönä

Prof. Veikko Launis, TY: Mitä kirjallisuus opettaa meille lääkärin etiikasta?

FT Marja Tiilikainen, HY: Maahanmuuttajaperheiden hyvinvointi ja transnationaaliset siteet: esimerkkinä somalialaiset maahanmuuttajat

VTT Helena Siipi, TY: Ruoka, terveellisyys ja luonnollisuus

FM Susanne Uusitalo, TY: Riippuvuus ja moraalinen vastuu

9.11.2011

XXVIII Turun Lääketiedepäivät.

Symposium I: Kulttuuri ja terveys

Arkkiatri Risto Pelkonen: Kulttuurinen hyvinvointi

Prof. Pirkkoliisa Ahponen, UEF: Tasa-arvoa vai erojen politiikkaa?

Prof. Marja-Liisa Honkasalo, TY: Terveys ja sairaus – ikkunoita kulttuuriin

LL Valentina Oroza, Turun sosiaali- ja terveystoimi: Monikulttuurisuus terveydenhuollon työssä

Prof. Veikko Launis, TY: Terveys, arvot ja hyvä elämä

9.11.2011

Symposium II: Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia - sanoista tekoihin

Palvelujohtaja Maisa Kuusela, Turun sosiaali- ja terveystoimi: Taviksesta tähdeksi – yhteisöllisyydestä hyvinvointia

Psykologi Minna Martin YTHS: Hengittävät mielikuvat itsesäätelyn ja vuoro-
vaikutuksen tukena

Koreografi Hanna Brotherus, Helsinki: Tanssi sillanrakentajana

EL Elina Savonlahti, Varsinais-Suomen Lääkäripalvelu: Kehollisen itsetuntemuksen ja
kokemisen lisääminen – väline kroonisesti sairaan lapsen hoidossa

Ohjelmaliite 5.

Culture, Health and Well-being 21.9.–24.9.2011

PROGRAMME

Wednesday, 21 September 2011

17.00-19.00 Opening & Keynotes

Motion as a Well of Spiritual Growth - Discoveries into Myself

Tiina Lindfors, Dance Theatre ERI, Finland

Human Conflicts, Infections, and Music

Heikki Peltola, University of Helsinki, Finland

Thursday, 22 September 2011

9.00-10.00 Keynote

The Janus Face of Music: Beneficial and Harmful Effects of Music on Brain
Organisation

Eckart Altenmüller, University for Music and Theatre, Hannover, Germany

10.00-12.00 Parallel Sessions I

Healthy Life Span of the Musician 1: Health Promotion in Music Schools

Cultures, Bodies and Boundaries 1: New Challenges for the Research on Culture
and Health

Cultural Values and Well-being

Ageing and Culture

Art-Based Methodologies 1

12.00-13.15 Lunch

13.15-14.15 Keynote

Culture and Health – An Enigmatic Relation

Marja-Liisa Honkasalo, University of Turku, Finland

14.15-14.45 Coffee and Posters

14.45-17.15 Parallel Sessions II

Healthy Life Span of the Musician 2: Training of Playing Music
Creativity and Health
Health, Communities and the City
Art-Based Methodologies 2
Well-being and Everyday Experiences

19.00-20.30 City Reception

Friday, 23 September 2011

9.00-10.00 Keynote

Encounters with Nature through Art: A Path to Health and Well-Being?
Mette Hjort, University of Hong Kong, China

10.00-12.00 Parallel Sessions III

Healthy Life Span of the Musician 3: Health Care for the Musicians
Cultures, Bodies and Boundaries 2: New Challenges for the Research on Culture
and Health
On the Borders of Health and Disease
Rethinking Health Services
Challenging Agency and the Body

12.00-13.15 Lunch

13.15-14.15 Keynote

Using Arts to Promote Health and Well-being among Older People
Michael Murray, Keele University, UK

14.15-14.45 Coffee and Posters

14.45-16.45 Parallel Sessions IV

Healthy Life Span of the Musician 4: The Brain - Musicians Lifelong Best Friend
Art-Based Methodologies 3
Migrants' Health and Well-being
Children, Culture and Well-being

19.00 Congress Dinner

Saturday, 24 September 2011

10.00-11.00 Keynote

Cultural Landscapes of Well-being
Hugh Barton, University of the West of England, UK

11.00-13.00 Parallel Sessions V

Art, Culture and the Hospital
Art-Based Methodologies 4

Participatory Cultures
Social Inclusion and Health
Conceptual Approaches to Health and Well-being
13.00–14.00 Closing & Lunch

Ohjelmaliite 6. Lukupiirikurssi

Dos. Ritva Hapuli: Lukupiireistä,
ma 17.1. klo 12–14
Prof. Päivi Lappalainen: Lukeminen ja lukijan käsite kirjallisuudentutkimuksessa,
pe 21.1. klo 12–14,
Prof. Hannu Salmi: Lukeminen historiallisena ilmiönä,
ma 24.1. klo 12–14,
Dos., Lehtori Leena Koivusilta: Kvantitatiivisista menetelmistä,
pe 28.1. klo 12–14,
Prof. Marja-Liisa Honkasalo: Kvalitatiivisista menetelmistä,
ma 31.1. klo 12–14

Ohjelmaliite 7. TIUKU-hankkeen opinnäytetyöseminaarit 2010 sekä 2011

15.2.2010 Mistä näitä tutkimusaiheita oikein tulee?

9.00 - 9.15 Professori Veikko Launis: Alkusanat: seminaarin tavoite ja eteneminen
9.15 - 9.45 Professorit Hannu Salmi ja Veikko Launis: Mitä on kulttuurinen terveys-
tutkimus?
9.45 - 10.30 Tutkimusohjelmapäällikkö Jukka Saukkolin, Turku 2011 -säätio:
Mitä Turun kulttuuripääkaupunkivuosi tarjoaa opiskelijoille ja tutkijoille?
10.30 - 11.00 Dosentti Marja-Liisa Honkasalo: Monitieteinen opinnäytetyö
11.00 - 12.00 Lounastauko
12.00 – 14.00 Tutkimusten esittelyä
12.00 - 12.30 Maiju Lehmijoki-Gardner Marja-Liisa Honkasalo
12.30 - 13.00 Leena Koivusilta Harri Andersson
13.00 - 13.30 Päivi Rautava Päivi Lappalainen
13.30 - 14.00 Jari Kaivo-oja Sakari Suominen
14.15 – 15.00 Loppukeskustelu, puheenjohtajana professori Veikko Launis

14.4.2011 Kuinka tutkia kulttuurin terveysvaikutuksia?

9.00–9.15 Professori Veikko Launis: Alkusanat, seminaarin tavoite ja eteneminen.

9.15–9.45 Professori Hannu Salmi ja professori Veikko Launis: Mitä on kulttuurinen terveystutkimus?

9.45–10.30 Tutkimus- ja kehittämisspöytätyö Jukka Saukkolin, Turku 2011 -säätio: Mitä Turun kulttuuripääkaupunkivuosi tarjoaa opiskelijoille ja tutkijoille?

10.30–11.00 Professori Marja-Liisa Honkasalo: Monitieteinen opinnäytetyö.

11.00–12.00 Lounastauko

12.00–14.30 Pienryhmät kokoontuvat

12.00–12.30 Marja-Liisa Honkasalo: Case-tutkimus ja etnografia.

12.30–13.00 Leena Koivusilta: Kvantitatiiviset menetelmät.

13.00–13.30 Hannu Salmi: Kulttuurintutkimus ja historia.

13.30–14.00 Riitta Asanti ja Arja Virta: Eläytymismenetelmä ja muita laadullisia menetelmiä.

14.00–14.30 Jukka-Pekka Puro: Media hyvinvoinnin ja terveyden pelikenttänä.

14.40–15.00 Loppukeskustelu, puheenjohtajana Hannu Salmi.